

**VERNAKÜLER YERLEŞİMLERİN DÖNÜŞÜMÜ VE SOSYO-KÜLTÜREL
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI
DEĞERLENDİRME: MUSTAFAPAŞA-SİNASOS (KAPADOKYA) VE SASSİ
(MATERA)**

Yaprak DUVARCI

NİSAN 2023

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans

MİMARLIK

**VERNAKÜLER YERLEŞİMLERİN DÖNÜŞÜMÜ VE SOSYO-KÜLTÜREL
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI
DEĞERLENDİRME: MUSTAFAPAŞA-SİNASOS (KAPADOKYA) VE SASSİ
(MATERA)**

YAPRAK DUVARCI

NİSAN 2023

ÖZET

Vernaküler Yerleşimlerin Dönüşümü ve Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirliği Üzerine Karşılaştırmalı Değerlendirme: Mustafapaşa-Sinasos (Kapadokya) ve Sassi (Matera)

**DUVARCI, YAPRAK
MİMARLIK YÜKSEK LİSANS**

Danışman: Doç. Dr. FATMA GÜL ÖZTÜRK BÜKE

Nisan 2023, 187 Sayfa

Teknolojik gelişmeler, küreselleşme, göç, savaşlar ve hızlı kentleşme gibi etkenler kültürel değerlerin yok olmasına neden olmaktadır. Bu değişimden etkilenen vernaküler yerleşimler de yeni gelişen yaşam tarzlarına ve yapısal müdahalelere bağlı olarak değişmektedir. Vernaküler yerleşimler, yerel toplulukların kültürel kimliklerini ve yaşam tarzlarını gelecek nesillere aktarması bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda vernaküler yerleşimler topluluklar arasındaki bağların güçlenmesine olanak sağlayan önemli sosyal kaynaşma mekanlarıdır.

Mimarlık alanında da önem kazanan sürdürülebilirlik kavramı, öncelikle mimari yapıların ve yapı çevrelerinin çevresel ve fiziksel özelliklerinin dikkate alınması yoluyla ele alınmıştır. Ancak daha sonra, sosyo-kültürel sürdürülebilirliğin de bağlama dahil edilmesiyle sürdürülebilirlik kavramı dört ana bileşen üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada seçilen vernaküler yerleşimlerin dönüşümü sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kavramı üzerinden ele alınmaktadır. Bunun için, öncelikli olarak ‘vernaküler yerleşimler’, ‘sosyo-kültürel sürdürülebilirlik’ ve ‘koruma’ başlıkları altında kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş ve vernaküler yerleşimlerin dönüşümü ile sosyo-kültürel sürdürülebilirliğin ilişkisinin değerlendirilebilmesi için kriterler tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında, çizilen kavramsal çerçevenin tartışılabilmesi ve belirlenen değerlendirme kriterlerinin test edilebilmesi amacı ile seçilen iki vernaküler yerleşim; Kapadokya bölgesinden Mustafapaşa-Sinasos ve Matera bölgesinden Sassi'dir. Bu yerleşimlerin seçiminde coğrafi ve fiziki bağlamlarının benzerliklerinin yanı sıra 20. yüzyılda her iki yerleşimde de yaşanan sosyo-kültürel kopuşlar rol oynamıştır. Diğer yandan, bu çalışma ile benzer coğrafi ve fiziki bağlamlarda sosyo-kültürel farklılıkların vernaküler yerleşimler ve kültürel peyzaj üzerindeki farklı etkileri de gözlemlenmiştir. Her iki bölgeye de, sahip oldukları vernaküler mirasın özgünlüğüne vurgu yapılarak, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer verilmiştir. Buna paralel olarak iki bölgede de önemli ölçüde turizme bağlı dönüşüm süreçleri devam etmektedir.

Bu çalışma ile, Mustafapaşa-Sinasos (Kapadokya) ve Sassi (Matera) üzerinde yapılan karşılaştırmalı değerlendirmeler ışığında, günümüzde dünyanın birçok yerinde tarihi çevre kaçınılmaz olarak dönüşüme uğrarken vernaküler yerleşimlerde sosyo-kültürel sürdürülebilirliğin sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. Bu tez ile bu alandaki çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vernaküler Mimarlık, Sosyo Kültürel Sürdürülebilirlik, Koruma, Sassi, Mustafapaşa.

ABSTRACT

Comparative Evaluation on Transformation and Socio-Cultural Sustainability of Vernacular Settlements: Mustafapaşa-Sinasos (Cappadocia) and Sassi (Matera)

DUVARCI, YAPRAK

M.Sc. in Architecture

Supervisor: Doç. Dr. FATMA GÜL ÖZTÜRK BÜKE

April 2023, 187 Pages

Factors such as technological developments, globalization, migration, wars and rapid urbanization cause the destruction of cultural values. Vernacular settlements affected by this change also change depending on newly developing lifestyles and structural interventions. Vernacular settlements are important in terms of transferring the cultural identities and lifestyles of local communities to future generations. At the same time, vernacular settlements are important social cohesion spaces that allow the ties between communities to be strengthened.

The concept of sustainability, which has gained importance in the field of architecture, has been addressed primarily by considering the environmental and physical characteristics of architectural structures and built environments. However, later on, with the inclusion of socio-cultural sustainability in the context, the concept of sustainability began to be evaluated over four main components.

In this study, the transformation of the selected vernacular settlements is discussed through the concept of socio-cultural sustainability. For this, a conceptual framework was created under the headings of 'vernacular settlements', 'socio-cultural sustainability' and 'conservation' and criteria were determined to evaluate the relationship between the transformation of vernacular settlements and socio-cultural sustainability.

Within the scope of the research, two vernacular locations selected in order to discuss the conceptual framework and to test the determined evaluation criteria; Mustafapaşa-Sinasos from the Cappadocia region and Sassi from the Matera region. In the selection of these settlements, the similarities of their geographical and physical contexts, as well as the socio-cultural ruptures experienced in both settlements in the 20th century, played a role. On the other hand, different effects of socio-cultural differences on vernacular settlements and cultural landscape were observed in similar geographical and physical contexts with this study. Both regions have been included in the UNESCO World Cultural Heritage List, emphasizing the authenticity of their vernacular heritage. In parallel with this, transformation processes related to tourism continue in both regions.

With this study, in the light of the comparative evaluations made on Mustafapaşa-Sinasos (Cappadocia) and Sassi (Matera), the importance of providing socio-cultural sustainability in vernacular settlements has been emphasized while the historical environment is inevitably transformed in many parts of the world today. With this thesis, it is aimed to contribute to the studies in this field.

Keywords: Vernacular Architecture, Socio-Cultural Sustainability, Conservation, Sassi, Mustafapaşa.

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca sabrını, emeğini ve ilgisini eksik etmeyen, beni yüreklendiren, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum sevgili danışmanım Doç. Dr. Fatma Gül ÖZTÜRK BÜKE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamı geliştirmemde yardımcı olan değerli jüri üyelerim Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Çiğdem UYSAL ÜREY ve Dr. Öğr. Üyesi Özgün ÖZÇAKIR'a da sonsuz teşekkürler.

Hayatım boyunca bana hep destek olan canım aileme teşekkür ederim. Bu süreçte desteğini hiç esirgemeyen Arda AYDAR'a da çok teşekkür ederim. Ayrıca bana sakinliğiyle ilham olan canım kedim Badem'e ve son olarak verdiğim emekler için de kendime teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL OLMADIĞINA DAİR BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1 ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
1.2 ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZİ	1
1.3 ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	2
1.4 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
BÖLÜM II	5
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1 VERNAKÜLER MİMARLIK.....	5
2.1.1 Vernaküler Mimarinin Tanımı	6
2.1.2 Vernaküler Mimarlık ve Kültür.....	10
2.2 SOSYO-KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	13
2.2.1 Sürdürülebilirlik Kavramı	14
2.2.2 Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik.....	16
2.3 KÜLTÜREL MİRAS VE KORUMA KAVRAMININ TARİHİ YERLEŞİMLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ BAĞLAMINDA TARTIŞILMASI.	19
2.3.1 Kültürel Miras Kavramı ve Korumanın Ortaya Çıkışı.....	20
2.3.2 Kültürel Miras ve Korunması Kavramlarının “Tarihi Yerleşimler” Bağlamında Genişlemesi	26
2.4 VERNAKÜLER YERLEŞİMLERİN SOSYO-KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	40
BÖLÜM III.....	45
3. VAKA ANALİZLERİ	45

3.1	MUSTAFAPAŞA- SİNASOS (KAPADOKYA) YERLEŞİMİ	45
3.1.1	Kapadokya Bölgesinin Coğrafik ve Tarihi Yapısı	45
3.1.2	Kapadokya Yerleşiminin Genel Özellikleri	51
3.1.2.1	Ürgüp - Mustafapaşa (Sinassos) Yerleşiminin Vernaküler Yapılarının Özellikleri	58
3.1.3	Mustafapaşa - Sinassos Yerleşiminde Yaşanan Kültürel Kopuş	66
3.1.4	Mustafapaşa - Sinassos Yerleşiminin Korunmasına İlişkin Uygulamalar.	72
3.1.5	Mustafapaşa – Sinassos Yerleşiminin Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı.....	78
3.2	SASSİ (MATERA) YERLEŞİMİ	83
3.2.1	Matera Yerleşiminin Coğrafi Yapısı ve Tarihi.....	83
3.2.2	Sassi Yerleşimi ve Genel Özellikleri.....	87
3.2.2.1	Sassi Yerleşimi Vernaküler Yapılarının Genel Özellikleri.....	89
3.2.3	Matera-Sassi Yerleşiminde Yaşanan Kültürel Kopuş	102
3.2.4	Sassi Yerleşiminin Korunmasına İlişkin Uygulamalar	109
3.2.5	Sassi Yerleşiminin Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı.....	121
3.3	KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME.....	130
3.3.1	Yerleşimlerin İçinde Bulunduğu Coğrafi ve Tarihi Bağlam	131
3.3.2	Yerleşimlerin Genel Özellikleri	132
3.3.3	Yerleşimlerde Yaşanan Kültürel Kopuşlar.....	133
3.3.4	Yerleşimlerin Korunmasına İlişkin Uygulamalar	134
3.3.5	Yerleşimlerin Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı.....	136
BÖLÜM IV		141
4. MUSTAFAPAŞA-SİNASOS VE SASSİ YERLEŞİMLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ		141
4.1	KÜLTÜREL PEYZAJ	143
4.2	GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİ.....	145
4.3	YARATICI ÇÖZÜMLER.....	147
4.4	SOMUT OLMAYAN DEĞERLER.....	149
4.5	SOSYAL KAYNAŞMA	151

BÖLÜM VI	153
SONUÇ	153
KAYNAKÇA	161

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sürdürülebilirlik Alanında Yürütülen Konferansların Kronolojik Listesi ..	16
Şekil 2: Kültürel Sürdürülebilirlik Kriteri	18
Şekil 3: Brumann'a Göre Kültürel Miras Kavramını Oluşturan Temel Terimler. ...	21
Şekil 4: Kültürel Miras Kavramı ve Alt Başlıkları.....	22
Şekil 5: Vernaküler Mimarinin Sürdürülebilirlik Paradigmaları.....	41
Şekil 6: Versus Projesine Göre Vernaküler Mimarinin Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirliğinin Alt Basamakları.....	42
Şekil 7: Antik Dönemde Kapadokya Olarak Tanımlanan Bölge.....	45
Şekil 8: Merkezi Kapadokya'nın Konumu.....	47
Şekil 9: Kapadokya Bölgesinde Görülen Yerleşim Türlerinin Gösterimi.....	54
Şekil 10: Eski Sinasos Mahallelerini Gösteren Kroki Çizimi.	60
Şekil 11: Mustafapaşa Yerleşiminde Bulunan "Old Greek House" Olarak Bilinen Konaktaki Şapel.	63
Şekil 12: Eski Sinasos Yerleşimi.....	64
Şekil 13: Eski Rum Evi'nde Bulunan, Mübadele Sürecini Anlatan Görsel.	69
Şekil 14: Mübadele Öncesi Dönemde Çekilen Sinasos'un Yerleşim Görseli.....	70
Şekil 15: Günümüz Ürgüp Yerleşimi.	74
Şekil 16: Mustafapaşa Kaya Oyma ve Yığma Yerleşimleri.....	77
Şekil 17: Günümüzde Kapadokya Üniversitesi Tarafından Kullanılan Eski Mehmet Şakir Paşa Medresesi.	80
Şekil 18: Mustafapaşa Yerleşiminde Otel Olarak Kullanılan Kaya Oyma Mekan. .	81
Şekil 19: İtalya Coğrafi Bölgeleri.....	84
Şekil 20: İtalya'nın Bölgeleri.....	85
Şekil 21: Matera Sınırı.....	86
Şekil 22: Sassi'nin 1960 Yılına Ait Görseli	88
Şekil 23: Sassi Bölgeleri.....	90
Şekil 24: Sasso Caveoso'daki Basamaklı Yerleşimin 1993 Yılına Ait Görselleri. ..	91
Şekil 25: Sasso Barisano Yerleşiminin 1993 Yılına Ait Görselleri.....	92
Şekil 26: Sasso Caveoso'daki Yarı Özel Mekanlar.....	93

Şekil 27: Hükümet Tarafından İnşa Edilen Yolda Katır Ve El Arabalarında Dolaşan Sassi Köylüleri, 1950.	94
Şekil 28: Quinta, Sassi'yi (Arka Plan) Piyano'dan (Ön Plan: Merkezi Piazza Vittorio Veneto) Ayıran Yapı Duvarı.	95
Şekil 29: Sassi'deki Yapı Tipolojileri.	95
Şekil 30: Mağara Kesiti Ve Güneş Işığı Diyagramı.	97
Şekil 31: Yerli Halkın Günlük Yaşamlarını Şekillendiren Bir Vicinati (Komşuluk Birimi).	98
Şekil 32: Mağara Yerleşimi Ve Kuyu Yapısının Zamanla Değişimi.	99
Şekil 33: Matera Konut Dokusu	100
Şekil 34: Bir Sarnıcın Zaman İçerisinde Konuta Dönüştürülmesi.	101
Şekil 35: Sassi'deki Mağara Yaşamına Dair Bir Kullanım Planı.	102
Şekil 36: Bir Sassi Evinin İç Görseli -1930 ile 1950 Yılları Arasında.	103
Şekil 37: 1930'lu Yıllarda Bir Sassi Evinin İç Mekan Görseli.	104
Şekil 38: 1950'li Yıllarda Sasso Caveoso'da Bulunan Bir Vicinati.	105
Şekil 39: La Martella Planı.	107
Şekil 40: 1950'ler – 60'lar Piyano'nun Çevredeki Tarlalara Doğru Genişletilmesi.	109
Şekil 41: UNRRA-Casas La Martella Yerleşimi.	113
Şekil 42: 1970'li Yıllarda Depremler Ve Bölgenin Terk Edilmesiyle Yaşanan Fiziki Çöküntülerin Önüne Geçebilmek İçin Hükümet Müdahalesine Ait Bir Örnek.	117
Şekil 43: Sasso Barisano'daki Pietro Laureano Evinin Yenilenmiş İç Mekanı.	125
Şekil 44: Matera 2019 Senesi Etkinlik Verileri.	126
Şekil 45: Sasso Caveoso Bölgesinde Bulunan 19. Yüzyıl Öncesindeki Bir Mağara Yerleşiminin Günümüzde Dönüştüğü Vico Solitario Mağara Müzesine Ait İç Mekan Fotoğrafları.	129
Şekil 46: Sassi Mağaralarındaki Yeni Yaşam.	130
Şekil 47: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.	137
Şekil 48: Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Değerlendirilmesi İçin Seçilen Kriterlerin, Farklı Başlıklar Altında Ele Alınmasını Gösteren Şema.	142

BÖLÜM I

GİRİS

1.1 ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın temel amacı, vernaküler yerleşimlerin sürdürülebilirliği konusunda yapılan araştırmalarda genellikle göz ardı edilen sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kavramının, vernaküler yerleşimlerin korunması kapsamında değerlendirmesinin yapılmasıdır. Aynı zamanda çalışma ile vernaküler yerleşimlerin korunmasında, kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasının öneminin vurgulanması amaçlanmıştır. Bu çalışmayla; seçilen yerleşimlerde çeşitli işlevlerle korunarak yaşatılmaya çalışılan vernaküler yerleşimlerin geçirdikleri dönüşümlerinin ve bu mekanların sosyo-kültürel sürekliliklerinin sağlanabilmesinin öneminin anlaşılması hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak vernaküler yerleşimlerin sahip oldukları sosyo-kültürel birikimlerin, günümüz koşulları altında doğru şekilde anlaşılıp anlaşılmadığı ve günümüz koşullarında bu birikimlerin ne kadar sürdürülebilir olduğunun sorgulanması amaçlanmıştır.

1.2 ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZİ

Araştırmanın konusu, “Sosyo-kültürel değerlerin sürdürülebilirliği sağlanmadan, sadece somut değerleri koruyarak vernaküler yerleşimlerin sürekliliği sağlanabilir mi?” sorusu üzerinden geliştirilmiştir. Bu kapsamda, vernaküler yerleşimlerin kültürel peyzajlarının benzerlikleri ve geçmişte yaşanan kültürel kopuşlar dolayısıyla; Kapadokya bölgesinden Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimi ve Matera bölgesinden Sassi yerleşimi araştırma kapsamında seçilmiştir. Tez, “Vernaküler yerleşimlerin salt somut değerler bakımından korunmasının bu yerleşimlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yeterli olmayacağı” hipotezi üzerinden ilerlemiştir. Araştırmanın daha geniş kapsamda ele alınabilmesi için hipotez kapsamında belirlenen araştırma soruları;

- Yerel halkın kültürel değerlerine saygı göstermek vernaküler yerleşimlerin sürdürülebilirliği için neden önemlidir?
- Yerleşimlerin korunmasında sosyo-kültürel sürekliliğin önemi nedir?
- Yerleşimlerde görülen kültürel değişim, dönüşüm ve kırılmalar yerleşimin kültürel peyzajında değiştirici etkiye sahip midir?
- Yerleşimler farklı kültürel grupların kullanımını altında dahi özünde taşıdığı kültürel değerleri koruyabilir mi?

1.3 ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Çalışmada araştırma sorularının cevaplarının daha net anlaşılabilmesi için oluşturulan kavramsal çerçeve ile öncelikle vernaküler mimarinin tanımı ve ortaya çıkışı açıklanmıştır. Sonrasında sürdürülebilirlik kavramının tanımı, ortaya çıkışı ve sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kavramının tanımlaması yapılmıştır. Daha sonra mimari koruma kavramının tanımı ve vernaküler yapıların korunmasına ilişkin kararlardan bahsedilmiştir. Sonrasında ise vernaküler yerleşimlerin sosyo-kültürel sürdürülebilirliklerinin değerlendirilebilmesi için kriterler belirlenmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi çizildikten sonra Mustafapaşa-Sinasos ve Sassi yerleşimlerinin; coğrafik ve tarihi yapısı incelendikten sonra vernaküler yerleşimlerin özelliklerine değinilmiş, yerleşimlerde yaşanan kültürel kopuşların sebepleri ve sonuçları incelendikten sonra yerleşimlerin korunmasına ilişkin uygulamalar ile yerleşimlerin günümüzdeki durumları incelenerek karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Sonrasında çalışma kapsamında seçilen her iki yerleşimin de belirlenen sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kriterleri doğrultusunda karşılaştırmalı değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç bölümü de araştırma sorularına verilen cevaplarla tamamlanmıştır.

Yapılan araştırmanın sonucunda, farklı kültürlerden insan topluluklarının mekânları algılayış ve yaşayış şekillerinin, benzer yapı stokları üzerinde dahi olsa değişiklik gösterdiği görülmektedir. Vernaküler yerleşimlerde görülen gündelik alışkanlıkların, sosyal ve kültürel etkileşimlerin yerel dokudaki yansımaları gözlemlenmektedir. Mustafapaşa ve Sassi yerleşimlerinde yaşanan kültürel kopuşların yerleşimlerin değerleri üzerindeki etkilerinin görülmesi bu tez kapsamında amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında, tuf kayalarının oyulmasıyla şekillenen Matera ve Kapadokya bölgeleri seçilmiştir. Kültürel ve sosyal değişimi görebilmek için

Kapadokya Mustafapaşa mahallesi (Sinastos) yerleşimi için araştırmalar, 1923 yılında gerçekleşen nüfus mübadelesinden günümüze uzanan zaman dilimini kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Araştırma için mübadeleyle yerlerinden edilen Rumlar ve Rumların yerlerine getirilen Türklerin yaşam alanları seçilirken, günümüzde de turistik bir cazibe merkezi haline gelen ve Dünya Kültür Mirası listesine girmiş olan Mustafapaşa'nın vernaküler yerleşiminin sosyo-kültürel özellikleri incelenmektedir. Çalışmanın Matera-Sassi yerleşimini konu alan bölümünde ise, kültürel ve sosyal kopuşu görebilmek için seçilen zaman aralığı özellikle 1950'li yıllardan günümüze geçen süreyi kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Çalışma için, işçi ve çiftçilerin kayaya oyulmuş alanlarda yaşamlarını idame ettirdikleri dönemde, yerleşim yerlerinin yaşam standartları bakımından yetersiz ve tekinsiz bulunan Matera'daki Sassi bölgesi seçilmiştir. Sassi bölgesinin yerli halkının bölgeden tahliyesiyle meydana gelen kültürel kopuş ve sonrasında yaşanan değişim süreçleri incelenmektedir. Tüm bunlara ek olarak Kapadokya gibi Matera'nın da vernaküler yerleşimlerinin genel özelliklerinin ve yapı stoklarının değerlerinin anlaşılmasıyla yerleşimler Dünya Kültür Mirası listesine girmiştir. Tezde, sahip oldukları sosyo-kültürel ve tarihsel değerleri bakımından önem teşkil eden bu yerleşimlerin 20. yüzyıldan itibaren geçirdiği değişimler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

1.4 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, belge tarama, tipolojik analizler ile başlamış olup, karşılaştırmalı vaka analiz çalışması yöntemleri kullanılarak devam etmiştir.

Kapadokya ve Matera bölgelerinin vernaküler yerleşimleri üzerine tez kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda, bu iki vernaküler yerleşim bölgesinin sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kapmasında analizlerinin daha önce yapılmadığı gözlemlenmiştir. Kavramların açıklanması konusunda ulusal ve uluslararası literatürde var olan çeşitli tezlere ve basılı kaynakların pdf dokümanlarına ulaşılmıştır. Aynı şekilde Kapadokya ile ilgili çeşitli makale, tezler, kitap, dergi ve çeşitli çevrimiçi kaynakların dokümanlarına ulaşılmıştır. Mübadele döneminde Kapadokya'da yaşayan Rumların tuttuğu kayıtlara ve fotoğraf arşivlerine ulaşılması, yapıları ve yaşam tarzlarını en yalın haliyle görebilmeyi sağlamıştır. Matera bölgesiyle ilgili yapılan araştırmalar sonucu çoğunluğu İtalyanca olmak üzere İngilizce ve İtalyanca yabancı bilimsel yayın dokümanlarına ve çevrimiçi kaynaklara ulaşım sağlanmıştır.

Ulaşılan kaynaklardan, bilimsel yayınlar araştırma için gerekli tanımların yapılabilmesi, karşılaştırma yapılacak bölgelerin tarihi ve kültürel değerlerinin anlaşılabilmesi için kullanılmıştır. Gazete ve dergilerde yayınlanan röportaj yazıları, ya da bölgeye ait tutulan kayıt defterleri ve arşiv belgeleri, yerleşimlerin bulunduğu bölgelerin kullanıcı deneyimleri ve geçirdikleri değişimlerin gözlemlenebilmesi için kullanılmıştır.

Bunların yanı sıra günümüzde büyük turizm merkezleri haline gelen yerleşimlerinin günümüzdeki durumları araştırılmıştır. Bu kapsamda yerleşimlerin güncel değerlerinin sosyal ve kültürel sürekliliği sağlamak konusundaki durumları araştırılmıştır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 VERNAKÜLER MİMARLIK

İnsanlar buldukları ortama olan yüksek adaptasyonları ve zekâları sayesinde, kaynakların sınırlı olduğu coğrafyalarda dahi hayatta kalmayı başarmışlardır. Coğrafyalar, yerel koşullara uygun olarak gelişen kültürlerin yansıması olan topluluklara ev sahipliği yapmıştır (Oliver 2006: 16).

İnsanlar, zorlu doğa koşullarından korunmak için barınma içgüdüleriyle öncelikli olarak doğada hazır olarak bulunan alanları (mağaralar, ağaç kovukları gibi) kullanarak çözüm bulmayı amaçlamışlardır (Sezgin 1984: 44). Zamanla, zorlu doğa koşullarında kendilerini koruyacak ve temel ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlayacak yaşam alanları üretmeye başlamışlardır (Sözen 2019: 69). Sonrasında ise kalıcı ve gittikçe daha dayanıklı olan mekânsal üretime geçmişlerdir (Bayram 2014: 6). Yerleşik düzenle beraber yaşadıkları çevreyi daha detaylı algılayan insanlar, hayatta kalabilmek için çevresel bilinç geliştirmişlerdir (Sözen 2019: 49). Tüm bunlara bağlı olarak insanlarda, çevresel kaynakların kullanımı, mekânsal bilgi ve malzeme bilgisi oluşmaya başlamıştır. Çevresel kaynakların kullanımı sırasında buldukları ortamlarla kurulan etkileşimler dolayısıyla insanlar, buldukları alanda hakimiyetlerini kurmaya ve yerel çevre ile uyumlu yapılar yapmaya başlamışlardır. Buldukları ortamı kendi ihtiyaç ve gereksinimlerine göre değiştirip düzenlemişlerdir (Sözen 2019: 77). Bugün dünya üzerindeki yapıların çoğunluğunu konutlar oluştursa bile, farklı çevreler, ekonomiler, teknolojiler, kalıtsal beceriler, sosyal ve aile yapıları, inanç sistemleri ve sembolizm gibi birçok faktörle birlikte şekillenen farklı kültürler, çok çeşitli yapı formlarının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Yapıların çeşitliliği kültürlerin farklı taleplerinin ve değerlerinin bir sonucudur (Oliver 2006: 16).

Günümüzde pek çok yerel çözüm, kendi bölgelerini karakteristik şekilde tanımlama noktasına gelene kadar uzun sahiplenme süreçlerinden geçmiştir (Carlos vd 2015: 1-9). Küçük ölçekli kırsal alanlarda yaşayan, kabile ya da köylü toplulukları

yeryüzündeki hemen hemen tüm iklim koşullarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Doğanın zorluklarıyla başa çıkabilmek için, yine doğanın kendilerine sunduğu bütün organik yapı malzemelerini kullanmışlardır. Bu yapısal malzemeleri kendi kültürleri doğrultusunda şekillendirmişler ve oldukça yaratıcı ürünler ortaya koymuşlardır (Nabokov 1997: 87).

2.1.1 Vernaküler Mimarinin Tanımı

Yunanca *-archi* ve *tehton* kelimelerinden türeyen *architect* (mimar) kelimesi etimolojik olarak baş inşaatçı, baş usta gibi anlamları içinde barındırmakla beraber mimarlık temel olarak ‘inşa bilimi’ olarak tanımlanmaktadır. Vernaküler (İng. Vernacular) kelimesi ise Latince *vernaculus*’tan türemiş olup yerli anlamına gelmektedir (Oliver 2006: 22); “belirli bir ülke kökeni olan” şeklinde açıklanmış olup “*indigene*” ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Sezgin 1984: 44). Bu nedenle vernaküler mimari ifadesinin etimolojik olarak karşılığı “yerli bina bilimi” olarak tanımlanmaktadır. Sözcük kullanımında yerellik halkın lehçesini veya diline özgü özelliklerini ifade ederken, mimaride yerellik ise yapılardaki yerel yapı tekniklerini ifade etmeye yaramaktadır (Oliver 2006: 24).

Vernaküler mimarlık üzerine oldukça fazla çalışma yapan Paule Oliver’a göre, konut ve diğer tüm yapılar vernaküler mimarinin kapsamına girmektedir. Oliver’a göre vernaküler mimari; “halk, kabile ya da köylüler tarafından inşa edilen, mimar ya da uzman tasarımcılara ihtiyaç duyulmadan mevcut kaynaklara ve çevresel ihtiyaçlara göre geleneksel teknolojiler kullanılarak yapılan her türlü yapıyı kapsamaktadır.” Vernaküler mimarlık ürünlerinin tamamı, alanla kurdukları yüksek uyum ve ekonomileriyle üretilen kültürlerin ihtiyaçlarını karşılayarak yaşam stillerini yansıtmaktadır (Kısa Ovalı ve Delibaş 2016: 516)

Kuban ise yerel mimariyi; geleneksel anlamda konut yapılarına ilişkin süreç ve kullanım açısından ortak akıl ve ortak katılımı (yapıyı yaptıran ve yapan) oluşturulmuş mekanlar olarak tanımlamaktadır (Kuban 1995: 47). Hasol ise vernaküler mimariyi anonim mimarlık başlığı altında tanımlayarak, kim tarafından yapıldığı bilinmeyen mimari ürünlerin halkın ortak malı olarak değerlendirildiği mimarlık olarak tanımlamaktadır (Hasol 1975: 65).

Yerel mimarlık terimi, 1800’lerden bu yana çeşitli disiplinlerin konusu olmaya başlamıştır. Basit estetik anlamdan; teknik ve bağlamsal yönler evrilerek, teorik bir kavram olarak geliştirilmiştir (Mihaela ve Cristina 2015: 413). Yerel mimarlık, farklı

pek çok disiplini içerisinde barındıran kapsamlı bir çalışmanın sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sheridan 2020: 311).

Yerel mimari üzerine ortaya konan ilk detaylı tanım 20. yüzyılda Paul Oliver tarafından yapılmıştır. Oliver'ın "Encyclopedia of Architecture of the World" kitabında yaptığı tanımlamaya göre yerel mimarlık; konutlar ve konut dışındaki tüm yapı stoklarını kapsayarak ve çevresel bağlamları mevcut kaynaklarla, geleneksel teknolojilerin kullanılmasıyla yerel topluluklar tarafından inşa edilen ürünler bütünü olarak tanımlanmıştır (Sheridan 2020: 311-312). En temelde ise; çevre ve insan arasındaki temel etkileşiminden doğan, yerel ürünlerin kullanılmasıyla, nesiller boyu süren kullanıcı deneyimlerinden yola çıkılarak üretilen, çevreye duyarlı olan bu mimarsız mimari yapılar "Vernaküler Mimari" olarak adlandırılmaktadır (Kısa Ovalı ve Delibaş 2016: 516-517). Özetle, vernaküler mimari "bir toplumun mimar, tasarımcı ya da herhangi bir uzmana ihtiyacı olmadan yaşadığı çevreyi kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmesi" olarak adlandırılabilir (Oliver 2006: 26).

Vernaküler yapıların formlarının oluşmasında, iklimsel ve ekonomik özelliklerin yanı sıra sosyo-kültürel durumlar da etkilidir. Buna rağmen benzer iklimsel özellikler gösteren dünyanın farklı yerlerindeki yerleşkelerde kültürel süreçler farklı dahi olsa benzer uygulamalar ve yapısal özellikler görülmektedir (Sözen 2019: 52-54).

Vernaküler mimaride gördüğümüz bazı ortak noktalar şunlardır:

1. Oldukça kısa bir sürede inşa edilmişlerdir.
2. Yerel malzemeler kullanılmıştır.
3. Yapıların yapımı çok zahmetli olmadığı için sıklıkla bakım yapabilmektedir.
4. Vernaküler mimariyi tasarlamak ve inşa etmek için bir mimar ya da tasarımcıya ihtiyaç duyulmamaktadır. Topluluklar doğan yeni ihtiyaçlara uygun olarak yapılarda yeni pratik çözümlere ulaştıklarında ara sıra küçük değişiklikler yapabilirler.
5. Yerel mimaride kullanılan stil ve malzemeler yerel çevrenin, iklimin ve kültürün tüm özelliklerini içermektedir. Çevre dostudurlar ve yüzyıllardır süren geleneksel kullanımın sonucu olarak ortaya çıkmışlardır (Janetius 2020: 54).

Vernaküler mimarlık, mimariyi kültürel değerler ve inanç sistemiyle bağlantılı bir sosyal temsil gibi tanımlamaktadır. Tüm yerel bilgi biçimleri, belirli ihtiyaçlara yönelik geliştirdikleri üretimleri, yöre halkının geçim kaynaklarını ve kültürleri

yansıtan vernaküler mimarlık ürünleri; yerel teknolojik imkanlarla doğrudan çevreye, mevcut kaynaklara bağlıdır. Genel anlamda yerel mimari ile ilgili yapılan bu tanımlama, yerel bilgi ve teknolojilerin peyzaja uyumunu onaylarken yapıyı bir bölgeye ve orada yaşayan bir grup insana atfetmektedir (Mihaela ve Cristina 2015: 413). Sınırlı bir tasarım bilgisinin söz konusu olduğu vernaküler yapılardaki mimari çözümler, nesiller boyu gelişerek günümüze ulaşmıştır (Oliver 2006: 49).

Kabile, halk ve köylü toplumlarında barınak, gözle görülebilen çok daha fazlasını sembolize etmektedir. Kendi konutlarını inşa eden insanlar, onlara kendi kişiliklerini yansıtmışlardır. Geleneksel yerel mimari biçimleri geliştiren toplumlar, yapılarını sosyal, ritüel ve manevi yaşamlarının odak noktası olarak görmüşlerdir (Oliver 2006: 49). Eski topluluklarda kişiler yaşam alanları ve çalışma alanlarını birbirlerine olabildiğince yakın, ulaşılabilir olarak kurgulamışlardır. Kişiler dönemin şartları gereği çevrelerini şekillendirme ve koruma gereği duymuşlardır (Rudofsky 1964).

Vernaküler yapıların yapımı için herhangi bir eğitim alınmaz, yapım teknikleri nesiller boyunca usta çırak ilişkisiyle aktarılmaktadır. Vernaküler mimariyi oluşturan halk, mekanların ölçülerine, kendi boylarından ve kullanım amaçlarından yola çıkarak karar vermişlerdir (Oliver 2006: 58). Vernaküler yapıların inşası sırasında, yapının sahipleri bildikleri şemalara göre mekânın programlarını belirlemiştir. Yapıların yapım aşaması da gene onların bildikleri ve anladıkları tekniklere göre ilerlemiştir. Yapının sahipleri, yapı ustasından, marangoz ya da diğer zanaatkarlardan neler beklemesi gerektiğini bilmekteydiler.

Mimar tarafından üretilen yapılardaki gibi lüks ve estetik kaygı güdülmeyen vernaküler yapılarda öncelikli hedef işlevsellik ve kullanışlılıktır. Yapıların planları ve yerleşim şekilleri çevrenin topoğrafyasına uyumlu olduğu için de doğaya uyumludur. Yerel kaynak kullanımında coğrafi ve iklimsel etmenlerden yararlanılması sebebiyle ucuz ve doğru kaynak kullanımı olan üretimlerdir (Kısa Ovalı ve Delibaş 2016: 518). Vernaküler yapılardaki tipolojiler, üretildikleri yerlerin tarihi, kültürü ve coğrafyası ile ilişkilendirilirken, yapılan küçük değişimler ise mekan sahiplerinin kimliklerinin yansıması olarak görülmektedir (Kuban 1995: 48). Yapı inşa etmek için ustalar atalarının kullandığı geleneksel form ve yöntemleri kullanılmışlardır (Oliver 2006: 76; Kısa Ovalı ve Delibaş 2016: 518-519). Ustaların yaptıkları yenilikler yapılarda hemen belli olmuş, yerli olmayan zanaatkarların yaptıkları yeni biçimler dikkat çekmiştir.

Ancak yeni biçim ve düzenin uygulanabilmesi için ise kullanıcıların (çoğunlukla ev sahiplerinin) onayı gerekmektedir (Kuban 1995: 55).

Vernaküler yapıların üretim sürecinde, estetik kalite köklü deneyimlerin bir yansıması olmuş, işçilik kalitesi ise ev sahiplerinin statüsünün göstergesi olmuştur. Vernaküler mimari yapıların inşaatı sırasında ortaya çıkan bu ilişkiler bütünü, toplumların kültürlerinin ifadeleri olarak yapılara da yansımıştır ve bu sebeple büyük önem taşımaktadır (Kuban 1995: 55-56)

Vernaküler mimari üretimini bir örnekle özetlemek gerekirse; ev yaptırmaya karar veren kişi bu evi yaptırabilmek için gerekli bilgi birikimine az da olsa sahip ve yapım sürecinden haberdardır. Ancak yine de bu konuyla ilgili ustayı ve kalfayı da çağırır, çünkü ustaların ayrıntılı bilgilerine ihtiyaç da duyulmaktadır. Usta ve kalfalar her ne kadar bilgi birikimine sahip olsalar da günümüzdeki gibi bir mimari teknik bilgiye sahip oldukları söylenememektedir. Yapıların özellikleri ve ölçüleri var olan çeşitli malzemelere bakarak ölçeklendirilmiştir. Yapıyla ilgili çizimleri de muhtemelen günümüzdeki gibi ayrıntılı olmaktan çok uzak bir şekilde gerçekleştirilmekteydi. Yapılacak yapının temel özellikleri; usta kalfa ve ev sahibi ile kararlaştırılarak yapımına başlanır. Yapının inşaatında ev sahibi de görev almıştır (Oliver 2006: 58). Binaların estetik kalitesi her yapı için farklılık göstermektedir. Yapılarda karşılaşılan estetik anlayış geleneklerden gelmekte ve yapının yapım teknolojisi ile nesilden nesille aktarılmaktadır (Sezgin 1984: 45).

Kısacası vernaküler mimari, insanların yaşamsal deneyimlerini, fiziksel ortamda var etme şekilleri olarak tanımlanabilir. Geleneksel mimarlık olarak da bilinen vernaküler mimarlık, toplumun özelliklerini gösteren, kültür ve bölge arasındaki ilişkiyi yansıtan ve farklı bölgelerdeki kültürel çeşitliliği gözler önüne seren yapıları kapsamı ve bu değerleri geleceğe aktarabilmesi açısından önemlidir (Kısa Ovalı ve Delibaş 2016: 519). Vernaküler yapılar, kültürlerin imgelerle ve yaşam stilleriyle bağlantılıdır. Ait oldukları toplumların yaşam stilleri, karakteristik özellikleri, davranışlarını, yaşam koşullarını, mekânsal tercihlerini, inanışlarını yansıtır (Bayram 2014: 12-14). Başka bir deyişle vernaküler mimari, yaşam kalitesi için gerekli olan ekolojik ve sürdürülebilir çözümlere deneyimlerle ulaşmıştır ve konut yapılarında da bunların yansımalarını görmektediriz (Kırbaş ve Hızlı 2015: 792).

2.1.2 Vernaküler Mimarlık ve Kültür

Kültür, temel olarak insanların etraflarındaki şeyleri anlamlandırmalarını sağlayan, bireylerin sahip olduğu ortak anlamlar aracılığıyla gelişir. Kültür kavramı özünde çok yönlü ve karmaşık bir kavram olmakla birlikte, tarih boyunca çokça anlam kaymasına uğramış ve bu değişikliklerden doğan çok farklı tanımlamalara sahiptir (Hylland-Eriksen T 2001 *Aktaran Uysal Ürey* 2019: 85). Bundan dolayı kültürün bir tek tanımlaması yapılamadığı gibi kültür kavramını pek çok farklı şekilde ifade etmek mümkündür.

Philip Smith'e (2005) göre kültür, insan gruplarının veya toplumlarının tüm yaşam tarzını, faaliyetlerini, inançlarını ve geleneklerini göstermektedir. Toplumlar, kendilerinden önceki toplumların yaşam tarzlarından, geleneklerinden, davranış kalıplarından etkilenmekte ve kendi var oluşlarını oluştururken geçmişten bilişsel olarak eski kültürleri ve davranış kalıplarını kendi kültürlerine dahil etmektedirler (Sevimbige 2018: 29).

Terry Eagleton (2000), tüm kültürlerin birbiriyle iç içe olduğunu, hiçbirinin benzersiz veya saf olmadığını, hepsinin melez, heterojen, son derece farklılaşmış olduğunu ve hiçbirinin tek parçadan oluşmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Kültürlerdeki sistemlerin toplumların yaşam biçimlerine yansımakta olduğunu ve yaşam biçiminin oluşmasında önemli rol oynamakta olduğunu savunmaktadır (Sevimbige 2018: 86).

Arzu Çahantimur'a göre kültür kavramı; insan ve toplum teorisini ifade etmektedir (Konuk 2006: 12).

Sosyolog Paul Memmott ve mimar Keys'in tanımına göre kültür kavramı; insan davranışının ve ürünlerinin toplam modeli olup, düşünce, konuşma, eylem ve eserler aracılığıyla somut bir şekilde ifade edilir ve insanın öğrenme ve sonraki nesillere bilgi aktarma yeteneğine dayanmaktadır. Kültürlerin insanların yaşama biçimlerinin temelini oluşturduğundan ve bunun sonucunda kültür kavramının; ortak fikirler, kavramlar ve kuralları içerisinde barındırdığından bahsetmektedirler. Ayrıca farklı toplulukların, deneyim, inanç ve kavramları kültürel olarak farklı ifade ettiğinden ve bunun sonucunda kültürel farkların ortaya çıktığından bahsetmektedirler (Memmott ve Keys 2015: 4).

Kültür kavramı istikrar kavramı ile açıklanabilmektedir. Bu kapsamda kültür her şeyden önce toplumların fenomenlerinin zaman içerisinde -değişime yönelik baskılar karşısında bile- devamlılık göstererek istikrar gösterdiğini açıklamak için

kullanılmaktadır. Kültürel istikrar uzun süreli olarak; özellikle okuma yazma bilmeyen bazı topluluklarda yüz yıllarca temel olarak değişmeyen tutumlarda karşımıza çıkmaktadır. Kültürü açıklamakta kullandığımız bir diğer kavram ise kavramsal paylaşımdır. Bu kapsamda yapılan araştırmalar sonucunda görülmüştür ki, toplumların üyelerinin algıları, bilişleri ve duyguları önemli ölçüde benzerlik taşımaktadır. Bunun sonucunda toplum üyelerinin yüksek derecede bakış açısı benzerliğine sahip oldukları görülmektedir. Bu bağlamda kültür; bir grubun üyeleri arasındaki paylaşım, ortak deneyim ve fikir birliği ile doğrudan ilişkilidir. Kültür kavramı aynı zamanda dinamikleri de ifade etmektedir. Toplulukların yaşamlarında karşılaştığımız düzenlerin uzun süreler boyunca farklı nesiller tarafından devam ettirilmesi kültürün dinamikliği ile ifade edilebilir (Schein 2012: 312-313).

Temel düzeyde kültür kavramı paylaşılan ortak öğrenmelerin bir çıktısıdır ve paylaşma ve fikir birliği de kavramın temelini oluşturmaktadır. Kültür kavramı hangi anlamda açıklanırsa açıklansın bir insan topluluğun ortak malıdır. Herhangi bir topluluğun tanımlanamadığı bir noktada o topluluğun kültürü de tanımlanamamaktadır (Schein 2012: 312-313).

Bir topluluğun kültürü, o topluluğun kendi tarihlerinde karşılaştıkları sorunları çözerken öğrendiklerini yansıtmaktadır. Toplulukların içerisinde yeni grupların veya örgütlerin de varlık gösterebileceği bilinmektedir. Farklı deneyim ve farklı sorunları olan farklı bir grup, farklı içeriklere sahip farklı kültürel özelliklere sahiptir. Bir toplulukta varlık göstermeye başlayan yeni gruplar veya örgütlerin tarihçeleri incelendiğinde, bu grupların temelde iki temel sorunla karşılaştıkları ve bu sorunlarla davranışsal ve bilişsel düzeyde uğraşmak zorunda kaldıkları görülmüştür. Bu sorunlar birincil olarak; uyum ve iç bütünleşme (entegrasyon) olarak tanımlanmaktadır. Grupların maruz kaldıkları dış uyum ve iç bütünleşme sorunları kültürlerinin içerikleri hakkında bilgi vermektedir (Schein 2012: 313-314). Buradan da anlaşılmaktadır ki insan ve kültür birbirinden ayrılmaz ve birbiri ile tamamen bütünleşmiş iki unsurdur (Konuk 2006: 13). Kısaca kültür tüm yaşanmışlıklarımızdır, geçmişimizden bugünüme hayatımızın yansımalarıdır. Sahip olduğumuz maddi manevi her şey ve yaşam çevrelerimiz hep kültürümüzün birer parçasıdır (Konuk 2006: 13). Sonuç olarak kültür günlük yaşamın tüm yönlerine etki etmesi dolayısıyla, toplumların yaşamlarının tüm yönlerini kapsamaktadır (Schein 2012: 313).

Yapılan tüm tanımlamalara göre kültür, bir toplum tarafından paylaşılması, nesilden nesle aktarılması ve parçası olduğu toplumun değer sistemlerini içinde

barındırması anlamına gelmektedir (Hylland-Eriksen T 2001 *Aktaran* Uysal Ürey 2019: 85). İnsan ve mekân ilişkisinin kültürle derinden bağlantılı olduğu ve kültürel normların mekân üzerinde biçimlendirici, değiştirici ve belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir (Sevimbige 2018: 29).

İnsanların farklı çevrelerde şekillenen yaşamaları, ekonomik yapıları, teknolojileri, miras aldıkları becerileri, sosyal düzeyleri, aile yapıları ve inanç sistemleri gibi çok çeşitli indikatörler, farklı yapı stoklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum da çeşitli kültürlerin oluşmasına neden olmuştur. Topluluklar, kendi yaşayış stillerinden oluşan gereksinimlerini yaşadıkları çok çeşitli ortamlara aktarmışlardır. Bu yaşam stillerinin farklılıkları, yerel geleneklerinin (vernacular traditions) birer parçası haline gelmiştir (Oliver 2006: 58).

Vernaküler mimarlık, uzun deneyimlerin sonucunda oluşan yapı yapma becerilerinin bilgi ve birikimlerinin yapılaraya aktarımıdır. Uzun süreli deneyimlerin aktarımı sayesinde meydana gelen yapılar kullanıcıların fiziksel ve kültürel ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde şekillenmektedirler (Nabokov 1997).

Vernaküler yapılar sadece yapının inşasında görev alanların ya da tasarımlarını yapanların değil aynı zamanda, tarihte belirli zamanda yaşamış olan kişilerin, toplumların ve kültürlerin de hikayesini anlatmaktadır. İnsanlık tarihinin evrimi yaşam tarzlarıyla doğrudan bağlantılıdır ve yapılar da toplumların portresi niteliğindedir (Janetius 2020: 54).

Çevre; davranışları, ruh halini, kişisel doyum hissini, yaşam kalitesini ve tüm her şeyle kurulan ilişkiyi doğrudan etkilemektedir. Çevresel veriler, bireylerin sosyal konumları veya statülerine dair çıkarımlar yapabilmek için kullanılan araçlardır. Çevre kişilerin kültürel süreçlerini etkilerken aynı zamanda kültürün de bir sonucudur. Kültürün ve sosyal değerlerin insanların kişilikleri üzerindeki etkisini anlamak için, çevresel değişkenler arasındaki ilişkiyi hem sosyal hem de bireysel düzeyde düşünmek önem taşımaktadır. (Bosman ve Whitfield 2018: 159).

Örneğin antik toplumlar; açlık, salgın hastalık, afetler gibi pek çok zorlukla karşılaşmış olsalar da yaşam alanları tarihsel bir süreci anlatan amaç ve doğrultuya göre yapılmıştır. Var olan malzemelerin belirli koşullarda kullanılmasının temel amacı, fiziksel ve zihinsel sağlıklarını korumak olmuştur (Janetius 2020: 54).

Janetius'a göre vernaküler mimari, duyuları memnun etmektedir. Bunun sebebi ise vernaküler yapıların sahip oldukları geleneksel ve sosyo-kültürel aurayı dışa vurması ve içsel olarak ruhu memnun etmesidir. Bu nedenle de vernaküler yapıların;

kolektif refah için doğaya uygun olarak uyumu sürdürmek için gizli bir şemaya sahip olduklarını savunmaktadır (Janetius 2020: 60).

Günümüzde hızlı şehirleşmenin de etkisiyle insanlar yapılarında çelik, çimento, cam gibi endüstriyel malzemeleri “kaliteli ürün” olarak kullanmakta ve geleneksel, zamanla test edilmiş yerli malzeme ve yöntemleri görmezden gelmektedirler. Antropologlar, sosyologlar ve kültürel psikologlar ise, toplulukların geleneksel yerli mimarilerinden uzaklaşarak modern yöntemlere geçtiğinde büyük miktarda kültürel mimari bilgisinin kaybolabileceğini belirtmektedir

2.2 SOSYO-KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

“Yerelin evrenselleşmesi, bilginin serbest dolaşımı, sermayenin akışkanlığı, dünyada ortak dil birliği yaratılması şeklinde gelişen küreselleşme ve dolayısıyla neo-liberalizm, ağırlıklı olarak 1980’li yıllarda uygulamaya geçirilmiştir” (Yaylı 2012: 331). 1980’li yıllarda başlayan küreselleşme süreci ile dünya üzerinde yeni bir ekonomik düzen oluşmaya başlamıştır (Oktay 2011: 18). Küreselleşme kavramı; sermaye, ürünler, kimlikler, insanlar ve hatta yaşam tarzları, politikalar, ilkeler ve ideolojilerde gözlenen sürekli bir artış olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, küreselleşme pek çok farklı yönü aynı anda etkilediği için toplumlar üzerinde oldukça büyük etkiye sahiptir (Kara 2019: 109). Bu süreçte hızla gelişen iletişim, ulaşım ve teknolojiler ile toplumların birbirleri ile kurdukları etkileşimler artmıştır. Küreselleşme, ulus devletlerinin sınırlarının adeta ortadan kalkmasını başlatan süreç olarak tanımlanabilmektedir (Oktay 2011: 18). Küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni mekân düzenlerinin (eğlence merkezleri, ofis alanları, alışveriş merkezleri gibi) sayısında artış yaşanmaktadır. Küreselleşmenin temelinde gözlenen farklı şehirlerdeki insanların aynı kalıp standartları takip etme yeteneği, küreselleşmenin etkilerinin her bölgede aynı şekilde görüldüğü ya da bir standarda uyduğu anlamına gelmemektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak şehirler aynı mimari stili, tasarımı, ölçeği ve işlevi üstlenebilmektedirler, buna rağmen dünya genelinde veya şehirler özneline küreselleşmenin etkileri değişiklik göstermektedir. Küreselleşme şehirleri etkilese dahi aynı mekânsal kalıplarla sonuçlanmadığı görülmektedir (Kara 2019: 111).

Küreselleşme sürecinin modernizimden farkı; küreselleşme sürecinde yaşanan değişimler yalnızca üretimden oluşmamaktadır. Toplumların girdiği hızlı etkileşimler yaşanan değişimlerin temel nedenini oluşturmaktadır. Yaşanan hızlı etkileşimler,

sosyal ve ekonomik problemleri beraberinde getirmektedir (Konuk 2006: 14). Yaşanan hızlı değişimler ve ekolojik bozulmalar geleneksel yerleşimlerde yaşanan büyük değişiklikleri de beraberinde getirmiştir (Oktay 2011: 22). Kapitalizmin kentler üzerinde yeni uygulamalarına sebep olan bu süreçte, ekonomik politikalarda yaşanan değişiklikler, neoliberal ekonomik politikalarla kentsel mekanlarda yoksullaşmalar da giderek artmıştır. Artan yoksullaşmanın bir sonucu olarak getirilen yeni mekânsal düzenlemeler sonucunda, yoksullar kentin görünmeyen bölgelerinde bir nevi izolasyona tabi tutulmuştur. Böylelikle kentlerde sosyal-mekânsal ayrışmalar görülmeye başlanmıştır.

“Kamusal alanlardaki toplumsal farklılıkların yok edilmesi sonucunda ortaya çıkan kamusal kapanma; genel olarak düşük gelir gruplarının kamusal mekânlara ulaşımını kısıtlayarak ya da üst gelir gruplarıyla alt gelir gruplarının yerleşim, istihdam ve tüketim mekânlarını keskin çizgilerle ayrıştırarak ortaya çıkmaktadır” (Tümtaş ve Ergun 2016: 136).

Bu ayrışmaları derinleştiren politikalardan biri de kentsel dönüşüm uygulamalarıdır. Kentsel dönüşüm uygulamaları sayesinde yeni sermaye fırsatları sağlanmaktadır. Ancak kentin imajını zedeleyen ve kente olumsuz etki bıraktığı düşünülen mekânların temizlenmesi sonucunda, küresel kent yaratma ve sermaye çekme yarışında ‘rekabet avantajı’ elde edildiği de düşünülmektedir. Bunun yanında kentlerin yeniden yapılanması ile kentin âtil kalmış merkezlerinde yaşayanların, kent dışına itilerek, kent merkezinin ‘sorunsuz’ hale getirileceği düşünülmektedir. Bu yerinden etme stratejileri, sermaye odaklı yöneticilerin, kentsel dönüşümü soylulaştırma yöntemi olarak da kullandıklarını göstermektedir (Tümtaş ve Ergun 2016: 137-139). Bunların sonucunda kaotik ve monoton görünümlü, insan yaşantısını hiçe sayan, çevre sorunlarına sahip yerleşim yerleri üretilmeye başlanmıştır (Oktay 2011: 26).

2.2.1 Sürdürülebilirlik Kavramı

18. yüzyıldan itibaren gelişen endüstrileşme ve göçler sonucunda oluşan hızlı ve plansız kentleşme, devletlerarası kalkınma yarışı, sınırsız kaynak kullanımı ve sınırsız tüketim çevresel sorunların başlıca sebepleri olmuştur (Köken 2019: 8). II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen siyasal, kimyasal, çevresel, sosyal, biyolojik ve politik olaylar küresel ve yerel boyutta ciddi kaygılara neden olmuş ve koruma konusu yerel ölçekten uluslararası boyuta taşınmıştır. 1970’lerin başında patlak veren “petrol

krizi” ile insanlar, petrolün (dolayısıyla tüm doğal kaynakların) de bitebileceği gerçeğiyle yüzleşmişlerdir. 1969 ve 1970’li yıllarda yaşananların ardından çevresel problemlerin artmasına engel olmak isteyen akademik çevreler, uluslararası kurumların da desteğiyle çeşitli araştırmalar yürütmeye başlamışlardır. 1970-1980 yıllarında gerçekleştirilen uluslararası toplantılarda yaşanan bu durum gündeme getirilmiştir. Gerekli önlemlerin alınmaması durumunda dünyanın doğal dengesi de dâhil olmak üzere pek çok sorunla karşı karşıya kalınacağı açıkça belirtilmiştir. Bunun sonucunda yaşamın her alanında modernist ve kapitalist yaklaşımların dayattığı ‘kullan-at’ fikri yerine ‘kullan-dönüştür’ fikrinin yerleştirilmesi temel amaç edinilmiştir. Bu amaç doğrultusunda sahip olunan değerlerin kullanılarak gelecek nesillere aktarılması fikri sürdürülebilirlik kavramı olarak karşımıza çıkmıştır. İnsanoğlunun var olduğu andan itibaren kademeli olarak kurduğu doğa hakimiyeti, doğal kaynakların tüketecek şekilde kullanılması ile gelişen “kullan-at” anlayışı, doğal çevre üzerinde ciddi hasarlara neden olmaktadır. Soyu tükenen ya da tükenme tehlikesinde olan canlılar, unutulmuş ve unutulmak üzere olan tarihi değerler, gelenek ve görenekler de kullan at anlayışının sonuçlarındandır (Yazıcı 2020: 8-12).

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development, WCED) tarafından yazılan Brundtland raporunda yayınlanmıştır İngilizce karşılığı “sustainability” olan sürdürülebilirlik kelimesi kök olarak sürdürmek anlamına gelen “sustain” kökünden türemiştir. Türk Dil Kurumu’nda sürdürmek fiili; “Bir durumun, bir şeyin sürmesini, olmasını sağlamak” olarak geçmektedir (Türk Dil Kurumu 2022).

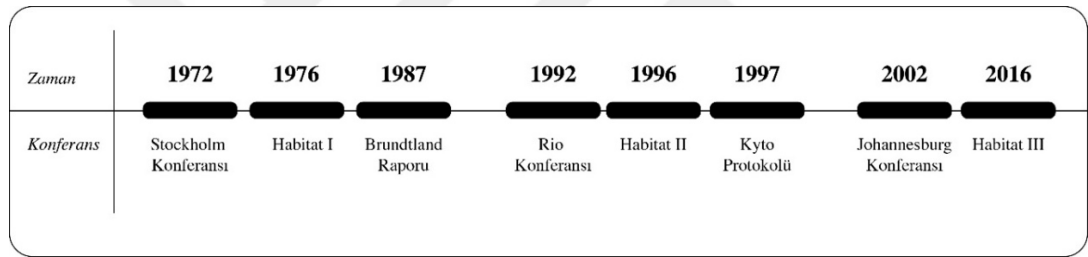
Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonuna göre ise sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını ellerinden almadan; şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanabildiği gelişme süreci olarak tanımlanmıştır (World Commission on Environment and Development 1987)

Sürdürülebilirlik kavramını Tekeli; “Çevresel hareketlilikler sonucunda oluşan, yaygın bir şekilde kabul edilen ve siyasal süreçler doğrultusunda yeniden tanımlanmaya çalışılan bir ahlak ilkesi” olarak açıklamıştır (Yazıcı 2020: 12).

Sürdürülebilirlik kavramının temelinde; kalkınma amaçlı kullanılan yöntemler ile doğanın dengesinin kurulmasının gerekliliği olduğu anlaşılmaktadır. (Konuk 2006: 14)

Yapılan tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda, sürdürülebilirlik olgusunun geçici düzeltme ve değerlendirme sistemlerinden ibaret olmadığı, bütünsel bir süreci kapsadığı görülmektedir.

Sürdürülebilirlik doğadaki uyumu ve döngünün işlerliğini sağlarken belirli alt bileşenlerin desteğini almaktadır. Pek çok alt başlığa sahip olan ve kullanım alanı oldukça geniş olan bu kavram, WCED tarafından 1987 Yılı Genel Kurulu'na sunulan "Our Common Future (Ortak Geleceğimiz)" adlı raporla bu yıla kadar olan anlayışın aksine, çevre bileşeni de dâhil edilerek üç alt bileşene ayrılarak incelenmektedir. Bunlar ekonomik, sosyal ve çevresel (ekolojik) bileşenlerdir (UN 1987). Bu gruplamalar, Johannesburg'deki Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2002) sürdürülebilir kalkınma kavramı içerisinde çevresel sorumluluk, ekonomik uygulanabilirlik ve sosyal eşitliği içerdiğinin altı çizilmiştir (Mommott ve Keys 2015: 9).

Şekil 1: Sürdürülebilirlik Alanında Yürütülen Konferansların Kronolojik Listesi

Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.2.2 Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik

"Sosyo-kültürel değerler; toplumdaki insanların rollerini, birbirleri ve çevreleri ile olan ilişkilerini, insanların dünya görüşlerini, geçmişten bugüne gelen birikimlerini ve o toplumla ilgili genel fikirleri kapsamaktadır" (Konuk 2006: 18).

Mekanların oluşumu o mekânda yaşayan insanlara bağlıdır. İnsanların toplumdaki rolleri, yaşam tarzları, dünyayı algılayış şekilleri; yaşadıkları mekanların kurgularının farklılık göstereceği gerçeğini doğurmuştur. Kısaca insanların çevreleri, aynı zamanda onların yaşayışlarının sosyo-kültürel yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Konuk 2006: 18).

Kültürün sahip olduğu sosyal boyut dolayısıyla, farklı insan topluluklarının ihtiyaçlarının farklı olduğu kabul edilmiştir. İhtiyaçların sadece sosyal olarak değil, aynı zamanda kültürel olarak da toplumlar ve buldukları ortamları birbirine

bağlayan birleştirici rolü olduğu görülmektedir (Memmott ve Keys 2015: 9). Yapılı çevreler ve kullanıcıların kültürel ihtiyaçlarından doğan uygulamaları inceleyen Oliver, yerel mimarinin ihtiyaç ve uyum dengesi açısından en iyi örneklerden biri olduğunu göstermektedir. Oliver *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*'de yerel mimarinin tanımını; “Geleneksel mimari, insanların konutlarını ve diğer tüm binalarını kapsar. Çevresel bağlamlar ve mevcut kaynaklar dikkate alınarak, geleneksel teknolojiler kullanılarak, genellikle sahipleri veya topluluklar tarafından inşa edilen yapılar oluşturulur. Yerel mimarinin tüm formları, özel ihtiyaçları karşılamak üzere inşa edilirken, onları üreten kültürlerin değerlerini, ekonomilerini ve yaşam tarzlarını yansıtmaktadır (Oliver 2006: 26) Geleneksel mimarinin, yerel çevreleri ve insanların günlük yaşam tarzlarını destekleyerek nesiller boyu kültürel gelenekler tarafından desteklenmektedir (Memmott ve Keys 2015: 9).

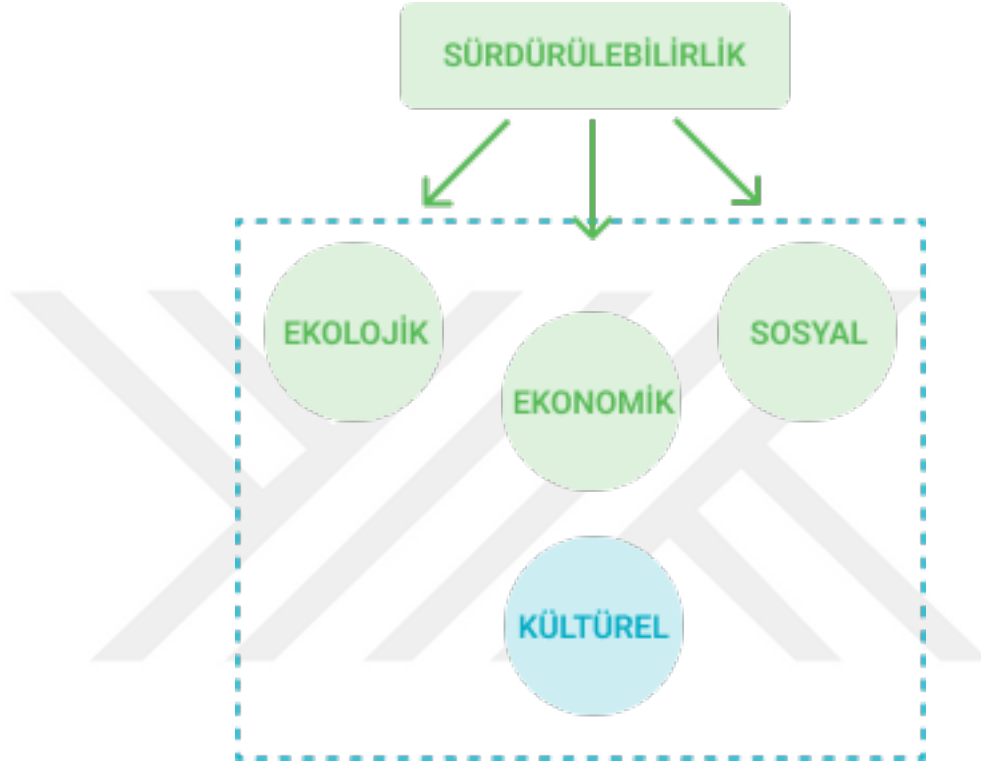
Mekanlar, eserler ve yapılar, insan davranış biçimleri ve anlamları aracılığıyla ifade edilen özellikler içerir. Birçok yer temel insan ihtiyaçlarını karşılarken, yerlerin tasarlanma veya çevreye etki etme biçiminde çok fazla kültürel özellik barındırmaktadır. Mekanlar, gruplar, toplumlar ve milletler için kimlik işaretleri olan, manevi ve derin tarihsel referansları, oldukça sembolik ve kültürel olarak içerisinde barındırmaktadır. Tematik veya anıtsal özellikler aracılığıyla birbiriyle ilişkili mekanlar, kültürel peyzajları oluşturabilmektedirler. Kültürel olarak sürdürülebilir tasarım, bu nedenle, değerli yerleri ve peyzajları tanımalı ve desteklemelidir (Memmott ve Keys 2015: 9).

Bu nedenle, tamamen sürdürülebilir bir mimarlık, yapı teorisi ve pratiğinin, ötesine geçmeli ve dünyadaki tüm insan gruplarına uygulanabilecek kültürel bir boyutu kapsamalıdır (Memmott ve Keys 2015: 10).

Sürdürülebilirlik kavramının sosyal olarak çalışması için toplumun tüm bireylerinin; sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, politik doğruculuk ve sosyal katılımı içeren hizmetlere ulaşabiliyor olması gerekmektedir. Demokrasi ve hukuk güvencesinin yanı sıra, barınma, sosyal güvenlik ve asgari geçim şartlarının karşılanabiliyor olması sosyal sürdürülebilirlik için önem teşkil etmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik kavramı ise, insanı merkeze alan sosyal sistemlere ek olarak, sahip olunan kültürel çeşitliliklerin devamlılığının sağlanması gerekliliğine değinmektedir (Köken 2019: 15).

“Kültürel sürdürülebilirlik, sürdürülebilirliğin üç ana unsuru olan ekolojik, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik anlayışlarının ardından gelen dördüncü bir unsur olarak tanımlanmaktadır.” (Konuk 2006: 16).

Kültürel sürdürülebilirlik kavramının sürdürülebilir kalkınmanın 4. basamağı olarak kabul edilmesi süreci yeni başlamıştır (Uysal Ürey 2019: 87).

Şekil 2: Kültürel Sürdürülebilirlik Kriteri

Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ancak, kültüre ilişkin en kapsamlı kavramı temel alırsak, kültürel sürdürülebilirlik, çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik alanlarını içermelidir. (Mommott ve Keys 2015: 8). Kavram olarak tanımının belirsiz olmasıyla beraber kültürel sürdürülebilirlik genel olarak; kültürlerin, değerlerin, eserlerin, fikirlerin, uygulamaların ve mirasların korunmasından bahsetmektedir (Uysal Ürey 2019: 87). Mimarlıkta, 'kültürel sürdürülebilirlik' kavramının, kültürler arası bağlamlarla değerlere duyarlı ve bu değerler ve bağlamları içeren bir mimarlık tanımıyla desteklenmesi beklenir. Sadece binaları değil, binaların içindeki, üzerindeki ve çevresindeki nesnelere ve bunlarla ilişkili anlamları kapsayan genişletilmiş bir mimari tanımın oluşturulması hedeflenmiştir (Mommott ve Keys 2015: 8).

Kültürel sürdürülebilirlik tanımı en net şekilde 1995 yılında Dünya Kültür ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development, WCCD) tarafından gündeme getirilerek, “kültürel kaynaklara nesiller boyunca erişim” olarak tanımlanmıştır (Uysal Ürey 2019: 87). Kültürel Sürdürülebilirlik fikrinin kavramsal ortaya çıkışı ise Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler (United Cities and Local Governments) tarafından düzenlenen Agenda 21 for Culture programına dayanmaktadır (Agenda 21 for Culture 2022). Agenda 21 for Culture programının başlıca amacı;

1. Kültürel çeşitliliği sağlayan politikalar oluşturmak
2. Farklı yollar aracılığıyla kültürel ürün ve hizmetlerin sürdürülmesi ve yaygınlaştırılmasını sağlamak
3. Vatandaşların kamusal kültür politikaları oluşturulması sürecine demokratik katılımlarını sağlamak
4. Kentin kamusal alanlarının varlıklarının etkileşim ve varoluşunu desteklemek
5. Ulusal ve uluslararası yönetim ve organizasyonlarla kültürel ürün ve hizmetlerin, belgelenip, korunarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak olmuştur (Agenda 21 for Culture 2022).

2.3 KÜLTÜREL MİRAS VE KORUMA KAVRAMININ TARİHİ YERLEŞİMLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ BAĞLAMINDA TARTIŞILMASI

Tarihi yerleşimlerin korunması fikrinin günümüz koşullarındaki haliyle algılanmasının temeli, özellikle II. Dünya Savaş'ı sonrasında dayanmaktadır. Savaşın sonrasında büyük hasar gören anıtsal yapılarını ve şehirlerini milliyetçi duygular ile onarmak isteyen toplumlarda yoğun olarak kendini göstermeye başlayan koruma fikri, hasarlı yapıların büyük çoğunlukla sıfırdan inşa edilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu yeniden yapım işlemi ise çoğunlukla eldeki fotoğraflara dayanılarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra hızla gelişen sanayileşmenin de etkisiyle Avrupa'da bulunan yıkık alanların büyük çoğunluğu hızlı bir yenilenme ve dönüşüm hareketinin etkisine girmişlerdir. Kapsamlı olarak ele alınan bu yenilenme ve dönüşüm hareketleri, eski yerleşim yerlerinin varlıklarını devam ettirmesine çok az izin vermiştir. Her yeri yıkılarak neredeyse yeniden inşa edilen yerleşim yerleri çevredeki bağlarla eşleşemeyerek, ölçek dışı yapılarıyla da dikkatleri çekmişlerdir. Bu hızlı kentleşme,

modern yapılar ve eski yapılar arasında büyük farklılıklar yaratmış aynı zamanda bölgedeki hâkim olan yaşam stiline de hızlı bir dönüşüm geçirmesine sebep olmuştur (Zografos 2019: 58). Bunların sonucunda toplumlar, kendi kültürel değerlerini yaşatarak gelecek nesillere aktarmak istemişlerdir. Eski-yeni, tarihi-güncel, modern-vernaküler gibi ikiliklerin dengesini sağlayabilmek ve kimlik kayıplarının önüne geçebilmek için koruma alanında çalışmalar yapılmak mecburiyetinde kalmıştır.

2.3.1 Kültürel Miras Kavramı ve Korumanın Ortaya Çıkışı

Kültürel miras kavramı genellikle bir grup veya toplumun, eski ve önemli niteliklere sahip olması dolayısıyla korumaya layık bulunan; bölgeler, taşınır ve taşınmaz eserler, uygulamalar, bilgiler ve gündelik yaşamda otomatikleşen her şey anlamına gelmektedir (Brumann 2015: 415). Kültürel miras, söz konusu toplumu şekillendiren deneyimlerin toplamı olarak düşünülmektedir (Ronchi 2009: 78). Kültürel miras kavramı; daha önceleri “değersiz” olarak düşünülen şeylerin de miras statüsünde anılmaya başlamasıyla birlikte kavramsal bir genişlemeyi içermektedir (Brumann 2015: 415). Bu nedenle sanatı, tarihi ve hatta yöreye ait yemekleri bile kapsayacak şekilde değerlendirilmelidir (Ronchi 2009: 78-79). Bu bilgilere göre evrensel değer, özgünlük ve bütünlük, sınırlar ve tampon bölgeler dahil olmak üzere korumaya dair geliştirilen terimler sözlüğüne eklenen, somut ve somut olmayan miras arasındaki ayırım ile sınıflandırma yöntemi oluşturulmuştur (Rodwell 2012: 66).

Kültürel miras kavramı, temelinde farklı terimler ve fenomenleri kapsayan geniş bir yelpazedir. Bu terimler;

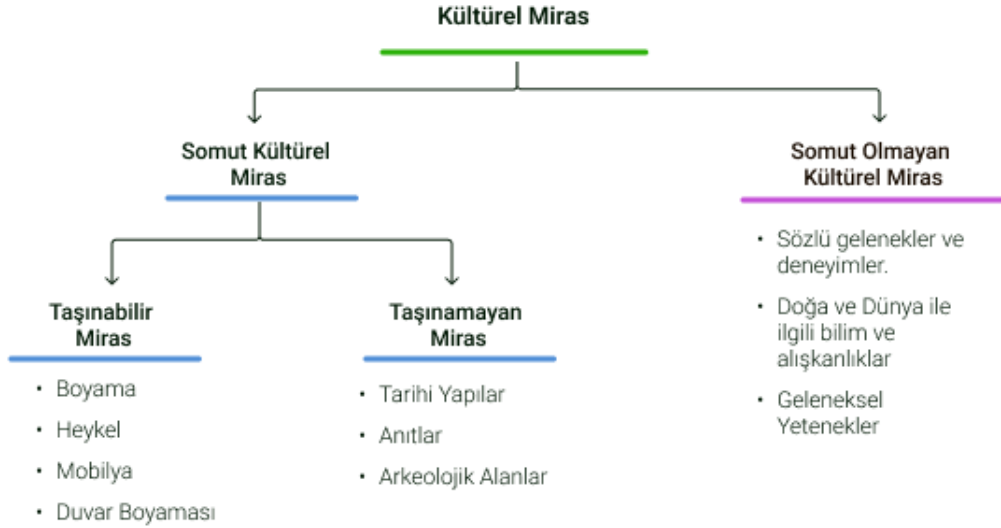
1. Kültür
2. Gelenek (zanaatkârların miras olarak görülebilecek eserleri hariç, kolektif uygulamaları ve gayri resmi aktarım biçimlerini kapsamaktadır).
3. Toplumsal bellek ve bellek alanları
4. Kültürel mülk (genellikle daha net bir şekilde sınırlandırılır ve her zaman eski olmak zorunda değildir) olarak sıralanabilir (Brumann 2015: 416).

Şekil 3: Brumann'a Göre Kültürel Miras Kavramını Oluşturan Temel Terimler.

Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kültürel miras kavramı UNESCO-United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) tarafından somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olarak iki kategoriye ayırmıştır. Somut kültürel miras; taşınmaz miras ve taşınır miras olarak ikiye ayrılmaktadır. Taşınmaz miras, tarihi bina, anıt, arkeolojik alanları içermektedir. Taşınabilir miras ise, tablolar, heykeller, mobilyalar, duvar resimleri gibi yerleri değişse bile özgünlüklerini kaybetmeyecek içerikleri kapsamaktadır. Somut olmayan kültürel miras, dil gibi sözlü gelenekler ve ifadelerden oluşur. Ayrıca gösteri sanatları, sosyal alışkanlıklar, ritüeller, festivaller, doğa ve dünyaya dair bilgi ve geleneksel beceriler gibi unsurları içerir (Kurniawan vd 2011: 178). Somut olmayan kültürel miras, performans sanatları, el sanatları ve kültürel alanlar gibi ve günümüzde dijital mirasın da söz konusu olduğu yeni bir kategori olarak literatürde genişlemeye devam ederek kendisine yer bulmaktadır (Brumann 2015: 415).

Şekil 4: Kültürel Miras Kavramı ve Alt Başlıkları.

Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.

Toplumlar, var oldukları zaman boyunca çevreyle kurdukları etkileşimlerinden dolayı, fiziksel mekanları kendi kültürlerine göre şekillendirmektedirler. Eski uygarlıklar tarafından oluşturulan tarihi mekanlar, yapıldıkları dönemin kültürünün bir parçası olma niteliği taşımaktadırlar. Tarihi mekanlar geçmiş uygarlıkların sosyal, kültürel, ekonomik yapılarını, yaşam stillerini, estetik kaygılarını günümüze yansıtan mekanlardır (Arabacıoğlu 2007: 205).

Genel anlamda koruma bilincinin oluşmasının temelinde yapıların (ya da nesnelerin) işlevlerinin korunarak, kullanılmasına devam etme isteği yatmaktadır (Kaderli 2014: 37). Tarihi öğelerin korunarak gelecek nesillere aktarılması için kullanılan yöntem ve uygulamalar, insanlığın eski çağlarından günümüze dek çeşitli çerçevelerde kendini göstermektedir (Lah 2001: 132). Mirasın korunması günümüzde ahlaki bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir. Modern yaklaşımların ve sosyalist kültürel devrimlerin geçmişin büyük bir bölümünü yeni bir toplum lehine silmeyi amaçladığı günler, koruma kavramının genişlemesi ve uygulama yöntemleriyle artık uzak görünmektedir. (Brumann 2015: 415). Uluslararası konferanslar ve belgelerde yer alan koruma ilkeleri ve tavsiyelerinin ortaya çıkması özünde, günümüzden çok daha eski zamanlarda yaşayan uygarlıkların yaptıkları uygulamalar ve yaklaşımlarına dayanmaktadır. Ljubo Lah'a göre mimari miras ve korunmasına ilişkin uygulamalar en temelde üç ana tarihsel çerçeveden oluşmaktadır (Lah 2001: 133).

Birinci yaklaşım, geçmişten gelen “gelenekselci yaklaşım” olmuştur. Gelenekselci yaklaşım insanın var oluşuyla karşılaştırıldığı ilişki modelidir. Geleneksel yaklaşımla koruma kavramı incelendiği zaman görülmektedir ki, tarihi yapılar (binalar, nesnelere) kullanıldıkları süre boyunca yıkılmaları için bir neden ortaya çıkana kadar korunmuştur. Koruma sırasında yapılan çeşitli eklemeler ve değişiklikler yapıldıkları dönemin karakteristik özelliklerini yansıtarak, ana yapıya saygılı şekilde gerçekleşmiştir. Uyum içerisinde yapılan bu değişiklikler dönemin teknolojisi de düşünüldüğünde bir hayli yavaş ve uzun sürmüştür. Bu teknolojik yetersizliğin bir sonucu olarak yapılar sürekliliği bozulmadan korunabilmişlerdir (Lah 2001: 133-134).

İlk çağlardan günümüze kadar geçen süreçlerde insanlar kendi çevrelerinden başlayarak öncelikle dini öneme sahip yapıları korumaya çalışmışlardır (Kaderli 2014: 32). Eski döneme ait bazı yapılar ise “sembolik anlam”, “anma değeri”, “evrensel anlam” gibi değerleri erken kazanmış olmaları dolayısıyla da korunmuşlardır (Lah 2001: 134).

Roma Döneminde M.Ö. 1. yüzyıl İmparator Augustus döneminde Marcus Vitruvius Pollio tarafından yazılan Mimarlık Hakkında On Kitap adlı eserde, yeni bir yapı yapılırken eski yapıları korumak gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu dönemde ev sahipleri evlerini onarmaya, evleriyle beraber çevrenin ve evin önündeki yolun da bakımını üstlenmeye zorunlu kılınmışlardır. Hatta Hadrian gibi bazı imparatorların eski eserlere duyarlı davranışlar sergileyerek, imparatorluğun çeşitli bölgelerindeki Yunan eserlerini onardığı bilinmektedir (Dedehayır 2010). Ancak Roma'nın çöküş sürecine girmesi, artan göç hareketleri ve malzeme yetersizliği (eski yapıların malzemelerinin sökülerek yeni yapılarda kullanılması) gibi nedenlerle mimari yapıların korunması düşüncesi bu dönemde giderek zayıflamıştır (Kaderli 2014: 33).

Tarihi yapılara uygulanan ikinci yaklaşım İtalya'da ortaya çıkan “romantik restorasyon dönemi” olarak tanımlanmıştır. Rönesans döneminin getirisi başka sanatsal bakış açılarını reddetmek olmuştur. Bu dönemde Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan milliyetçilik ve romantizm akımlarının gelişmesiyle beraber toplumlar, ulusların tarihlerinin kanıtı olan, ulusal anıtları koruma arzusuna girmişlerdir ve bu sayede koruma kavramını geniş bir harekete dönüştürmüşlerdir. Bu dönemde koruma anlayışına göre, yapıların ve mekanların sahip oldukları tarihsel anlamlar, sahip oldukları süreklilik, katmanlaşma, zamanın mekân ve nesnelere üzerindeki etkisi olarak görülmemektedir. Rönesans döneminde koruma, zaman ve mekanın belirli bir

döneme ait görüntülerinin korunması (fotoğraf gibi) için gerçekleştirilen ulusal bir eylem olarak anlaşılmıştır (Lah 2001:133).

Lah'ın ikinci koruma yaklaşımına göre; Almanya, Fransa, İngiltere ve Avusturya İmparatorlukları, tarihi değerlerinin korunması ve araştırılması için pek çok araştırmacı ve gezgine destek sağlamışlardır. Bu destekler sonucunda araştırmalarını sürdüren Johann Joachim Winckelman (1717 – 1768) klasik arkeolojinin kurucuları arasında anılmıştır. Yine aynı dönemlerde Fransa'da çalışmalarını sürdüren Eugene Emmanuel Viollet-de-Duc (1814 – 1879), mimari yapıların restorasyonu sırasında özüne dönme esasına bağlı olarak yürüttüğü çalışmalarla Avrupa'yı etkisi altına almıştır (Kaderli 2014: 34).

Tarihi yapılara üçüncü yaklaşım ise ikinci yaklaşımdan beslenerek ona paralel gelişmiştir. Estetik değere öncelik tanıyan ikinci yaklaşıma paralel olarak gelişen üçüncü yaklaşım, yapının özgünlüğü, malzeme özgünlüğü, tarihsel katmanların korunması ve orijinal olması gibi değerleri içermektedir. İkinci ve üçüncü yaklaşımlarda örtüşmeler görünse de yöntemleri ve hedefleri birbirlerinden farklıdır. Üçüncü yaklaşımın örnekleri Roma'da Rönesans döneminde açıkça görülebilmektedir. 16. yüzyılda Papa X. Leon, “şehirdeki sanatsal mirastan sorumlu kişi” (écomissario delle antichia di Roma) olarak çalışması için Rafaelo Santi'yi görevlendirmiştir. Üçüncü tarz yaklaşımın en iyi örnekleri, Michelangelo Buonarroti (1475- 1564) tarafından Roma'daki Diocletia'nın hamamlarının kalıntılarına yönelik tutumlarda görülmektedir. 16. yüzyılın ortalarında, çağdaş koruma anlayışında olduğu gibi "minimal müdahale" ilkesine göre hamam kalıntılarında yeni bir kilise inşa etmiştir. Kilise inşası sırasında kalıntılarının bulunduğu dış kısım aynen korunmuştur (Lah 2001: 133-135).

Kültürel mirasın korunarak gelecek nesillere aktarılması için geliştirilen öncü niteliği taşıyan temel düşünceler olmasına karşın 20. yüzyıl başlarına kadar uluslararası bir anlaşma yoktur. 20. yüzyıldan sonra kültürel mimarlık mirasların, sanatsal değer taşıyan yapıların ve diğer kültürel mirasların korunabilmesi için geliştirilen tüm anlaşmaların temelinde, süreç içerisinde gelişen ve Lah tarafından kategorize edilen bu üç temel dönem ve akım yer almaktadır.

Restorasyon ve anti-restorasyon kavramları 19. ve 20. yüzyıllarda tartışma konusu haline gelmiştir. Restorasyon kavramı; gerektiğinde kültürel miras olarak kabul edilen yapıların bazı kısımlarında değişiklik yapılması, anti-restorasyon ise binaların orijinal tasarımlarının kendi tarihleri ve bağlamları içinde korunması fikrine

dayanmaktadır. Bu dönemlerde uygulanan restorasyonlar, milli çıkarların ve mimari gelişmelerin simgesi haline gelmiş, üslup birliği içinde yapılmaya başlanmıştır (Ersen 2015: 38).

Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, mimar ve müfettiş olarak geleneksel teknikler ve yöntemler hakkında sahip olduğu bilgi birikimine dayanarak restorasyon çalışmaları hazırlamış, restorasyon hakkında doğrudan ve dolaylı yaklaşımları sebebiyle restorasyon hareketinin lideri olarak kabul edilmiştir. Viollet-le-Duc tarafından hazırlanan restorasyon çalışmaları genellikle kapsamlı müdahaleler içermektedir. Yapılan müdahaleler, yapının orijinal tarzında olmasına rağmen yeni fiziksel unsurların eklenmesini içermektedir. Ancak, Viollet-le-Duc'un restorasyon teorisi aşırı yenileme ve hipotetik bütünlemeleri içerisinde barındırdığı için zamanla önemli eleştirilere maruz kalmıştır (Ersen 2015: 38-39).

Viollet-le-Duc'e göre bir yapıyı korumanın en iyi yolu, yapıya atfedilecek yeni bir kullanım ile yapının tüm gereksinimlerini eksiksiz şekilde yerine getirmek olmuştur. Viollet-le-Duc'un bu teorisi ile yapının restorasyonu sırasında; inşa edildiği dönemin mimari özelliklerine odaklanarak dönemin ruhunun yaşatılmasına odaklandığı bilinmektedir. Yapıları restore etmek için benimsediği; açık, doğrudan ve pratik yaklaşımlar ile kendinden sonraki dönemlerin mimarları tarafından da uygulanacak bir bakış açısı yaratmıştır. Ancak, her şey gibi zamanla değişen kullanıcı ihtiyaçları ve gereksinimleri, korunmaya değer bulunan mimari yapıların birden fazla kez restorasyon uygulamalarına iten bir sebep olmuştur. Viollet-le-Duc'e göre restoratörler; yapıların inşa edildiği zamana bağlı olarak yapıyı restore etmelidirler. Ayrıca kültürel miras değeri taşıyan yapıların orijinal haline getirilebilmesi için yapının ilk yapım ustası ve inşaatçısı gibi yapının özüne uygun hareket etmelidirler. Viollet-le-Duc, dönemin genelinde uygulanan koruma çalışmalarında 'stilistik rekompozisyon' ya da üslup birliği yaklaşımını benimseyerek koruma kavramının ana eksenlerinden birini çizmiştir. Yapıların çağ ruhunu korumaya çalışırken, sonraki bir çağda faaliyet gösterecek olan restoratör veya mimarın bakış açılarından ziyade, yapılarının orijinal döneminin perspektiflerine dayalı olarak restore edilmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir (Mehr 2019: 926).

19. yüzyılda, İngiltere'de çağdaş koruma hareketinin ilk liderlerinden biri olan John Ruskin, rekonstrüksiyon uygulamalarına karşı çıkmıştır. Bu nedenle, Viollet-le-Duc'un teorisini eleştiren Ruskin, restorasyonu tarihin tahrip edilmesine yol açabilecek bir uygulama biçimi olarak görerek yapılara düzenli bakım uygulamasını önermiştir.

Restorasyonu bir yapının tarihsel özgünlüğünün kaybolmasına neden olan yıkım olarak tanımlamıştır. Ruskin, kültürel miras değerine sahip her yapının, belirli bir zaman diliminde, taklit veya restore edilemeyen, ancak korunabilen eşsiz bir eser olduğuna inanmıştır. Ayrıca, koruma teorisinde belirtilen, dönemin ruhuna ilişkin 'zamanın ruhu' kavramını dolaylı olarak ima etmiş, yapı yaşının korunması gereken kültürel mirasın güzelliğine bir katkı niteliğinde değerlendirmiştir (Mehr 2019: 926).

Ruskin, bir miras binasının dokusunda yer alan geçmişin izlerinin yeri doldurulamaz olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle, gereğinden fazla uygulanacak restorasyonu önlemek için kültürel mirasa uygun şekilde bakılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Ruskin, dünya çapında tarihi binaların korunması konusunda gösterdiği çabalarla miras binalarının koruyucusu unvanını almıştır (Mehr 2019: 927). Mimari Miras kavramının korunmasına yönelik yürütülen çağdaş yaklaşımların 19. yüzyıl başlarında şekillenmesiyle soyut ve somut estetik ve tarihi değerlerin yapılar üzerindeki etkileri dikkate alınmaya başlanmıştır. Viollet-le-Duc ve Ruskin'in korumaya olan karşıt bakış açılarına rağmen koruma alanındaki tüm yaklaşımlar mirasın maddesel boyutu üzerinde kalmıştır (Araoz 2008: 36).

2.3.2 Kültürel Miras ve Korunması Kavramlarının “Tarihi Yerleşimler” Bağlamında Genişlemesi

Avrupa’da kültürel mirasa dair envanter listelerinin hazırlanması 19. yüzyıl başlarına, koruma ilkelerinin açıklanması 19. yüzyıl sonlarına, koruma standartlarının belirlenmesi ise 1930’lardan itibaren oluşturulan belgelerin derlenmesine dayanmaktadır. Başlangıçta kültürel miras kavramı, tarihi anıtlar ve topluluklara odaklanmıştır. Ancak genişleyen standartlarla beraber bu kavram; tarihi meydanları, konut mimarisini, yerel kültürü, şehirlerin tarihi alanlarını, endüstriyel arkeolojiyi ve modern hareketi kapsayacak şekilde yayılmıştır (Rodwell 2012: 66).

1987 ve 1993 yılları arasında ICOMOS tarafından üstlenilen kültürel alanların incelenmesiyle, dünyanın gelişmiş bölgelerinde (özellikle Avrupa’da), tarihi şehirler, dini anıtlar, tarihi dönemler ve 'seçkin' mimari yapılar kendilerine Dünya Mirası Listesi'nde yer bulmuştur. Buna karşın, belirli coğrafi bölgelerin ve yerel kültürlerin yeterince temsil edilemediği görülmüştür. Bu durum, miras tanımının genişlemesini amaçlayan bir dizi bölgesel ve tematik çalışma oluşturulmasını tetiklemiştir (Rodwell 2012: 66-67). 1990’lı yılların ana teması haline gelen özgünlük kavramı üzerine yürütülen yoğun çalışmaların sonucunda ise, tarihi mekanların somut olmayan

değerlerinin de koruma altına alınması üzerine ciddi çalışmalar başlamıştır (Araoz 2008: 35). Böylelikle dünya üzerindeki mirasların kayıtlı alanlarının yelpazesi genişletilerek daha kapsayıcı bir yaklaşımla kültürel miras listesi oluşturulması amaçlanmıştır. Jukka Jokilehto'nun ifade ettiği şekilde, bir kültürel miras kaynağının evrensel değere sahip olması, sadece kendi içinde en iyi olduğu anlamına gelmez. Bunun yerine, belirli bir yaratıcı kaliteyi, benzersizliği ve orijinal, otantik olma niteliğini paylaşarak insanlığın ortak, evrensel mirasının temel bir parçası olduğunu ifade eder. Evrensel değer, sadece tek bir ögenin taşıdığı tekil değeri değil, aynı zamanda insanlığın ortak mirasının bir temsilini ifade etmesi anlamına gelir. Bu bağlamda, belirli bir kültürün mirası, belirli bir şehirle karakterize edilebilir” demektedir (Rodwell 2012: 67).

1920-30’lu yıllarda miras kavramını tek tek anıtların bireyselliğinin ötesine çıkartan isim İtalyan şehir plancısı ve teorisyen Gustavo Giovan olmuştur. Giovan yazılarında yerel yerleşimlerin, şehir ve kasabaların da anıt olabileceği fikrini sunmuştur. Giovan’ın ilkeleri, Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi (CIAM) tarafından kentsel çevreyi iyileştirmek için o dönemde geliştirilmekte olan mimarlık vizyonuna tamamen zıt bir görüş niteliğindedir (Araoz 2008: 36). 1928-56 yılları arasında gerçekleşen CIAM (Uluslararası Modern Mimarlık Kongreleri) ile eski kent dokusunun yetersiz ve sağlıksızlığı üzerine vurgular yapılmıştır (Dinçer 2013: 26).

Korumanın kurumsallaşması kavramı 20. yüzyıl başında yaygınlaşan “anıtların çevresiyle birlikte korunması” fikrine dayanmaktadır. 1931 yılında yayınlanan Athens Sözleşmesinde tarihi alanların çevreleriyle beraber, bütünlük içerisinde korunması gerektiği fikri üzerinde durulmuştu (Dinçer 2013: 27).

1964 senesinde Venedik’te kabul edilen Venedik Tüzüğü, koruma kavramının kentsel ölçekte genişlemesinde büyük rol sahibi olmuştur. Venedik Tüzüğünde tarihi anıt kavramı sadece mimari bir eseri değil aynı zamanda; uygarlıklar, önemli gelişmeler, tarihi olayların tanıklığını yapan yerler ve kentsel ve kırsal yerleşmeleri, bunlarla beraber kültürel anlama sahip basit eserleri de kapsayacak şekilde genişletilerek ele alınmıştır (Dinçer 2013: 28).

II. Dünya Savaşı ardından kırsaldan kente göçlerin artmasıyla kentsel nüfusun büyümeye başlaması, nüfusa bağlı taşıt kullanımının artması, sanayi ve hizmet sektörüne yönelik ihtiyaçların artması koruma anlayışının kent ölçeğinde genişlemesinde etkili olmuştur. Kentlerde yaşanan hızlı nüfus artışı bir yandan kent çeperine doğru büyümeyi getirmiş, diğer yandan kent merkezinin yeni ihtiyaçları

karşılacak şekilde yeniden inşa edilmesine neden olmuştur. Kent merkezlerinin yeniden inşa edilmesi durumu, kentsel koruma alanında yürütülen çalışmaların çeşitli örgütlerce çalışılarak hızlanmasına sebep olmuştur (Dinçer 2013: 28-29).

Yoğunlaşan çalışmaların sonucunda, toplanan Avrupa Konseyi 1975 yılını Avrupa Mimarlık Yılı ilan etmiştir. Bu kararlarla birlikte, tarihi anıtlar, eski yapı grupları ve sitler tarafından temsil edilen yeri doldurulamaz kültürel, sosyal ve ekonomik değerler hakkında halkı daha fazla bilinçlendirmek için her Avrupa ülkesinde önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Koruma alanında yürütülen çalışmaları Avrupa düzeyinde koordine etmek, konuya ortak bir yaklaşım geliştirmek ve hepsinden önemlisi, sorumlu makamlar ve genel yetkililer tarafından ortaklaşa hareket edilebilmesi için ortak bir dil oluşturmak Avrupa Ülkeleri için öncelikli çalışma alanlarından olmuştur. Koruma alanında yürütülen çalışmaların halk temelli olması da konseyin birincil öncelikleri arasında yer almıştır (ICOMOS 2011).

Bu bağlamda tez kapsamında incelenen anlaşma ve deklarasyonlar, yapı düzeyinde başlayan koruma kavramının tarihi yerleşimler bağlamında genişleme sürecini gösterebilmek için seçilmiştir. Seçilen anlaşma ve deklarasyonlarla, daha öncesinde yeterince temsil edilemeyen coğrafi bölgelerin ve yerel kültürlerin uluslararası alanda temsil edilmesini sağlayan süreçlerin aktarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırmalarla, tez kapsamında seçilen yerleşimlerin korunmasına ilişkin geçen sürecin anlaşılması ve günümüzdeki koruma yaklaşımlarının anlaşılabilmesi hedeflenmiştir.

Amsterdam Deklarasyonu (Declaration of Amsterdam) – 1975;

25 Ekim 1975 yılında yayınlanan Amsterdam Bildirgesinde, Avrupa mimari mirasının, dünya kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulanmıştır. Avrupa mimari mirası, kültürel değerlerin yanı sıra ortak tarihler ve gelecekler konusunda insanların bilincini artırdığı için korunması büyük önem taşımaktadır. Toplumsal değişimlere rağmen bireylerin kimliklerini korumalarını ve kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan çevrenin korunması veya yaratılması için, çevredeki tarihsel sürekliliğin korunması gerektiğinin altı çizilmiştir. Mimari mirasın sadece anıtları kapsamadığına değinilerek, mimari miras kavramının tanımı “tarihi ve kültürel öneme sahip kasaba ve köyleri içeren tüm alanlar” olarak genişletilmiştir. Mimari mirasın korunması kavramının şehir ve bölge planlamasının ana hedefi olarak düşünülmesi gerektiğinden bahsedilen bildirmede; Şehir planlama süreçlerine koruma kapsamında getirilen yeni yaklaşımlarla, eski şehirlerin kentsel dokusunu karakterize

eden alanların, sosyal ve kültürel çeşitliliğinin korunması gerektiğinden bahsedilmiştir. Mirasın korunması için bütünleşik koruma politikalarının uygulanmadığı takdirde, toplumların geleneksel çevrelerini oluşturan yapı ve sit miraslarını kaybedeceği vurgulanmıştır. Bölgesel planlama politikasının yürütülmesi sırasında, mimari mirasın dikkate alınarak korunması ve bölge hayatına katkı sağlaması önerilmiştir. Özellikle, kırsal alanlardaki nüfusun azalmasını kontrol etmek ve böylece eski binaların bakımsızlığa terk edilmesinin önüne geçmek için ekonomik olarak gerileyen alanlarda yeni faaliyetlerin teşvik edilebileceği vurgulanmıştır. Bütüncül koruma ilkelerini uygularken, kentsel ve kırsal topluluklardaki sosyal ve fiziksel gerçekliklerin sürekliliğinin hesaba katılması gerektiği de ayrıca bildirilmiştir (Committee of Ministers of the Council of Europe 1975).

Mimari miras kavramının benimsenmesinin ancak halk tarafından (özellikle genç nesiller tarafından) takdir edildiği sürece var olabileceğini vurgulayan bildirge, toplumun her yaş grubu için geliştirilecek eğitim programlarıyla koruma kavramına verilen önemin artırılması gerektiğini savunmuştur. Gelecek, geçmişi kaybetmek pahasına inşa edilemez ve inşa edilmemeli fikriyle ilerleyen bildirmede; “Miras bilincinin geçmişin günümüze taşındığı gibi, günümüz yapılarının da geleceğin mirası olacağına değinerek, çağdaş mimarinin yüksek kalitede olması için her türlü çabanın gösterilmesi gerektiği” vurgulanmıştır. Önemli tarihi komplekslerin restorasyonu için geliştirilen özel tekniklerin, sanatsal değeri daha az olan bina ve komplekslere de uygulanması konusunda karara varılmıştır. Bu kararın yanı sıra, geleneksel yapı malzemelerinin ve el sanatlarının devam etmesini sağlamak için adımlar atılması gerektiği vurgulanmıştır. Koruma politikası, aynı zamanda mimari mirasın sosyal hayata entegre edilebilmesini de içerir. Koruma çalışmaları yapılırken, tarihi mekanlar üzerinde yapılacak rehabilitasyon çalışmalarının, yerel halkın yaşamında büyük değişikliklere sebep olmadan (yoksul halkın da bölge yaşantısından ayrıştırmadan) tasarlanması gerektiğine değinilmiştir. İnsan yapımı çevreye saygılı, akıllı, duyarlı ve ekonomik bir politikayı uygulamak için yerel yönetimlerin de çeşitli sorumluluklar üstlenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Bildirgeye göre yerel yönetimlerin sorumlulukları şu şekilde sıralanmıştır;

- kentsel ve kırsal alanların dokusunun, özellikle yapılarının, karmaşık işlevlerinin ve yerleşik ve açık alanlarının mimari ve hacimsel özelliklerinin temel alınması;

- Yapıların ve çevrelerin karakterlerine saygı duyarak çağdaş yaşamın gereksinimlerine uygun hale getirilmesi, binaların yeniden kullanıma açılmasını sağlayarak işlevlerinin devam ettirilmesi;

- kamusal hizmetlerinin (eğitim, idari, tıbbi) geliştirilmesine ilişkin uzun vadeli çalışmaların, yapıların kalitelerini ve yapısal etkinliklerini bozduğunun fark edilmesi. (Committee of Ministers of the Council of Europe 1975).

Avrupa Mimarlık Mirası Sözleşmesi (European Charter of Architectural Heritage) 1975;

1975 yılında imzalanan Avrupa Mimarlık Mirası Sözleşmesi'nde alınan kararlar doğrultusunda, mimari miras kavramı anıtlardan, tarihi kentleri ve karakteristik özellikler gösteren köylerdeki doğal ve yapay peyzajlardaki küçük gruplarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Avrupa Mimarlık Mirası Sözleşmesi'ne göre, Amsterdam Bildirgesinde olduğu gibi mimari miras kavramını insanlığın hafızasının önemli bir parçası olarak görmüş ve mirasın özgünlüğünü de kapsayacak şekilde gelecek nesillere aktarılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Mimari mirası, yeri doldurulamaz manevi, kültürel, sosyal ve ekonomik değerlere sahip bir sermaye olarak tanımlayan anlaşma, mimari mirasın yok olmasıyla halkların kendi sürekliliklerine dair farkındalıklarının bir kısmının kaybolacağına değinmiştir (ICOMOS, 2011).

Eski görüşlere göre mimari miras kavramına giren anıtların, buldukları çevrelerin dikkate alınmadan restorasyon uygulamalarına tabi olmasının, anıtların çevresel değişimden kaynaklı karakteristik özelliklerin kaybına neden olacağına değinilmiştir. Tarihi kasaba ve köylerin faaliyet yelpazesinin genişletilerek, sosyal kaynaşmayı destekleyerek, sosyal adalet ruhu içerisinde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Tüm bunların sonucunda koruma kavramının, kentsel ve bölgesel planlama çalışmalarının temellerinden biri olması gerektiğinden bahsedilmiştir (ICOMOS 2011).

Tlaxcala Sözleşmesi (Tlaxcala Charter) -1982;

1982 yılında yapılan Tlaxcala Sözleşmesi özellikle küçük yerleşim yerlerinin yeniden canlandırılması üzerine alınan kararları kapsamaktadır. Bildiride küçük yerleşim birimleri, sakinlerine kimlik kazandıran, toplumsal ilişkilerinin ve yaşam biçimlerinin saklandığı mekanlar olarak tanımlanmaktadır. Küçük yerleşim yerlerinin korunması konusunda alınacak kararlarda yöneticilerin yanı sıra, toplulukların da söz sahibi olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Böylece koruma kararlarının alınmasında,

yöneticilere ek olarak halkın görüşlerinin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Küçük yerleşim yerlerinin korunması ve canlandırılmasına yönelik herhangi bir girişimin, bölgenin tarihi, antropolojik, sosyal ve ekonomik yönlerini ve yeniden canlandırma olanaklarını kapsayan bir programın parçası olarak tasarlanması gerektiği vurgulanmıştır. Küçük yerleşim bölgelerinde yapılacak koruma çalışmalarında, bölgede yaşayan toplulukların gelenekleri ve yaşam biçimlerine saygılı şekilde koruma çalışmalarının yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Kırsal yerleşimler ve küçük kasabaların geleneksel çevrelerinin korunmasında yerel mimaride ifadenin sürekliliğinin bozulmaması için, geleneksel malzemelerin ve yapım tekniklerinin korunması gerektiği bildirilmiştir. Küçük yerleşim bölgesindeki kamu hizmet idarelerinin yürüttükleri faaliyetlerin bölge topluluklarına zarar verebileceğinin farkında olmaları gerektiğinin de ayrıca altı çizilmiştir. (ICOMOS 2012)

CIVVIH (Uluslararası Tarihi Kentler ve Köyler Komitesi);

“CIVVIH (ICOMOS Uluslararası Tarihi Kentler ve Köyler Komitesi), Washington Tüzüğü (1987) ve Nairobi Kararları’ (1976) gibi mevcut referans belgelerden yola çıkarak tarihi kentsel alan yaklaşımlarını güncellemiştir.” (ICOMOS 2011). CIVVIH, Tarihi kentler ve kentsel alanların korunması için ihtiyaç duyulan hedefleri, tutumları ve araçları, mevcut referanslardaki değişimi dikkate alarak yeniden tanımlamıştır. Bu çalışmalar, 28 Kasım 2011’de Paris’te yapılan 17. ICOMOS Genel Kurulunda kabul edilerek Valetta İlkeleri olarak yayınlanmıştır (ICOMOS 2011).

Burra Tüzüğü (Burra Charter) -1979;

1970’li yıllardan itibaren bazı ülkeler tarafından ulusal koruma tüzükleri yazılmaya başlanmıştır. İlk ulusal koruma tüzüğü Avustralya’da, Avustralyalı uygulayıcılar tarafından; Venedik Tüzüğü’nün ülke koşullarına uygun olmadığını fark etmeleri sonucu yazılmıştır. Bu çerçevede Avustralya’da uygulayıcılar, Avustralya’daki miras değerlerinin korunması için yeni kültürel miras kavramlarına ve metodolojilerine ihtiyaç duymuşlardır. Bu bağlamda ilk Burra Tüzüğü 1979 yılında, Avustralya’nın Burra kasabasında hazırlanmıştır (Chung ve Kim 2010: 25). 1981 ve 1988’de yenilenen bildirmede 1999 senesinde büyük değişiklikler yapılmıştır. 1999 senesindeki değişiklikler üzerinde son yapılan revizyonla Ekim 2013 tarihinde Avustralya ICOMOS tarafından kabul edilmiştir (ICOMOS 2013). Burra Tüzüğü her yeni revizyonda kullanım ve uygulama yönlerini daha ayrıntılı olarak ele almıştır (Chung ve Kim 2010: 25). Zaman içerisinde değişen; kültürel mirası koruma

uygulayıcılarının ve karar vericilerin karşılaştığı zorluklar giderek daha geniş toplumsal konuları içermiştir. Orijinal 1979 Burra Tüzüğü'nde 2013 yılında yapılan değişikliklerle; miras için karar verme sürecinde ortaya çıkması muhtemel yeni sorunlarla ilgili yeni metotlar geliştirilmiştir (Mackay 2023: 112).

Tüzüğün hazırlanması sırasında ortak koruma dilinin oluşturulması için 'kültürel önem', 'koruma', 'bakım', 'restorasyon', 'yeniden inşa', gibi temel koruma terminolojileri yeniden tanımlanmıştır. Venedik Tüzüğü'nde kullanılan 'anıt' kavramı, Avustralya'nın yerel yaşantısını anlatmakta yetersiz kaldığı için bunun yerine Burra Tüzüğü'nde 'yer' kavramı kullanılmıştır. Bu kapsamda yer kavramı tüzükte; “bir yapının sahip olduğu miras değerinin bulunduğu ortamla birlikte arttığı” kabulü ile kullanılmıştır. Bu bağlamda 'yer' kavramı; sadece fiziksel yönleri içermekle kalmayıp aynı zamanda insan faaliyetleri ve kültürel gelenekler gibi fiziksel olmayan yönleri de kapsayacak şekilde kullanılmıştır (Chung ve Kim 2010: 25). Mekanların farklı kişi ve gruplar için çeşitli değerlere sahip olduğu bu tüzükte vurgulanmış ve kültürel öneme sahip yerlerdeki nesnelere, güvenliklerini tehdit edici bir durum oluşmadığı sürece buldukları yerde korunmasının önemine değinilmiştir. Bakım, koruma, yeniden inşa, adaptasyon, kullanım, anlam ve çağrışımlar gibi tanımların açıklamalarının yapıldığı bu bildirgede, kültürel öneme sahip yerlerin korunmasında yapılacak değişikliklerin yapılacağı yere uygun olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Kültürel değere sahip bir mekânda değişiklik gerekliyse yapılacak olan değişikliklerin geri alınabilir olması gerektiği vurgulanmıştır. Bir yere yapılacak değişikliklerin yerin kültürel önemine saygılı ve özünü koruyacak şekilde yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir (ICOMOS 2013).

Kültürel önem değerlendirmesi Burra Tüzüğü için bir başka önemli fikir olmuştur. Kültürel önem fikri; bir yerin kültürel öneminin tam olarak anlaşılabilir olarak uygulayıcılar tarafından yere uygun koruma yöntemlerinin geliştirilerek toplumların daha iyi anlaşılabilmesi fikrine dayanmaktadır (Chung ve Kim 2010: 27). Değerlere dayalı miras yönetimi, kültürel miras yerlerinde doğru karar verme için bir temel sağlamaktadır (Mackay 2023: 118). Yeterli önem değerlendirilmelerinin yapılamaması durumunda, yerin önemli yönlerinin istenmeden yok edilmesinin veya yerin değerini azaltan kararların alınmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Kültürel önem kavramı Burra tüzüğü için anahtar kavram niteliğindedir. Bu kapsamda Burra Tüzüğü'ne göre korumanın amacı; bir yerin 'kültürel önemini' korumak veya yeniden kazanmak şeklinde tanımlanmaktadır. Önem kavramı Burra Tüzüğü'nde 'sosyal

değerleri' kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Tüzüğe göre sosyal değer kavramı; “bir yerin bir çoğunluk veya azınlık grubuna yönelik manevi, politik, ulusal veya diğer kültürel duyguların odağı haline gelmesine neden olan nitelikler” olarak açıklanmıştır. Burra Tüzüğü miras yönetiminde miras değerlerinin anlaşılacak açıkça değerlendirilebileceği bir çerçeve oluşturmaktadır. Burra Tüzüğü'nün başarısı, miras kavramının gelişmesine, değişen ekonomik ve politik koşullara uyum sağlamasına ve farklı yerlere uyum sağlamada gösterdiği esneklikten kaynaklanmaktadır (Mackay 2023: 126).

Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü: Kültürel Miras Değeri Taşıyan Alanlarda Turizm Yönetimi, (International Cultural Tourism Charter: Managing Tourism at Places of Heritage Significance)- 1999;

Kültürel mirasın korunması kapsamında turizmin araç olarak kullanılabilmesine vurgu yapan Uluslararası Kültürel Turizm Bildirgesi (International Cultural Tourism Charter) 1999 yılında yayınlanmıştır. Bildirge kültürel miras tanımına; manzaraların, tarihi yerlerin, arazilerin ve yapı çevrenin yanı sıra, biyoçeşitliliği, koleksiyonları, geçmişten günümüze devam eden kültürel uygulamaları, bilgi ve yaşam deneyimlerini eklemektedir. Kültürel miras alanlarının korunarak modern yaşamın ayrılmaz parçası olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kültürel mirasların büyüme ve gelişme için pozitif etkisinin olduğundan bahsederken, kültürel miras değerlerini kalkınmanın temeli olarak saymaktadır. Küreselleşmeyle birlikte kültürel mirasın korunmasındaki zorlukların artmasına dikkat çeken bildirmede, koruma çalışmalarının uluslararası kabullerce yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bunlarla birlikte, yurt içi ve yurt dışı turizminin kültürel değişimler için en büyük kaynaklardan biri olduğuna değinen bildirmede, turizmle birlikte sadece geçmişte kalan kültürel öğelerin değil aynı zamanda günümüz yaşantısının da deneyimlenebildiğine vurgu yapılmaktadır. Bildirmede, doğal ve kültürel mekanların korunmasında turizmin büyük etkisinin olduğuna dikkat çekilirken, turizm sayesinde elde edilen ekonomik gelirlerle koruma alanı için fonlar yaratılarak, toplumun miras konusunda bilinçlendirilmesine katkı sağlanabileceğine değinilmektedir. Bildirmede, turizmin koruma alanındaki tüm bu olumlu etkilerine rağmen, ev sahibi toplulukların yaşam tarzlarının ve ortamlarının ziyaretçi gruplarla birlikte yapısal ve kültürel değişikliklere uğrayabileceğini de vurgulamaktadır (ICOMOS 1999).

Küresel ve kültürel miras turizminde de yaşanan hızlı büyüme ve bozulmalar dolayısıyla ICOMOS Uluslararası Kültür Turizmi Sözleşmesi (1999), 2022 yılında yeniden gözden geçirilerek güncellenmiştir. Güncellenen yeni bildirgeye göre kültürel mirasın korunması ve bozulmalara karşı toplum direncinin güçlendirilmesi, sorumlu ve sürdürülebilir turizm yönetimi için bildiri olarak yayınlanan ilk tüzük olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. “Bu tüzük kültürel miras alanlarının ve turizm rotalarının yoğunlaştırılmış turizm kullanımını tanımına ek, turizmle ilgili sosyal, etik, kültürel, çevresel ve ekonomik haklar gibi konularının yanı sıra kültürel mirasın bozulmasına ilişkin artan endişeleri ele almaktadır”. Kültürel mirasa erişimin ve kültürel hayata katılımın insani hak olduğu belirtilen tüzükte turizmin gelişen yönlerinin, kültürel ve doğal miras kaynaklarının, tükenmekte olan gezegen kaynaklarını sürdürülemez şekilde kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Tüzükte, uygun şekilde planlanmış ve sorumlu bir şekilde yönetilen kültürel miras turizminin, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir kalkınma için güçlü bir araç olabileceğine değinilmiştir. İnsan merkezli ve hak temelli bir yaklaşım modeli ile, kültürel mirasın idaresi ve turizm yönetiminde paydaş iş birliği ile katılımcı yönetiminin teşviki tüzüğün temel hedefleri arasındadır. Ayrıca tüzük BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve İklim Eylemi politikasını destekleyerek bu politikaları kültürel miras ve turizm yönetimine dahil etmeyi planlamıştır (ICOMOS 2022).

Valetta İlkeleri (Valetta Principles)-2011;

Tarihi kentler ve kentsel alanların korunmasına yönelik olarak düzenlenen Valetta İlkeleri'nin temel amacı; tarihi bölgelerde uygulanması gereken her türlü müdahaleye ilişkin ilke ve stratejilerin belirtilmesidir. Valetta İlkeleriyle belirlenen stratejilerle, tarihi kent ve çevrelerin değerlerinin korunarak, mevcut sosyo-kültürel ve ekonomik yaşantıyla bütünleşmeleri için temeller atılmıştır (ICOMOS 2011). Valetta İlkeleri, içerisinde bulunduğumuz küreselleşme ve hızlı kentleşme döneminde, kültürel miras mekanlarını etkileyen değişimleri karşılamak amacıyla ilan edilmiştir. Valetta İlkeleri, toplumların maruz kaldıkları değişiklikleri açıklamakta ve değişikliklere bağlı koruma planlamalarının yapılmasında istikrar sağlanmasına duyulan ihtiyaca vurgu yapmaktadır. Belgede koruma kavramı, tarihi kentlerin ve kentsel alanların geliştirilerek ve günümüz ihtiyaçlarına uygun doğrultuda uyarlanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Ayrıca Valetta İlkeleri; tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması, muhafazası, geliştirilmesi ve yönetimi için alınması gereken önlemleri ifade etmek için kapsayıcı nitelikte kullanılmıştır (Özçakır 2018:

193). Ek olarak Valetta İlkeleri tarihi şehir ve kentsel alanların günlük yaşama uygun olmayan alanlara dönüşmesinin sonucunda, toplulukların yerlerinden edilerek yapılan soylulaştırma hareketi konusunda da uyarılmaktadır (Öztürk Büke 2021: 118). Kültürel miras kavramına olan yaklaşımın değişmesiyle tarihi miras konusunda bölgesel ölçekte daha büyük bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Süreklilik ve kimlik gibi soyut kavramların yanı sıra; kamusal mekânın önemi, kentsel peyzajın rolü, topoğrafyası ve silueti dahil olmak üzere şehir manzarasının kavramsallaştırılması önem kazanmıştır. Tarihi kentleri ve kentsel alanları “toplumun kültürel kimliğinin evrimini ifade eden mekânsal yapılarıdır. Bunlar, daha geniş bir doğal veya insan yapımı bağlamın ayrılmaz bir parçasıdır ve ikisi birbirinden ayrılamaz kabul edilmelidir.” olarak tanımlayan Valetta İlkeleri, tarihi kasabalar ve kentsel alanları, onları oluşturan geçmişin canlı kanıtları olarak kabul etmektedir. Tarihi kentsel alan ve çevresinin korunmasına yönelik yayınlanan Valetta İlkeleri dört bölüme ayrılmıştır:

1. Tanımlar
2. Değişimin boyutları (Zorluklar)
3. Müdahale kriterleri
4. Öneri ve stratejiler (ICOMOS 2011)

Konusu geçen bu ilkeler genel olarak "tarihi kasabalar ve kentsel alanların kitle turizmi için bir tüketici ürünü olma riskini taşıdığını ve bunun da özgünlüklerinin ve miras değerlerinin kaybolmasına neden olabileceği" yönünde uyarılar yapmaktadır (Öztürk Büke 2021: 125).

1. Bölümde yer alan tanımlamalar, koruma alanında daha önce yayınlanan bildirilerde ve çalışmalarda yapılan tanımlamaların genişletilmiş halini içermektedir. Tanımlamalar içerisinde; tarihi kasabalar ve kentsel alanların, çevrenin, korumanın, korunan kentsel alanların, tampon bölgenin ne olduğu, tarihi bölgelere yönelik yönetim planlarının kapsamı ve “yerin ruhuna” ilişkin kısa açıklamalar yer almaktadır (ICOMOS 2011). Değişimin boyutlarının açıklandığı 2. bölümde, sürekli değişime uğrayan tarihi kentler ve kentsel alanların niteliğinin uygun yönetildiği takdirde bölgesel gelişme için fırsat olabileceğine değinilmiştir. Tarihi kentsel alanlardaki yapılması planlanan değişikliklerin doğal çevreye saygılı şekilde yapılması gerektiği, doğal kaynaklara saygılı, enerji tasarruflu ve doğal döngünün sınırları içerisinde olması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra yapılacak yeni yapıların çevre ile uyumlu olması gerektiği vurgulanırken, yerli halkın geleneksel ve özel yaşam biçimlerinin değişmesinin de tarihi kent ve kentsel alanlar üzerinde olumsuz etkiler

oluşturulabileceğine değinilmiştir. Ek olarak yerin karakterinin ve yere özgü olan ruhun doğru tanımlanarak korunmasının önemine değinilmiştir. Tarihi kentsel alanlara yapılacak müdahalelerin ölçütlerinin açıklandığı 3. Bölümde müdahale ölçütleri; değerler, nitelikler, nicelikler, tutarlılık ve ahenk, denge ve uyum, zaman, yöntem ve bilimsel disiplin, yönetim, çok disiplinlilik ve iş birliği ve kültürel çeşitlilik olarak alt maddelere ayrılarak belirtilmiştir. Yapılacak değişimlerin hızlı olmaması gerektiği vurgulanmaktadır (ICOMOS 2011).

Koruma için öneri ve stratejilere değinilen 4. Bölümde;

- Korunacak öğelerin neler olduğu ve hangi kriterlerden oluştuğundan,
- Korunmasına karar verilen bölge için düşünülen yeni işlevlerin nasıl seçilmesi gerektiğinden,
- Bölgeye yapılacak çağdaş yapıların eski yapılarla işlevsel ve görsel anlamda uyum içinde olması gerektiğinden,
- Kamusal alanlar, hizmet ve değişikliklerinin nasıl yönetilmesi gerektiğinden,
- Ulaşımın öneminin ve turizmin beklenen etkisinin göz önüne alınması gerektiğinden,
- Tarihi alanları bekleyen doğal afet gibi risklere karşı hazırlıklı olunması gerektiğinden,
- Bölgede yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi gerektiğinden,
- Yapılacak koruma planlarına halkın katılımının da önemli olduğundan,
- Koruma planlarının somut ve soyut öğeleri kapsamaması gerektiğinden,
- Her tarihi alan için türü ve özelliklerine göre etkili bir yönetim sistemi oluşturulması gerektiğinden bahsedilmiştir (ICOMOS 2011).

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, 2013;

Ulusal alanda, 2013 yılında Türkiye’de yayınlanan ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesinde, kültürel miras kavramı, emanet kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Ek olarak kültürel miras, toplumları oluşturan kültür gruplarının varlık ve kimliklerinin kanıtı, sürekliliklerinin bir simgesi olarak tanımlanmıştır. ICOMOS Türkiye bildirgesinde tutarlı gelişmeyi amaçlayarak, mimari mirasa saygılı şekilde yürütülen her çalışmanın koruma yaklaşımlarını, güncel kültürel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ele alması gerektiğine vurgu yapmıştır. Mimari mirasın ve koruma değerlerinin açıklandığı bildirmede, sit alanlarından, endüstri mirası, su altı

kültür mirası ve kültürel peyzaj alanlarına kadar pek çok kültürel ve tarihsel değere sahip mekanın temel tanımları yapılmıştır. Yapılar ve yapıları oluşturan her türlü nesnenin kültür varlığı sayılabilmesi için sahip olması gereken değerler açıklanmıştır (ICOMOS Türkiye 2013).

Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramı (Historic Urban Landscape Approach - HUL);

20. yüzyıl başından itibaren UNESCO ve ICOMOS tarafından kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi konularında standart belirlenebilmesi için otuzun üzerinde belge ve tavsiye yayınlanmıştır. Kültürel miras kavramının kapsamı Avrupa Konseyi (Council of Europe- CoE) tarafından anıtlardan tarihi merkezlere doğru genişletilmiştir. 21.yüzyıl başında ise miras kavramı kültürel peyzajlar ve yaşayan miraslar olarak genişletilerek şehirleri de kapsayan hale getirilmiştir (Manal Gınzarly 2018: 1008). Günümüzde dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Kentsel alanlar büyümenin, yenilik ve yaratıcılığın merkezleri haline gelerek, sağladıkları istihdam ve eğitim olanaklarıyla da insanların gelişen ihtiyaç ve isteklerine karşılık bulabilme imkânı sağlamaktadırlar. Ancak hızlı ve kontrolsüz kentleşmeler; artan bina yoğunluğu, monoton yapılar, kamusal alanların yetersizliği ya da kamusal alanların kaybedilmesi, alt yapı yetersizlikleri, yoksulluk, sosyal izolasyon ve afet riskinin artması gibi sorunları beraberinde getirebilmektedir. Ek olarak hızlı kentleşme; kent yapısında sosyal ve mekânsal parçalanmalara ve mekânsal kalitenin ciddi oranda bozulmasına neden olabilmektedir. İnsanlığın geleceği, kaynakların etkin bir şekilde planlanması ve yönetimine bağlı olduğundan, koruma kavramı, kentsel büyüme ile yaşam kalitesi arasında sürdürülebilir bir temelde bir denge kurma stratejisi haline gelmiştir (UNESCO 2011).

2005 yılındaki Viyana Bildirisinde, gelişen kültürel miras kavramının; yerel, kültürel bağlamlara ve değer sistemlerine yanıt verebilmesi için, bölgesel düzeyde kentsel koruma ve kalkınma için bütünleştirici yaklaşımlar ve metotlar geliştirildiği açıklanmıştır. Bu çalışmaların üzerine Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) kavramı hakkında tartışılmaya başlanmıştır. HUL, tarihi merkez kavramının ötesine geçerek daha geniş kentsel bağlamı ve coğrafi ortamı da içine alan bir yaklaşımı temsil etmektedir (Manal Gınzarly 2018: 999). UNESCO'nun 2011 yılında yayınladığı tavsiye kararına göre; insan çevresinin kalitesini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan kamu ve özel faaliyetleri desteklemek için, kentsel miras koruma stratejilerinin genel sürdürülebilir kalkınmanın, büyük hedefleri içinde daha iyi bütünleştirme ve tanımlama ihtiyacını

ele almaktadır. Fiziksel biçimlerinin karşılıklı ilişkilerini, mekânsal organizasyonlarını ve bağlantılarını, doğal özelliklerini ve ortamlarını ve sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerini göz önünde bulundurarak, daha geniş kentsel bağlamları içinde tarihi alanları tanımlamak, korumak ve yönetmek için bir tasarım yaklaşımı önermektedir. Bu yaklaşım, kentsel gelişim sürecinde yerel, ulusal, bölgesel, uluslararası, kamu ve özel aktörler dahil olmak üzere çeşitli paydaşları içeren politika ve yönetim kaynaklarını ele almaktadır. Bu Tavsiye Kararı, önceki dört UNESCO tavsiyesi üzerine inşa edilerek mirasın korunmasıyla ilgili kavram ve ilkelerin önemini ve geçerliliğini kabul etmektedir (UNESCO 2011). HUL kavramının oluşturulmasında, koruma tarihi ve uygulamasındaki kavram ve ilkelerin dikkate alındığı belirtilmektedir (UNESCO 2011). HUL kavramının oluşturulmasında;

- 3 Ekim 1985'te Granada'da imzalanan Avrupa Mimari Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme (ETS No. 121);
- 16 Ocak 1992'de Valletta'da imzalanan Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (gözden geçirilmiş) (ETS No. 143);
- 20 Ekim 2000 tarihinde Floransa'da imzalanan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (ETS No. 176);
- 27 Ekim 2005 tarihinde Faro'da imzalanan, Toplum için Kültürel Mirasın Değerine İlişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi (CETS No. 199) referans oluşturmak konusunda kavrama büyük katkı sağlamıştır (Concil of Europe 2017). Ayrıca, modern koruma sözleşmeleri ve tüzükleri, kültürel ve doğal mirasın birçok boyutunu ele almakta ve bu Tavsiye Kararının temellerini oluşturmaktadır (UNESCO 2011).

Daha öncesinde somut varlıklara ve uzman görüşlerine göre değerlendirilen kültürel miras kavramı, çağrışımsal değerler ve farklı paydaşlardan gelen çoklu bakış açılarını da içerecek şekilde genişletilmiştir. Genişleyen kültürel miras kavramını içerisine kentsel dokunun da dahil olması, kavramın daha bütünsel ve bağlamsal şekilde incelenmesine olanak sağlamıştır. Bu kavramsallaştırmaya göre, kentsel mekanlar, fiziksel bir olgu olmanın ötesinde yaşanmış bir alan, sosyo-kültürel bir yapı, zamana ve mekanlara göre değişiklik gösteren çevrelerin öznel temsillerini içinde barındırmaktadır (Manal Gınzarly 2018: 912). Kültürel miras, somut ve somut olmayan tüm bileşenleriyle birlikte, kültürler arası diyalogu, kimliklere ve çeşitliliğe saygıyı ve bir değerler topluluğuna ait olma duygusunu temel alan toplumların yeniden

odaklanması için önemli bir faktör haline gelmiştir. Kültürel miras, bireyin kimlik oluşturma, müzakere etme ve vurgulama süreçlerinde kilit bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, kültürel mirasın sağladığı etkinlikler ve destekleyici politikalar sayesinde sosyal ve ekonomik kalkınmada güçlü bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer sektörlerdeki hedeflere ulaşılmasına yardımcı rolü vardır. Kültürel miras alanında yapılan çalışmalar; eğitim, istihdam, turizm ve sürdürülebilir kalkınma alanları için çok değerli bir kaynak oluşturmaktadır (Concil of Europe 2017).

Tüm bu analizler ve değerlendirmelerin sonucunda ortaya çıkan HUL kavramı, son on yılda kültürel mirasın korunmasının vazgeçilmez bir kavramı haline gelmiştir. Sürekli genişleyen kültürel miras kavramı, sadece somut yapılar ve peyzajlardan değil, somut olmayan unsurlardan da oluştuğu için yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Ayrıca, kültürel miras kavramının artık sadece bir koruma kavramı olmadığını da göstermektedir. (Sonkoly 2017: 65). HUL kavramına göre herhangi bir tarihi çevreyi anlamak ve yönetmek için; şehirlerin binalardan oluşan durağan bir anıt değil, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak dinamik yapıda olduğu anlaşılmalıdır. Bu kapsamda tarihi kentlerin yönetiminde de bütünsel yaklaşım modellerinin izlenerek bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınma modellerinin de dikkate alınması gerekmektedir (UNESCO 2013). Yaşayan bir miras olarak şehirlere ve sürekli değişen bir çevrede gelecek nesiller için hangi niteliklerin ve değerlerin korunması gerektiğine dair kararlar ortaya koymaktadır. HUL kavramı temel olarak;

1. tarihi çevrenin bütünsel bir anlayışını önerir;
2. disiplinlerarasılık ile ilgilenen bütünleşmiş bir yaklaşımdır;
3. değerleri temel almaktadır (Manal Gınzarly 2018: 1000).

Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) hakkındaki UNESCO tavsiyesinin temeli; hali hazırda yayınlanan ve ayrı ayrı ele alınan önceki Avrupa ve uluslararası tavsiyeler ve tüzüklerde kabul edilen tamamlayıcı ilkelerin, kavramların, yaklaşımların ve kapsamaların birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. HUL, mevcut yönergeleri ve politikaları değiştirme girişimi değil; bunun yerine, kültürel mirasın yönetimi için bütünleşik değerlere dayalı yaklaşımının uygulanması için birtakım tavsiyeleri içerisinde barındırır. Tavsiye, bu yeni yaklaşımı yerel bağlamlara uyarlamak ve uygulanmasını kolaylaştırmak için altı kritik adım ve dört araç sunmaktadır (Manal Gınzarly 2018: 1000). HUL kavramını, zamanla gelişen sosyal, ekonomik ve kültürel gerçekleri yorumlamak ve yönetmek için kurumsallaşmış bir bilgi biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Bu bilgi biçimi, sosyal ve kültürel gerçekleri, başta

UNESCO ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) gibi uluslararası yasal metinlere göre tanımlar ve yönetir. Bu metinler, 1930'larda Atina Bildirgesi ile başlayan ve zaman geçtikçe son on yıla kadar giderek yoğunlaşan bir süreci ortaya koymaktadır (Sonkoly 2017: 67).

Yapılan bu çalışmalarla, Avrupa halklarının ortak mirasını oluşturan ilkeler sayesinde, Avrupalıların yaşam ortamının ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesine katkıda bulunulduğu düşünülmektedir (Concil of Europe 2017).

2.4 VERNAKÜLER YERLEŞİMLERİN SOSYO-KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

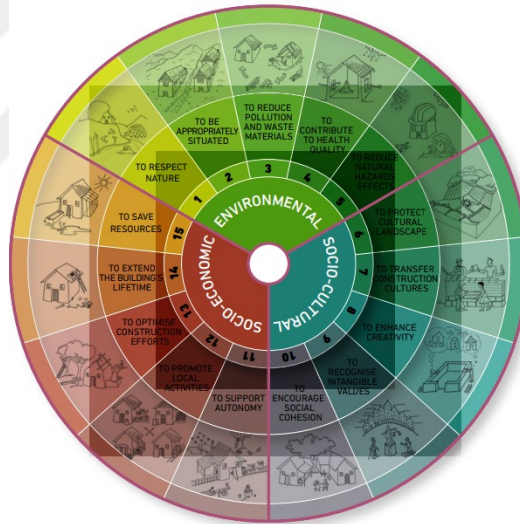
Uluslararası turizmin gelişmesi ve artan hareketli yaşam ile zamanında bir sosyal gruba ya da bölgeye ait olan vernaküler mekanlar bugün herkesin ortak miras değeri ve kolektif varlığımız olarak algılanmaktadır. Kültürel yerleşimlerin kolektif değer olarak algılanması, yok olma tehlikesi altında olan ya da zarar gören mekanların korunarak gelecek nesillere aktarılmasında toplu bir eylem planı gerektirdiğini göstermektedir (European Research Project 2014: 30).

Günümüzde sahip olduğumuz hareketli yaşam standartlarımız (iş, tatil, seyahat) farklı mekanlarla kaçınılmaz olarak daha çok etkileşimde bulunmamıza olanak sağlamaktadır (European Research Project 2014: 33). Mekânsal etkileşimler beraberinde kültürel miras değerleriyle anlık da olsa bağ kurmamıza olanak sağlamaktadır. Geçmişin tanıklığı niteliğindeki mekanlarla kurduğumuz etkileşimler bugün dünyayı algılama biçimimizi zenginleştirmektedir. Vernaküler (yerel) mimarlık anlamını sosyal, kültürel, coğrafi, antropolojik, mimari ve yapı kodlarından almaktadır. Vernaküler mimari, insanların doğal bağlamlarla kurduğu ahengin ve doğaya saygının kanıtı niteliğindedir. Vernaküler yerleşimlerin sahip oldukları sosyo-kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanılarak korunması, gelecek nesillerin de yerleşimlere ait değerleri kendilerine temel alabilmeleri için önemlidir (Guillaud 2014: 50).

Vernaküler mimarinin sürdürülebilir değerlerine uygun temel ilkelerinin belirlenerek bu ilkelerin günümüz mimari tasarım süreçlerine entegre edilmesiyle çevreye daha duyarlı mekanlar geliştirebilmek için VerSus projesi yürütülmüştür. Protekizli mimar Mariana Correia tarafından koordine edilen ve ESG / Escola Superior Gallaecia and Partners tarafından desteklenen proje kapsamında sürdürülebilir mimarideki yerel miras değerlerinden öğrenilmesi gereken dersler çeşitli kategoriler

ve alt başlıklar altında değerlendirilmiştir. VerSus projesi ile aynı zamanda çeşitli meslek kollarında çalışan (inşaat, mimarlık kentsel tasarım vb.) uzmanlar ve kurumlar arasındaki bağın sağlanması yoluyla Avrupa Birliği çapında kültürler arası diyalog teşvik edilmeye çalışılmıştır (escola superior gallaecia 2014).

VerSus projesi kapsamında Avrupa'daki vernaküler yerleşimlerin sürdürülebilirlikleri ile ilgili alınması gereken dersler 15 başlıkta 3 kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler çalışmada; Çevresel, Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik olarak sıralanmıştır. Belirlenen 15 alt başlıktan ilk 5 tanesi Çevresel Sürdürülebilirlik başlığı altında girerken, ikinci 5 madde Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik alt başlığında, son 5 madde ise ekonomik sürdürülebilirlik alt başlığında değerlendirilmektedir. Bu tez vernaküler yerleşimlerin sosyo-kültürel sürdürülebilirliği üzerinden ilerlemekte olup bu kapsamda VerSus Projesi'nin 6., 7., 8., 9., ve 10. maddeleri incelenmiştir.

Şekil 5: Vernaküler Mimarinin Sürdürülebilirlik Paradigmaları (Escola Superior Gallaecia 2014: 12).

Doğal ve kültürel özelliklerin yerel toplumların; kimliklerini yaşama yetenekleri, bilgileri ve ustalıklarıyla ilişkili olduğu Versus Projesinde tanımlanmış ve tüm bunların, sosyo-kültürel mirasın yapıtaşını oluşturduğu vurgulanmıştır. Çeşitli Avrupa ülkelerindeki vernaküler yerleşimler üzerine yapılan araştırmalara göre sosyo-kültürel miras değerlerinden çıkartılan dersler VerSus'da 5 alt basamakta anlatılmıştır. Bunlar;

6. Kültürel peyzajın korunması,
7. Yapı kültürünün aktarılması,

8. Yaratıcı ve yenilikçi çözümlerin geliştirilmesi,
 9. Somut olmayan değerlerin farkına varılması,
 10. Sosyal kaynaşmanın teşvik edilmesi,
- Şeklinde sıralanmaktadır (Guillaud 2014: 53).

Şekil 6: Versus Projesine Göre Vernaküler Mimarinin Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirliğinin Alt Basamakları (Guillaud 2014: 53).

Söz konusu projede ilgili alt basamakların tamamı aşağıdaki biçimde özetlenmiştir:

6. Kültürel peyzajın korunması

Vernaküler yerleşimler, yerleşime miras değeri atfeden inşa edilmiş alanların yanı sıra sahip oldukları peyzaj dokularıyla da kültürel peyzaj alanının bir parçasıdır. Bu bağlamda vernaküler yerleşim ve kültürel peyzaj alanları; doğa ve kültürü birbirlerine bağlayan yapısı dolayısıyla korunarak gelecek nesillere aktarılmalıdır (Guillaud 2014: 54).

7. Yapı kültürünün aktarılması,

Vernaküler yerleşimler; yerleşimi oluşturan yapı ustalarının ve toplumun tamamının bilgi ve becerilerinin göstergesidir. Vernaküler yerleşimleri oluşturan malzemeler, yerleşim birimleri, dekorasyon ürünleri ve doğal dokular; toplulukların bir yere uyum sağlayarak ihtiyaçlarını karşılama becerilerinin ve sosyo-kültürel kimliklerinin kapasitesini göstermektedir (Guillaud 2014: 55).

8. Yaratıcı ve yenilikçi çözümlerin geliştirilmesi

Vernaküler yerleşimler, kolektif zekanın, kaynak kullanımının, kaynaklara uyum sağlamanın ve zamanla gelişen deneyimlerin sergilendiği yaratıcı ifade biçimidir. Vernaküler yerleşimlerin yaratıcı ifadeleri içerisinde bulunan estetik ve sanatsal pek çok gösterim, gelecek için ilham kaynağı olmaktadır (Guillaud 2014: 56).

9. Somut olmayan değerlerin farkına varılması

Vernaküler yerleşimlerin sahip oldukları sosyal ve kültürel değerler, toplulukların somut olmayan değerlerinin ifadelerini barındırmaktadır. Toplulukların sahip oldukları kolektif hafıza, kutsal değerler, kimlik değerleri, yapı üretim sistemleri ve

yerleşim dokusunda görülen sembolizm değerleri, mekan ile kurulan bağı göstermektedir (Guillaud 2014: 57).

10. Sosyal kaynaşmanın teşvik edilmesi

Vernaküler yerleşimler konut mimarisinden ayrı olarak toplumların yaşadıkları; kopuşlara, bir arada yaşama alışkanlıklarına ve hatta çeşitli çatışma koşullarına rağmen görülen sosyal kaynaşma süreçlerini yansıtmaktadır. Toplumların bir arada yaşamalarına dair gözlenen uyum süreçleri; çeşme, pazar, meydan çarşısı gibi kentsel birimlerle desteklenmektedir (Guillaud 2014:58).

Sosyo-kültürel değerlerin korunmasına ilişkin temel standartların belirlenerek yerleşimlerin belirlenen standartlar kapsamında korunması önemlidir. VerSus çalışmasından yola çıkılarak bu tez kapsamında vernaküler yerleşimlerin sosyo-kültürel sürdürülebilirliklerinin korunması için beş alt başlık ve bunların değerlendirme kriterleri belirlenmiştir.

1. Kültürel Peyzaj

- Coğrafi alan kullanımı,
- Doğal kaynaklarının korunması,
- Yapısal gelişimi,
- İhtiyaçların karşılanması ve
- Bölgesel kimlik kriterleri bakımından değerlendirilecektir

2. Geleneksel Yapım Teknikleri

- Yaratıcı çözümlerin korunması,
- Üretim tekniğinin bilinmesi,
- Yerel kaynaklara uyum ve
- İhtiyaçlara yanıt verebilmesi, kriterleri bakımından değerlendirilecektir.

3. Yaratıcı Çözümler

- Toplum hafızası,
- Becerilerin korunması,
- Özgünlük değerleri,
- Yerleşime atfedilen kutsallık değerlerinin korunması ve
- Kültürel kimliklere ait izlerin korunması, kriterleri bakımından değerlendirilecektir.

4. Somut Olmayan Değerler

- Kolektif hafızanın korunması
- Yerel bağlılığın devamı,
- Kutsallık değerleri ve
- Ortak kullanım alanlarının korunması kriterleri bakımından değerlendirilecektir.

5. Sosyal Kaynaşma

- Toplu yaşam alanları (ęarřılar, kamusal mekanlar)
- Komşuluk ilişkileri,
- Sosyalleşme alanları ve
- Yardımlaşma örnekleri kriterleri bakımından değerlendirilecektir

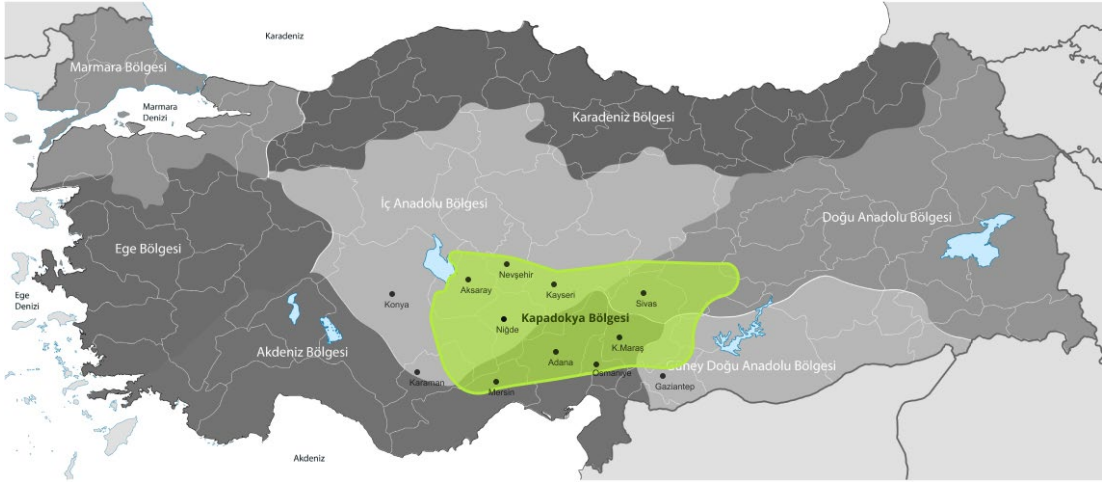
BÖLÜM III

VAKA ANALİZLERİ

3.1 MUSTAFAPAŞA- SİNASOS (KAPADOKYA) YERLEŞİMİ

3.1.1 Kapadokya Bölgesinin Coğrafik ve Tarihi Yapısı

Bugün Kapadokya denildiğinde akıllara Nevşehir ili çevresindeki Göreme, Ürgüp yöreleri ve peribacaları ile sınırlandırılan bölge gelmektedir (Sevin 1998: 41). Günümüzde Türkiye'nin İç Anadolu bölgesinde yer alan Kapadokya bölgesi, 1. yüzyılın başlarında Roma İmparatorluğu'nun başkenti Kaseria (Kayseri) şehri olan eyalettir. Tarih boyunca sınırları nispeten değişmiş olsa bile Kapadokya bölgesini, alanın belirgin jeolojik özellikleri ile tanımlamak mümkündür (Ousterhout 2019).

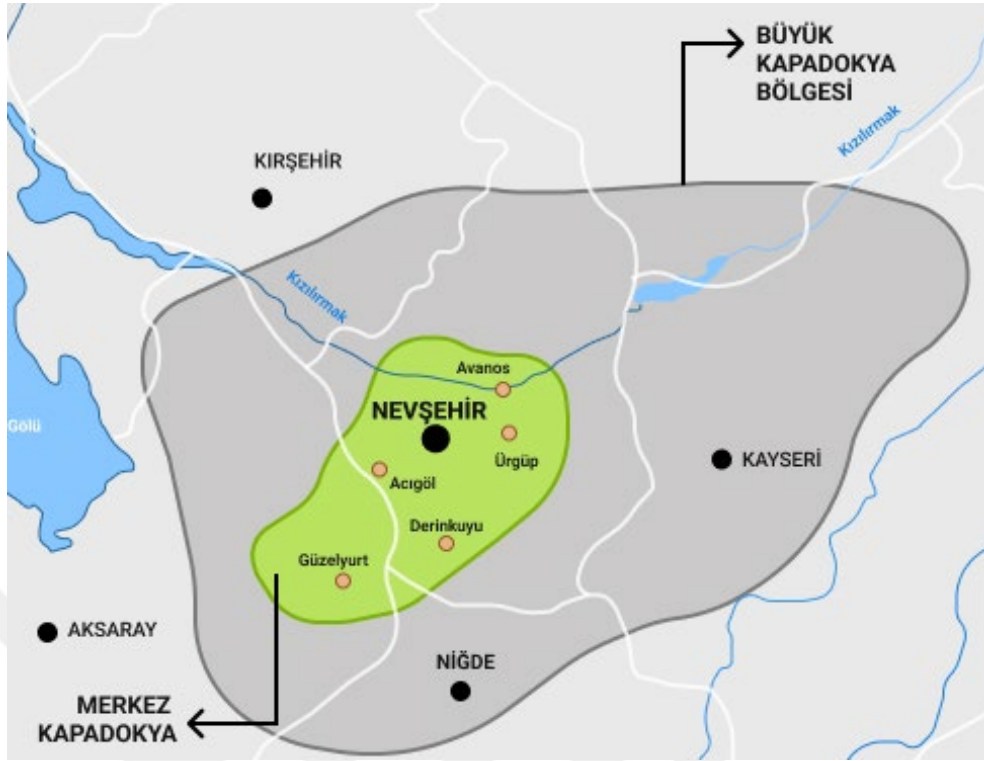
Şekil 7: Antik Dönemde Kapadokya Olarak Tanımlanan Bölge (Solmaz Şakar 2020: 27).

Eski çağ Anadolu'sunda önemli birkaç yerden biri olan Kapadokya bölgesinin eski sınırları yaklaşık olarak; Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Malatya illerinin tümünü; Ankara'nın doğusunu, Yozgat ve Sivas'ın güney, Adana'nın ise kuzey bölgesini kapsayacak şekilde tarif edilmiştir. Kapadokya bölgesi sınırları, doğu, batı ve güney bölgesinden kesin sınırlarla belirlenmiş ancak kuzey sınırı zamanla

değişikliğe uğramıştır (Sevin 1998: 42). 9. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde bölge dört Bizans temasına ayrılmıştır. Bunlardan biri Kapadokya olmakla beraber diğerleri Charsianon, Sebasteia ve Lykandos'tur. 12. yüzyıldan itibaren ise Kapadokya öncelikli olarak bir coğrafi bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır (Öztürk 2010: 129).

UNESCO'ya göre Kapadokya bölgesi, Türkiye'nin Orta Anadolu platosunda, doğal erozyonlarla şekillenmiş volkanik arazideki peş peşe sıralanan dağ sırtları, vadiler ve peri bacaları olarak tanımlanan yer şekillerinin bulunduğu, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Alanları, Nevşehir arasındaki bölgeyi kaplamaktadır (UNESCO 2022). UNESCO Dünya Mirası listesi içerisinde yer alan Kapadokya bölgesindeki miras olarak değerlendirilen alanlar; Göreme Milli Parkı, Derinkuyu ve Kaymaklı Yeraltı Şehirleri, Karain Güvercinlikleri, Karlık Kilisesi, Yeşilöz Theodoro Kilisesi ve Soğanlı Arkeolojik Alanı olarak tanımlanmıştır.

Bölgedeki mekanlar temelini kayanın özünden almıştır. Bölgede görülen yerleşim modelleri büyük bir alanın ihtiyaçlarına hizmet eden, inşa edilmiş yapılardan, en ilkel biçimdeki kaya oyma konutlara kadar çok çeşitli türleri kapsamaktadır. Kapadokya'da görülen çok sayıda Bizans dönemi yerleşimleri ve Selçuklu dönemine ait kervansaraylar bölgenin yapısal zenginliğine katkı sağlamışlardır. Doğal oluşumlarda karşımıza çıkan konik kayaların; yerleşimde ikamet eden aile ve toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, biçimsel ve işlevsel çıkarlar doğrultusunda işlevlendirilerek kullanıldığı görülmüştür. Kayalık alanlara yerleşmeyi seçen yerel halk doğanın gücüne nesiller boyunca boyun eğmiş ve doğal çevre ile yaşam biçimleri arasında gelişen yakın uyuma sahip olmuşlardır (Andolfato ve Zucchi 1972: 63)

Şekil 8: Merkezi Kapadokya'nın Konumu (Solmaz Şakar 2020: 28).

Bugün Kapadokya bölgesi benzer jeolojik özellikler göstermesi nedeniyle; Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kırşehir, Kayseri illerinin bir kısmını içeren oldukça geniş bir bölgeyi kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır. Bu geniş kullanım, daha çok idari bölümlenmeye yönelik geliştirilen bir tanımlamanın sonucudur ve bölgedeki bazı resmi kurumların yetki alanlarıyla çevrenmektedir. Kapadokya bölgesinin alan sınırlarının, bölgede hakimiyet kuran devletlere göre tarihin farklı dönemlerinde farklılık gösterdiği görülmektedir. İdari bölümlenme ve peyzaj karakteri açısından bütünlük taşıması dolayısıyla merkez, “çekirdek” Kapadokya günümüzde; topografik ve jeolojik olarak benzer niteliklere sahip Nevşehir ili sınırları içinde kalan dar alan olarak tanımlanmaktadır. Bu alan, güneyde Mustafapaşa mahallesi, kuzeyde Avanos yerleşimi, doğuda Ürgüp yerleşimi, batıda da Uçhisar yerleşimleri ile sınırlandırılmıştır (Solmaz Şakar 2020: 29).

Kapadokya adına ilk kez M.Ö. 6. yüzyılın sonunda Pers kralı I. Dareios'un Behistun kayalıklarında yazılan ve imparatorluğuna bağlı ülkelerin sıralandığı yazıtında Katpatuka olarak rastlanmıştır (Sevin 1998: 43). “Bununla birlikte, ‘Güzel Atlar Ülkesi’ anlamına geldiğine dair iyi bilinen varsayım, son zamanlarda yapılan etimolojik araştırmalarla sorgulanmıştır” (Öztürk 2010: 12). Buna rağmen bu bölgede

M.Ö. 2. binyılın ortalarından itibaren ve klasik dönem boyunca atların yetiştirildiği bilinmektedir (Öztürk 2010: 13). Ayrıca 1. yüzyılda yaşamış Romalı doğa tarihçisi Plinius Kappadokia adının kökeninin Halys'in (Kızılırmak) kollarından biri olan Kappadoks (Delice) çayından geldiğini yazmıştır (Sevin 1998: 46). Ayrıca Arapların Kapadokya bölgesine al-Qabaduq dedikleri bilinmektedir. Al-Qabaduq içinde, Niğde ile Nevşehir arasındaki yeraltı şehirlerini tarif eden bölge ise "yer altı tahıl ambarları" anlamında Matmura (al-Matamir, pl.) olarak adlandırılmıştır (Öztürk 2010: 14).

Anadolu'nun ortasında konumlanması sebebiyle Kapadokya bölgesi dönemin önemli ulaşım yollarının üzerinde yer almıştır. Yollardan bazıları;

- Hıristiyanlığın gelişmesinden sonra Kudüs'e giden hacılar tarafından kullanılan ve "Hacı Yolu" olarak bilinen Ankyra-Tyana-Kilikya yoludur. Bu yolun İstanbul ve Ankara üzerinden Tuz Gölü'nün doğusundan Aksaray ve Kemerhisar'dan geçerek Gülek Boğazı'na ulaştığı bilinmektedir (Sevin 1998: 52).
- Karadeniz kıyıları Anadolu'nun iç kesimlerine ve sonrasında Akdeniz'e bağlayan Pontus Euxenios – Tavion – Mazaka yoludur. Özellikle M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına kadar ticari açıdan önemli bir yol olduğu bilinmektedir (Sevin 1998: 53-54).
- Kapadokya'nın Ege kıyıları ile olan ilişkisi İkonion-Garsaura-Mazaka yolu ile sağlanmıştır. Mazaka yolların kavşak noktasında kurulmuştur. Mazaka'ya ulaşan yollar kuzeydoğuya (Sivas) doğru ya da doğuya (Malatya) doğru ilerlemiştir. Ünlü Pers Kral yolu da doğuya doğru giden Malatya yolu üzerindedir (Sevin 1998: 54).

Kapadokya bölgesinin coğrafi özelliklerinin şekillenmesinde etkili olan kül ve lav tabakaları, üst üste gelerek farklı biçimlerde katmanlaşmışlardır. Bu kül ve lav katmanları rüzgâr ve su tarafından erozyona uğrayarak, plato ve konik kaya çıkıntıları ile birbirine bağlanan vadi ve dağ geçitlerini oluşturmuştur. Volkanik patlamalar sonucunda etrafa püsküren farklı magmatik eriyiklerin katılması da oluşan kayaların bileşimini ve dayanıklılığını ve aynı zamanda da toprağın verimliliğini etkilemiştir. Bölgedeki yer şekilleri, peri bacaları da dahil olmak üzere; yoğun üst tabakanın alt katmanında bulunan kül katmanlarının korunmasını sağlamış ve korunamayan tabakaların erozyona uğraması sonucunda oluşmuştur. (Ousterhout 2019: 52).

Bölgenin yöreden yöreye farklılık gösteren iklimine bir bütün olarak baktığımız zaman Köppen iklim sınıflandırmasına göre D sınıfı iklim özelliklerine sahip (yazları oldukça sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı) olduğu görülmektedir. Bölgenin bitki örtüsü açısından da fazla zengin olmadığı görülmektedir. Bunlara ek Kapadokya’da bölgeden geçen ya da doğrudan bölgede doğan pek çok akarsu bulunmaktadır. Bu akarsu kaynaklarının en önemlisi olan Kızılırmak bölgeyi doğu-batı doğrultusunda kesmekte ve Kızılırmak’ın en önemli kolu da bölgeden çıkan Delice çayıdır. Aynı zamanda Zamantı adlı koluyla birlikte Seyhan, Ceyhan nehri bölgede doğan akarsulardır (Sevin 1998: 54).

Kapadokya isminin kökenine bakıldığı zaman yerleşimin adıyla ilgili iki farklı argüman öne sürülmektedir. Bu argümanlardan ilkinde göre; Kapadokya adına ilk kez milattan önce 6. yüzyılda Pers Kralı I.Darius’un fetihlerini kutlamak için oyulan Bisutun Yazıtlarında, iyi yetiştirilmiş atların bulunduğu “Katpatuka” diyarı olarak rastlanmaktadır. Yerleşim adına ilişkin öne sürülen ikinci argümana göre ise; Kapadokya adına milattan sonra 1. yüzyılda yaşayan doğa tarihçisi Plinius’un kaynaklarında rastlanmaktadır. Plinius’a göre yerleşim yerinin adı Kızılırmak Nehrini kolu olan Kappadoks Çayından almaktadır (Solmaz 2013: 126-139).

Hıristiyan inancının çok erken dönemlerden itibaren hâkim olduğunun bilindiği bölge, 2. yüzyılda pek çok Hıristiyan topluluklarına ev sahipliği yapmıştır (Öztürk 2010: 128). Kapadokya, 575 yılında I. Hüsrev’in saldırısına uğramış, 611 yılında II. Hüsrev tarafından ele geçirilmiş ve 646 yılında da Arapların saldırılarına maruz kalmış ve bu nedenle Bizans sınırı batıya doğru çekilmiştir (Ousterhout 2019; Öztürk 2010: 145). 9. yüzyılın başlarında zirveye ulaşan Arap saldırıları sonrasında Bizans İmparatorluğu için bölge, çok sık el değiştiren güvensiz bir sınır bölgesi haline gelmiştir. 9.yüzyılın ikinci yarısında Abbasi halifeliğinin zayıflaması güç dengelerini değiştirmiş ancak bölgedeki Arap istilası yavaşlarsa bile durmamış, bölgesel olarak devam etmiştir. Bu dönemde bölgede devam eden saldırılar için erken uyarı sistemleri geliştirilmiş, bu sistemler için düşman seferinin işaretleri beklenmiştir. Yüksek volkanik dağlar ile çevreli engebeli Kapadokya coğrafyasının Antik ve Orta Çağ için büyük önem taşımaktadır (Öztürk 2010: 145). Bölgede Arap akınlarının devam ettiği dönemlerde Bizans İmparatorluğunda ikonoklazma adıyla bilinen ihtilaf yaşanması sebebiyle bu dönem bölgede çeşitli iç karışıklıklar yaşanmış ve bu karışıklıklar dönemin sanat anlayışına da yansımıştır (Ousterhout 2019: 54). (Grekçe terim olan ikonoklazm tasvir kırıcılık anlamına gelmektedir. Bizans ikonoklazmı; Bizans

İmparatorluğu döneminde ikonların (tasvirlerin) siyasi ya da dini sebeplerle bilinçli olarak imha edilerek, tasvirlerle bağlı her türlü dini uygulamanın da yasaklandığı dönemi tarif etmektedir (Wikipedia 2022).

Bizans İmparatorluğu'nun bugün Malatya olarak bilinen eski Melitene'yi 934 yılında yeniden fethetmesi, İmparatorluk sınırlarının Fırat ve Dicle nehirlerine kadar genişlemesi ve dolayısıyla Kapadokya bölgesinin sınır bölge olmaktan çıkması sebebiyle yerleşim için dönüm noktası niteliğindedir (Öztürk 2010: 162). Orta Anadolu'nun Araplardan geri alındığı dönem yükselişe geçen Bizans İmparatorluğu'nun, iyileşen iklim koşullarının da etkisiyle refah seviyesi de artmıştır (Ousterhout 2019: 56). Ayrıca Bizans döneminde Kapadokya'da ilk manastır etkinliklerinin küçük keşiş toplulukları tarafından kayalara oyulmuş mekanlarda başladığı düşünülmektedir. Sonraki dönemlerde dini etkinliklerin Arap istilalarına karşı savunma amacıyla ilkel köylerde ya da Kaymaklı ve Derinkuyu gibi sığınma amaçlı geliştirilen yer altı kasabalarında devam ettiği bilinmektedir (UNESCO 2022).

Bölgede yaşanan çatışmalar ve olumsuz koşullar sonrasında ulaşılan yüksek refah seviyesi ile 9. yüzyılda güçlü toprak sahibi aileler ortaya çıkmış ve ikamet eden aristokrat toprak sahipleri, topraklarını genişleterek konutlarına yatırımlar yapmışlardır (Ousterhout 2019). Kapadokya'nın Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde ve Konstantinopolis'ten doğuya giden ana yollar üzerinde konumlanması dolayısıyla Bizans'ın başkenti ile güçlü iletişim ve kültürel bağlara sahip olduğu bilinmektedir (Ousterhout 2019 ve Öztürk, 2010). Günümüze ulaşan kaya oyma yapıların çoğunun bu döneme ait olduğu bilinmektedir (Ousterhout 2019: 52).

Türkiye'nin doğusunda 1071 yılında yapılan Malazgirt Savaşında, Anadolu topraklarının büyük bir bölümü fethedilirken Kapadokya'nın büyük bir kısmı da Selçuklu istilası ile ele geçirilmiş ve Kapadokya, Bizans yönetimi için sonsuza dek kaybedilmiştir (Ousterhout 2019 ve Öztürk, 2010). Zamanla Selçuklu'nun bölgedeki hakimiyetinin artması sonucunda Kapadokya'nın Bizans merkezleriyle kurduğu bağları zayıflatmıştır (Ousterhout 2019: 52). Selçukluların bölgeye gelişi ile Bizans Kapadokyası'nın tarihsel olarak sona erdiği bilinmekle birlikte, Tatların, Gülşehir, Şahinefendi ve Ihlara Vadisi'nde bulunan yaklaşık 13. yüzyıldan kalma kiliseler ve buralarda bulunan yazıtlarda Selçuklu hükümdarlığı ve Bizans İmparatorluğu'ndan bir arada bahsedilmesi, Bizans başkenti ile kurulan kültürel bağlantıların kesin olarak kopmadığının da bir göstergesidir (Öztürk 2010: 153-155).

18. yüzyıl sonlarında bölgede Bizans kalıntılarıyla oldukça az ilgilenen Yunan kültürüyle karşılaşmaktadır. Bölgede Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyet sürdüğü dönemde, Yunan kültürü açısından önemli bir merkez olan Mustafapaşa (Sinassos) kiliseleri, 18. yüzyıl ve sonrasındaki dönemlere aittir. Kapadokya'da karşılaştığımız kagir yapıların ise neredeyse tamamının 19.yüzyıla ait olduğu bilinmektedir. Günümüze ulaşan eski fotoğraflarla, kiliselerin şu anki durumları kıyaslandığında, bu kiliselerin bölgede daha sonra yaşayanlar tarafından kullanılmamış ya da güvercinlik olarak kullanılmak üzere kapatılmış olduğu görülmektedir (Ousterhout 2019: 50-54).

1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından hemen sonra gerçekleşen Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve yerleşim Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde yer almıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında, 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Lozan Barış Anlaşmasıyla yerleşimdeki yerel Rum halkı zorunlu mübadeleye maruz kalmıştır (Ousterhout 2019: 54). 395 yılından 11. yüzyılda Türk hakimiyetinin etkin olmasına kadar egemen kültürün Hıristiyanlık olduğu bölgede, nüfus mübadelesinin yapıldığı 1923 tarihine kadar Hıristiyanlar ve Müslüman halk beraber yaşamıştır. Mübadele sonucu bölgede yaşayan yerel Rum halkı arkalarında çok önemli kültürel miraslar bırakarak bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır (Dırık ve Tekinalp 2022: 95).

3.1.2 Kapadokya Yerleşiminin Genel Özellikleri

Coğrafi özelliklerin getirisi olarak doğal oluşumlar sonucunda sınırları belirlenen Kapadokya bölgesi, 400 kilometreye 200 kilometreden biraz büyük bir alanı kaplamaktadır. Bölgede üst miyosen ve Kuvaterner dönemlerde meydana gelen volkanik faaliyetler, Kapadokya'nın jeomorfolojik özelliklerinin temelini oluşmasını sağlamıştır. Görülen bu volkanik aktiviteler ve sonrasında gelişen erozyon süreci bölgedeki yerleşimlerin doğasında belirleyici etkiye sahip olmuş ve aynı zamanda bölgedeki maddi kültürün de ayakta kalabilmesini sağlamıştır (Ousterhout 2019: 48). Bu bağlamda; Erciyes Dağı (3917 m), Hasan Dağı (3268 m) ve Melendiz Dağlarında (2963 m) meydana gelen ve günümüzde de hala devam eden doğal erozyonlar, Kapadokya bölgesinin görünümünün ve yerel malzemeye uygun olarak gelişen kaya oyma mimari yapıların temelini oluşturmaktadır (Öztürk 2010: 86). Kayalık alanlarda, kayaya oyulan birimler olarak, kiliselerin, ilkel zaman köylerinin ve yer altı şehirlerinin yoğunluğu yerleşim bölgesini dünyanın en çarpıcı ve en büyük mağara

yaşam komplekslerinden biri haline getirmektedir (UNESCO 2022). Kapadokya’da görülen kaya oyma yerleşimler -özellikle Bizans Dönemine ait olanlar- araştırmacılar ve turistler tarafından ilgiyle incelenmektedir. Bölgede bulundan duvar resimleri de dikkatlerin bu alana çekilmesine bir diğer etkendir (Ousterhout 2019: 54). Yerleşim jeolojik ve etnolojik özellikleri bakımından farklı özelliklere sahip olmakla beraber, bölgedeki Hıristiyan kutsal mekanlarına ait dekorlar, Bizans ikonoklastik dönemi için önem taşımaktadır (UNESCO 2022). 20. yüzyılın başlarında, kiliselerin boyama kalıntılarından dolayı Kapadokya, başkent Konstantinopolis'in etkisi altındaki bir Bizans eyaleti olarak kabul edilmiş ve oyma kiliselerdeki fresklerle de geniş ölçüde ilgi çekmiştir (Öztürk 2010: 130).

Kapadokya Bölgesinin morfolojik yapısı ve coğrafyanın zaman içerisinde maruz kaldığı değişikliklere yönelik yürütülen tartışmalarda, uzun dönemler boyunca Kapadokya’da ikamet eden farklı kültürlerle sahip yerleşik insan topluluklarının varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Burada ikamet eden topluluklar doğal ortamın dönüşümüne sebep olsalar bile, özgün kültürlerini ve yaşam biçimlerini yerleşimin doğasına uyumlu şekilde sergilemeleri nedeniyle bölgenin de zenginleşmesini sağlamışlardır. Kapadokya’da değişen coğrafi ve fiziksel şartlar altında çeşitli yerleşim mekanları üretmek için çalışan insan ve doğa arasında yakın bir ilişki kurulmuştur (Andolfato ve Zucchi 1972: 57).

Tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar geçen süre boyunca Kapadokya sürekli olarak farklı topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Bölge M.Ö. 2. binyılda Hitit imparatorluğunun parçası olmuştur. M.Ö. 585'te bölge Persler tarafından fethedilmiştir (Öztürk 2010: 98). Aynı dönemde yerleşim düzenlemesinde şehirleşmenin olduğu bilinmesine karşın bölgede tekil yapılar dışında döneme ait farklı kaynaklara ulaşılamamıştır (Ousterhout 2019:53). Kapadokya, M.S. 17'de başkenti Caesarea olan bir Roma eyaleti olmuştur (Öztürk 2010: 98). Büyük Basileios’un dini liderliği döneminde Caesarea güçlenmiş ve bölge için önemli bir askeri merkez konumuna gelmiştir. Bu dönemde İustinianue kentin surlarını ve savunma mekanizmalarını yeniden inşa etmiştir. (Ousterhout 2019: 54).

Temel olarak Kapadokya yerleşiminin en önemli özellikleri; Konut yapılarının, tuf bloklarının kazılması, kazılı mekanlara eklenen yığma yapılardan oluşmasıdır. Mekân üretme teknikleri sayesinde konut yapılarının kolayca büyüyebiliyor olması geleneksel Kapadokya konut tipolojisinin bir başka önemli özelliğidir. Kapadokya yerel konut mimarisi özelinde yerleşim birimleri bölgenin jeolojik özellikleri ve doğal koşullarıyla

uyumlu olarak inşa edilmiştir. Genellikle kaya oyma mekanların üzerinde yamaçlara inşa edilen evler doğal teraslar oluşturmaktadır.

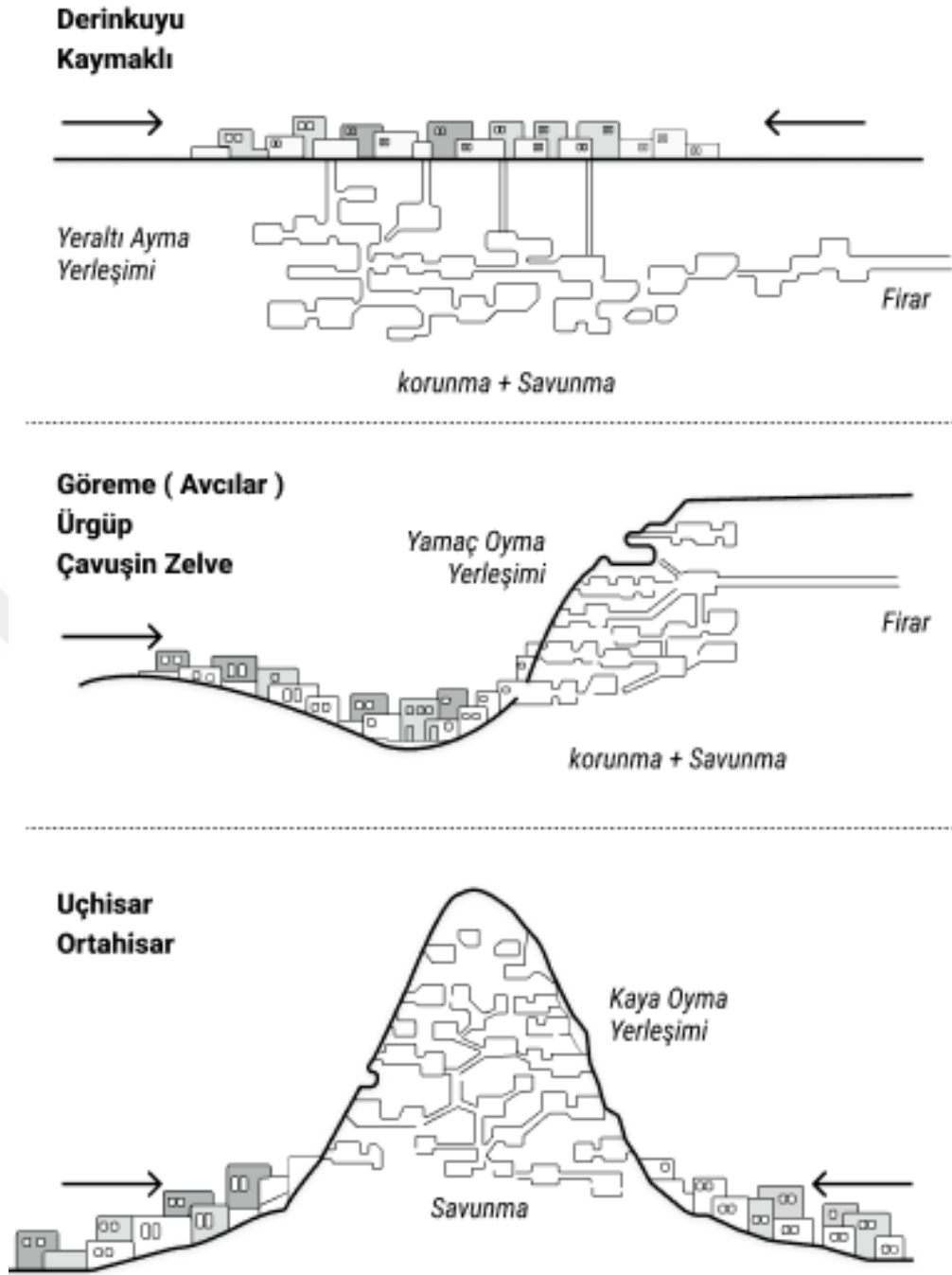
Kapadokya bölgesindeki vernaküler yerleşim birimleri incelendiği zaman bölgedeki yerleşim şekillerini;

1. Düz araziye kurulu yerleşimler (Derinkuyu ve Kaymaklı yerleşimlerinde görülmektedir)
2. Vadi yamacına kurulu yerleşimler (Çavuşin, Göreme, Zelve, Ürgüp İbrahimpaşa yerleşimlerinde görülmektedir)
3. Büyük volkanik tüf kaya eteğine kurulan yerleşimler (Ortahisar yerleşiminde görülmektedir) şeklinde gruplandırmak mümkündür (Binan 1994: 25-26).

“Yer altı yapıları da oyma biçimlerine göre 2 ana, 2 de alt gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar;

- Doğal boşluklar
- Yapay boşluklar
- Yeraltı yapıları: kasaba, tabyan ve tüneller
- Kaya yerleşimleri: koni yerleşimleri, uçurum duvarı köyleri, kaya kiliseleri, kayalık kale köyleri, kayalık mezarlar ve kayalık güvercinlikler olarak gruplandırılmaktadır” (Ozata 2014: 350-352).

Yer altı yerleşimleri, bölgedeki kaya yapısının sunduğu fırsatlardan en iyi şekilde yararlanılarak hem yatayda hem de düşey düzlemde, son derece iç içe ve karmaşık kurgulanmış yerleşimlerdir. Odalar; duvarların yanına oyulmuş çeşitli şekil ve boyutlardaki kutu gibi yataklar, dolap görevi gören nişler, zeminde küplerin yerleştirildiği boşluklar, şapeller, su kuyuları ve havalandırma boşluklarından oluşmuştur. Yer altı şehirlerinin kuyu ağzı gibi dar girişlerine karşın buralarda geniş odaların da bulunduğu bilinmektedir. Burada yaşamlarını idame ettiren toplulukların hayvanlarının oyulmuş başka alanlarda yaşarken yerel halkın merdivenlerle evlerine girdikleri bilinmektedir (Andolfato ve Zucchi 1972: 59).

Şekil 9: Kapadokya Bölgesinde Görülen Yerleşim Türlerinin Gösterimi (Binan 1994: 27).

Kapadokya bölgesinde görülen kaya yerleşimleri, yapım tekniklerine göre üç farklı grupta sıralanmaktadır. Yapım sistemine bağlı konut tipleri kronolojik sıraya göre;

1. Kaya oyma
2. Kaya oyma ve yığma (yarı oyma)
3. Yığma konutlardır (Binan 1994: 25-27).

Kaya Oyma Yapılar;

Kapadokya yerel mimarisi, arazinin doğası dolayısıyla genellikle inşa edilmek yerine kayalara oyularak yapılmıştır. Bölge coğrafyasının belirleyici özelliği olan yumuşak volkanik tuf tabakaları ve sıkışmış küller yapıları gereği kolay oyulabilmektedirler. Yerel malzemenin sahip olduğu bu özellikten dolayı bölgede kaya oyma yapılar yapmak, duvar inşa etmekten daha uygun bir hale gelmektedir (Ousterhout 2019: 54). Bölgenin kışın soğuk ve yağışlı yazın ise sıcak ve kurak geçen iklimi göz önünde bulundurulduğunda oyma mekanların yıl boyunca 12-15 santigrat derece civarında nispeten sabit sıcaklığa sahip olması da kaya yerleşimlerin tercih edilmesinin önemli sebeplerinden biridir. Ayrıca bölgede kereste gibi yapı malzemelerinin azlığı, emek tasarrufu isteği ve elverişli vadi tabanlarının da tarıma ayrılması da kaya yerleşimin bölgede tercih edilme sebeplerindedir (Öztürk 2010: 156).

Vadi yamaçlarında inşa edilen evler genelde tek katlı iken, peri bacalarının içerisinde inşa edilen evler çok katlı olabilmektedir. Oyma konutlar sokaktan avlu birimi sayesinde ayrılırken, avlularda samanlık ahır gibi servis mekanları bulunmaktadır. Avlularda yer alan servis birimleri oyma ya da yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir (Binan 1994: 28).

Yamaca yaslı oyma yapıların daha çok Ürgüp, Avcılar, Ortahisar, Uchisar ve Zelve'de yer aldığı görülmüştür (Binan 1994: 28).

Kaya oyma ve yığma konut tipleri; Oyma konut tiplerine yığma birimlerin eklenmesiyle oluşmuştur. Bu konut birimlerinin düz arazide veya yamaca yaslı olarak geliştirildiği bilinmektedir (Binan 1994: 28).

- Düz arazide inşa edilen yarı oyma konutlar; yer altındaki oyma birimlerin üzerine yığma birimlerin inşa edilmesiyle meydana gelmiştir. Yer altında bulunan hacimler genellikle erzak deposu, samanlık, ahır olarak kullanılırken yaşam birimleri üstteki yığma alanlarda şekillenmektedir (Binan 1994: 28).
- Yamaca yaslı olarak inşa edilen kaya oyma ve yığma konutlar; kaya oyma konutlarda da görüldüğü gibi açık sonlu yani geliştirilebilir plan tipolojisine sahiptirler. Kaya oyma birimlerin önüne eklenen birimlerin yığma yapım sistemiyle üretilmesi sayesinde meydana gelen konut birimleridir (Binan 1994: 28-29).

Kaya oyma konut yapılarıyla yığma konut yapıları arasında geçiş dönemini temsil eden yarı oyma yapılar, açık sonlu plan tipolojisine sahip olmaları dolayısıyla çevredeki konut gelişimini de etkilemiştir.

Kaya oyma ve yığma konutlarda kaya oyma mekanlar genelde mutfak, erzak deposu, samanlık ve ahır gibi servis mekanları olarak kullanılmaktadır. Yaşam alanı olarak ise yığma birimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu konut tipolojisinde görülen eyvan giriş eyvanı olarak tanımlanmakta ve tandır evi olarak adlandırılan yaz mutfağı da avluya açılan bir mekân olarak yer almaktadır. Kapadokya bölgesinde yer alan konuk odalı, sütunlu yarı açık girişli mekanlara sahip kaya oyma ve yığma konut tipolojisi Güzelyurt bölgesinde diğer Kapadokya bölgelerine göre daha çok görülmektedir (Binan 1994: 29).

Yığma konut tipleri;

Yığma yapılar bölgede görülen yerel konut tipolojilerinin gelişiminin son adımını oluşturmaktadır. Yığma konutlar endüstri öncesi yerel konutlarda görülen açık sonlu plan tipolojisine sahiptir. Aynı zamanda yığma konutlar 19. yüzyıl sonundan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen sosyal, ekonomik ve demografik değişimlere bağlı olarak yöresel özelliklerin eş zamanlı etkilerinin görüldüğü yapı birimleridir. Yığma konut tipolojisinde avlular, yol cepheleri üzerinde şekillenen, hane halkının gereksinimlerine göre farklı düzen ve büyüklükte tasarlanmışlardır. Genellikle iki katlı ve eyvanlı olan yığma konutların zemin katlarında oturma odası, tandır evi ve mutfak bulunmaktadır. Üst katlarda ise yatak odaları ve sofalar yer almaktadır. Samanlık, ahır ve tuvalet gibi ek birimler avluda yığma ya da oyma tekniğiyle yapılmıştır. Kapadokya bölgesinin önemli merkezi olan Nevşehir, kaya oyma, kaya oyma ve yığma konutlara ek olarak yığma konutların da çokça bulunduğu yerleşim yeridir (Binan 1994: 30).

Bölgede bazı alanlarda yığma taş yapıların inşasında kullanılmak üzere daha sert volkanik taşların da çıkartılması, bölgede görülen Orta Anadolu, Roma ve Erken Hıristiyan dönemlerinden kalma güçlü mimari geleneğin Bizans döneminde de sürdürülebilmesini sağlamıştır (Ousterhout 2019: 57). Arsa konut ilişkisi bakımından bölgede iki farklı kullanımın olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki sokağa bakan yığma yapılarda avlunun evin birimlerinin gerisinde kaldığı durumdur. İkinci yaklaşım ise yığma yapıların arsanın gerisinde toplanarak avlunun sokak ile konut arasındaki geçiş görevi gördüğü durumdur. Konut yapılarının ilerlemesinde sistemli bir durum görülemezse bile, evin genişlemesine bağlı olarak bazı odaların yazlık ve

kışlık olarak kullanılmaya başladığı görülmektedir. Alt kattaki odaların kış aylarında, üst kattaki odaların ise yaz aylarında kullanıldığı bilinmektedir. Oda, mutfak ve eyvan mevsimsel kullanımın en belirgin örneklerini taşıyan konut birimleridir (Solmaz 2013: 67).

Kapadokya bölgesindeki konutların çoğunda kullanılan taş malzemesinin yanı sıra ahşap, demir, alçı gibi malzemeler de kullanılmıştır. İç sofalı konut tipi 19. yüzyıl ve sonraki dönemlerde Ürgüp konutlarında yoğunlukla kullanılmıştır. Bu evlerin genellikle iki katlı planlandığı ve giriş cephelerinin gösterişli ve özenli tasarlandığı görülmektedir. Yine aynı dönemlerde Ürgüp'le beraber en çok Rum nüfusunu barındıran Mustafapaşa yerleşiminde de benzer konut tasarımlarına rastlanmaktadır. Yerleşimde görülen tüm yerel yapılarda benzer mekânsal kullanımlar olduğu görülmektedir. Bölgenin yerel konutları ticaretle uğraşan zengin Rumlar tarafından da kullanılmaya devam edilmiştir. Rum evlerinde Türk evlerinden farklı olarak, ikona odası, ev şapeli gibi ibadet için ayrılmış mekanlar bulunmaktadır. Konutların dış cephesinde taşa işlenmiş oyma bezemeler görülmektedir. Bölgedeki yapıları inşa eden duvar ve taş ustalarının Ürgüp'lü oldukları ve yapıların, 'Ürgüp Loncası'na bağlı Rum, Laz, Ermeni, Süryani ve Müslüman taş ustaları tarafından yapıldığı bilinmektedir (Özbay 2004; Dırık ve Tekinalp 2022: 28). Yapılarda görülen taş bezemelerin konutların çeşitli bölümlerinde kullanıldığı bilirse de genellikle sokağa ve avluya açılan dış cephelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Yapı sahiplerinin dini ve kültürel değerlerine göre bezemeler değişiklik göstermiştir. Konutlarda çift başlı kartal ya da haç gibi farklı kültürlere ait figürlere rastlanmaktadır. Konutlarda görülen bezemeler kullanıcıların ekonomik durumları ve sosyal statüleri ile ilişkilidir (Dırık ve Tekinalp 2022: 14).

Bölgedeki görülen çağdaş yerleşimlerin çoğu, kaya kütlesi içindeki oyulmuş boşluklarla başlamıştır. İlk olarak, yerel halk, aile üyelerinin sayısı ve gelirinin artmasıyla, orijinal oyma evlerine duvar uzantıları eklemiştir. Bu nedenle, Kapadokya'nın kaya mimarisinin tamamını "ilkel insanların" evleri olarak kategorize etmek doğru değildir. Buna karşın daha iyi organize edilmiş tüm oyma yapıları da manastır olarak tanımlamak bir hatadır. Kapadokya bölgesindeki dini vakıflar ve yerleşim yerleri buldukları özgün konumları ve sahip oldukları uzun süreli yerel mimari gelenekleri aracılığıyla kendi karakterlerine ve farklı işlevlere sahip olmuşlardır (Öztürk 2010: 143).

Kaya oyma yapıların ayakta kalmış olması, inşa edilerek oluşturulmuş mimari kanıtların yetersizliği ile birleşince bir bakıma Kapadokya'daki mimari gelişmelere ilişkin algımızı da çarpıtmış olabilir. Kaya oyma mekanlar, insan müdahalesine binalardan daha iyi dayanırlar, çünkü inşa edilmiş yapıların bir toplum ve ihtiyaçlarının değişmesiyle yapı malzemesi kaynağı olarak kullanılması daha kolaydır (Ousterhout 2019: 24).

3.1.2.1 Ürgüp - Mustafapaşa (Sinassos) Yerleşiminin Vernaküler Yapılarının Özellikleri

Ürgüp ile ilgili düzenli kayıtların tutulmaya başlanması 1515 senesinde Yavuz Sultan Selim döneminde Ürgüp ve çevresinin Osmanlı himayesi altına girmesi sayesinde olmuştur. Bölgede Osmanlı Devleti'nin hakimiyet sürdüğü dönemlerde Ürgüp, devlet topraklarının ortasında kaldığı için savaş ve çatışmalara şahit olmadan gelişmesini sürdürmüştür. 1476 yılında Karaman'a bağlı bir kasaba olan Ürgüp 1518 yılında Niğde sancağına bağlanmıştır. 1518 yılına ait Niğde tapu tahrir defterinden edinilen bilgilere göre bu tarihte Ürgüp, biri gayrimüslim olmak üzere (Gebran mahallesi) toplam 7 mahalleden oluşan 1521 haneli bir kasabadır. O dönemde kasaba nüfusunun yaklaşık %77'si Müslüman, %23'ü de Gayrimüslimdir. Osmanlı'nın 1718-1730 yılları arasında Lale Devri olarak tanımlanan döneminde Ürgüp kadınlar kenti olarak da anılmıştır (İşçen 2011: 18)

Ürgüp 18. yüzyıl başlarına kadar il merkezi konumunda olmuştur, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın, doğum yeri olan Muşkara köyünü il merkezi yapmak istemesiyle Ürgüp'te bulunan kadılık makamı Nevşehir adını alan Muşkara'ya taşınmıştır. Bu durum Ürgüp'ün öneminin yitirilerek ikinci plana atılmasına neden olmuştur. İl merkezinin taşınması durumunun karşılığında Damat İbrahim Paşa Nevşehir'in Kavak köyünden Ürgüp'e yerin altından yaklaşık 15-20 km uzunluğunda açtırdığı tünellerle su yolu oluşturarak bölgenin su sıkıntısını çözmüştür. Yine aynı dönemde yaşanan su sıkıntısına karşın Ürgüp içerisinde yapılan yaklaşık 10 adet çeşmeyle de bölgenin su sorunu çözülmeye çalışılmıştır (İşçen 2011: 19).

1887 Konya vilayet salnamesine göre Ürgüp'te nüfus 28.956 kişidir ve bunun 26.067 kişisi Müslüman geri kalanı Rum Ortodoks ve Ermeni Gregoryen dinlerine mensupturlar. 1890 Ankara salnamesine göre Ürgüp'te 5509 ev, 1 hükümet konağı, 54 cami ve mescit, 6 tekke, 11 medrese, 49 okul 4 kütüphane, 464 dükkân, 1 dokuma tezgâhı, 28 değirmen, 20 fırın, 14 kahvehane bulunmaktadır. Yine aynı yıllarda

Ürgüp'te bulunan medreselerde 279 öğrencinin eğitim gördüğü, Ürgüp Rüştüyesi'nde yaklaşık 50 öğrencinin bulunduğu bilinmektedir (İşçen 2011: 22).

Bugün Mustafapaşa olarak bilinen Sinasos Ürgüp'ün 6 kilometre batısında kalan eski Rum yerleşimidir. Vadi tabanlı bir yerleşim olan Sinasos yerleşimi Beydere Vadisi, Kalasa Vadisi, Gibos Vadisi, Saklı Vadi ve Manastırlar Vadilerinin eteğinde kurulmuştur (Akbarishahabi 2022: 96). Vrahtes Bölgesi, Sinasos'un batısında yer alan en eski kaya yerleşimidir. Dere vadisinde kurulmuş ve üç tarafının dağlarla çevrili olması dolayısıyla iyi korunan bir konuma sahiptir. Türk ve Arap saldırıları döneminde yerli halk, kayaların içerisine oydukları mekanlarda kalmışlardır. Yerleşimdeki kaya oyma evlere ulaşım dar basamaklardan çıkılarak sağlanmıştır. Zaman içerisinde bölgeye düzenlenen saldırıların azalmasıyla beraber insanlar yavaş yavaş kaya oyma mekanlardan çıkarak evlerini kayaların dışarısına inşa etmeye başlamışlardır. Bölgenin eski yerleşimlerinden olan Kipos ve Gravas mahalleleri, Vrahtes'in dışarısında kurulmuştur. Diğer mahallelerin de eklenmesiyle halk kaya oyma mekanları terk etmiş bunun sonucunda her aileye atalarından kalan kaya yerleşimler yerel halkın ambarları olarak kullanılmıştır (Balta 2007: 20-22).

Sinasos yerleşiminde mübadele öncesindeki döneme kadar birbirlerinden doğal sınırlarla ayrılmış toplamda 12 mahallenin olduğu bilinmektedir. Gavras, Yeni Mahalle, Lulas ve Kipos mahalleleri yerleşimde çoğunlukla Rumların yaşadığı mahallelerdir. Mübadele öncesi dönemde Sinasos'da yaklaşık 150 kadar Türk evi olduğu bilinmektedir. Yerleşimdeki Türk evlerinden yaklaşık 100 tanesinin Türk mahallesi olan Miskin mahallesinde geri kalan 50 tanesinin de diğer Hıristiyan mahallelerinde oldukları bilinmektedir (Balta 2007: 26).

ustası, boyacı, tüccar, kocabaşı, papaz, öğretmen ya da ustalardan oluştuğu bilinmektedir (Balta 2007: 28).

Lulas Mahallesi; Kapalos'dan sonra yerleşimde karşılaşılan en zengin ikinci mahalledir. Yarı oyma yarı inşa edilmiş konutlardan oluşan mahallenin düzenli yolları olmamakla birlikte buradaki yerleşimlerin amfi tiyatro gibi basamaklı şekilde araziye yerleştiği bilinmektedir. Mahalle, burada bulunan Cami ve medrese sayesinde oldukça kalabalık olmuştur (Balta 2007: 29).

Gavras Mahallesi; Lulas mahallesine yakın olan mahallede köy halkı tarafından kurulan hamam yapısının bulunduğu bilinmektedir (Balta 2007: 30).

Dergos Mahallesi; Çeşmeleri, kız okulu, Dergos akarsuyu ve Ay Nikola Vadisi'nden akan sular tarafından oluşan doğal kaya kemerinin bulunduğu mahalledir. Çok odalı kaya oyma konut tipolojilerinin görüldüğü mahallede yerli halkın değişen koşullara uyum sağlayarak yüksek uçurumlara oyulan kaya evlerini terk etmesi sonucunda çay kenarına inşa ettikleri setler üzerine yaptıkları sağlı sollu tek veya iki katlı evlerde yaşadıkları bilinmektedir (Balta 2007: 31).

Mahatur Mahallesi; Sadece Hıristiyanların yaşadığı mahalledir. Mahallenin gizli sığınakları içerisinde barındırdığı bilinmektedir (Balta 2007: 32).

Yeni Mahalle; Köy halkının büyük çoğunluğunun gittiği kiliselerin olduğu bilinmektedir (Balta 2007: 34).

Mezgit Mahallesi; Türkler ve Rumların bir arada yaşadığı kaya üstüne kurulmuş mahalledir. Mahallenin kaya üzerine kurulması sebebiyle köy merkezine gidebilmek için 70-80 basamaklı bir yolun geçilmesi gerektiği bilinmektedir (Balta 2007: 35).

Kipos Mahallesi; Sadece Hıristiyanların yaşadığı mahalledir. Bahçeli evlerle birlikte şifalı olduğuna inanılan bir çeşmenin bulunduğu mahalledir (Balta 2007: 36).

Mesohori Mahallesi; Köyün dört mahallesinin merkezi konumundaki mahallede, pazar yerleri, dükkanlar, mübadele öncesinde inşa edilen belediye binası, buğday pazarı ve yerel halk tarafından inşa edilmiş han gibi yapıların olduğu bilinmektedir (Balta 2007: 37).

Dolamaçia mahallesi; Kayalık zemin üzerine kurulan, aynı adlı şelalenin bulunduğu Türk mahallesidir (Balta 2007: 38).

Galasies mahallesi; Türklerin çoğunlukta yaşadığı mahalle olarak bilinmektedir. Burada yaşayan yerel Türk halkın yerel Rum halkla iyi anlaşığı ve Rumların bağlarında çalıştıkları bilinmektedir (Balta 2007: 39).

Miskin mahallesi; Sinasos yerleşiminde Türklerin büyük çoğunluğunun yaşadığı, pis olması sebebiyle bu adı aldığı söylenen kalabalık bir mahalle olarak bilinmektedir (Balta 2007: 40).

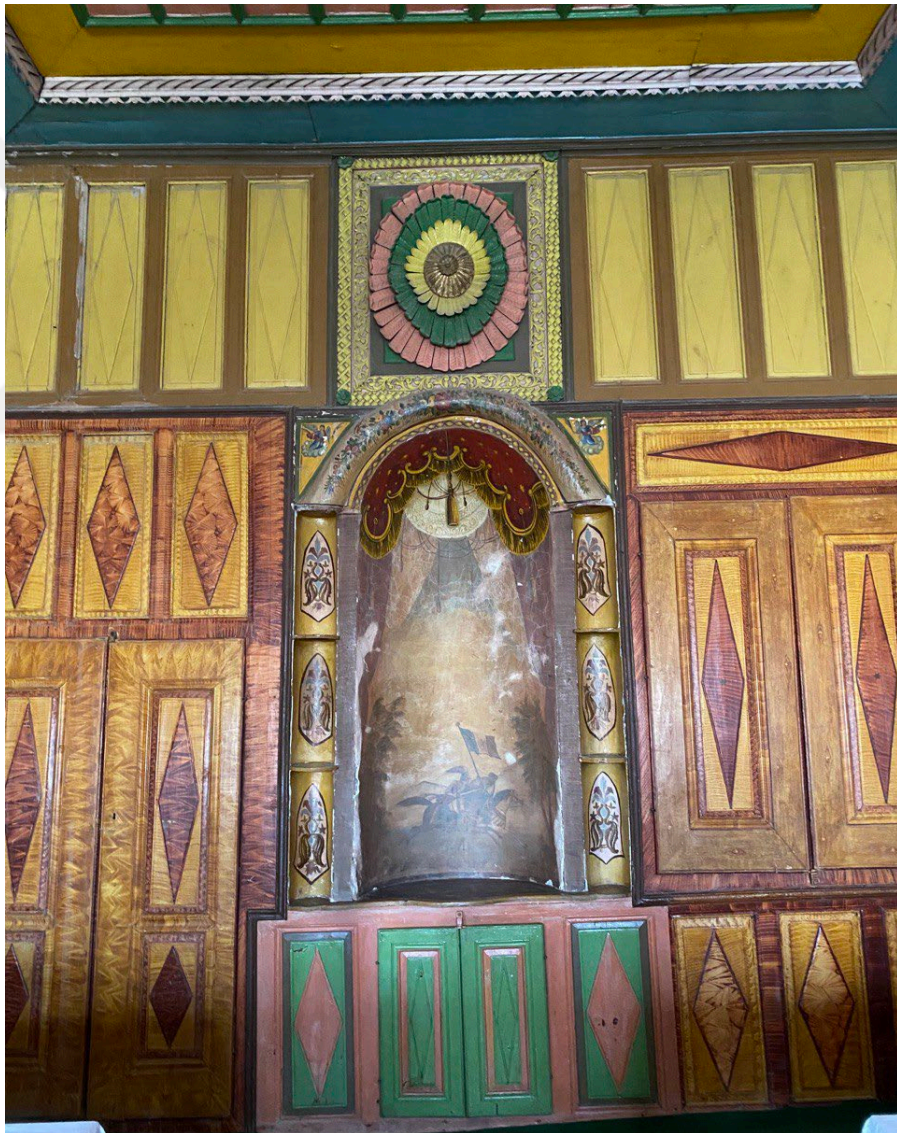
Sinasos yerleşiminde Kapadokya genelinde olduğu gibi kayaya oyulmuş konut dokuları ve birçok sığınak bulunmaktadır. Bölgede bulunan büyük ya da küçük tüm sığınaklara Yunanca tekerlek anlamına gelen “thoros” kelimesinden türeyen tros ya da Türkçe “kapmak” fiilinden türemiş kapan denmiştir. Kapadokya bölgesinde de olduğu gibi Sinasos yerleşiminde de yine aynı adla bilinen kapıların arkasında düşmanların girişlerini engelleme amacıyla konulmuş ve koyulan tahtalarla sadece içeriden açılan ağır taş tekerlekler bulunmaktadır. Tekerleğin ortasında bulunan delik yerel halk tarafından dışarıyı gözetlemek ve tek katlı sığınaklarda iç mekânın havalandırmasını sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Çok katlı sığınaklarda ise havalandırma sorunu yapılan ek havalandırma boşlukları ile sağlanmıştır (Balta 2007: 22).

Mağara yerleşimlerinde farklı mağaralar arasında geçiş yapabilmek için delikler açılmıştır. Sinasos kaya oyma yerleşiminde görülen bu dolaşım ağı sayesinde uzun mesafelere yer altından ulaşılabilmiş farklı sokaklara çıkışlar sağlanmıştır. Çok katlı kaya oyma yerleşimlerinin olduğu bölgelerde farklı katlar arasında geçiş yapabilmek için genişliği maksimum 70 cm olan boğaz adı verilen koridorlar yapılmıştır. Bölgede görülen tüm sığınakların içerisinde birer sarnıç bulunmakta iken yine bölgedeki Gorgoli sığınağında sarnıca ek su kuyusu bulunmaktadır (Balta 2007: 24).

Genellikle Sinasoslu Rum halkının İstanbul’da yaşayan üyelerinin en eski geleneksel uğraşı havyar ticareti olmuştur. Halk, topladıkları havyarları Osmanlı İmparatorluğunun farklı bölgelerine dağıtmaları sayesinde zenginleşmişlerdir. Erken yaşlarda ailelerinden ayrılarak büyük şehirlere göçmen olarak giden Sinasoslular, gittikleri yerlerde meslek edinip para kazanmış ya da okullarda eğitim görmüşlerdir. Kazandıkları paralarla köyelerine ve ailelerine yardım yapan yerli halk toplumsal bağlarını güçlendirerek köyelerinin gelişmesini sağlamışlardır (Balta, 2007: 25). Kaynaklara göre yerleşimdeki Müslüman halkın büyük çoğunluğunun, zengin Rumlara hayvancılık tarım gibi farklı alanlarda hizmet verdiği; çok az sayıda bir kesiminin ise kasaplık, kahvehane işletmeciliği ve memurluk yapmıştır (Özbay, 2004). Köyün sulama bekçi otlak alanlar gibi ortak sorunlarla ve Rum-Türk halkının birbirleriyle olan ilişkilerine dair sıkıntılarıyla ilgilenmek üzere Rumlar ve Türkler ortaklaşa muhtar heyeti seçmişlerdir. Yerleşim ile ilgili kararlar seçilen iki heyet aracılığıyla ortak alınmıştır. Rumlar ve Türkler maddi ve manevi destek ve hoş görü

içerisinde yaşamışlardır (Balta 2007: 56). Yerli halkın aralarında kurdukları dayanışma ağı Sinasos'un gelişimine katkı sağlamıştır (Ulubay ve Önal 2021: 80).

Yerli halkın ticaret ile sağladıkları zenginlik sayesinde bölgeye özgü kültür ve eğitim faaliyetleri öne çıkmıştır. Yerleşimin sahip olduğu özgün coğrafi özelliklere ve yerel halkın kimliklerine bağlı olarak inşa edilmiş yapılar sayesinde yerel kültür bölgede görünürlük kazanmış, Sinasos'a özgü mimari dokunun oluşmasına sebep olmuştur. Yerleşim Anadolu Rumları için özel bir konuma sahiptir ve Sinasos yerleşiminin övgüyle "Doğu'nun Atinası", "Anadolu'da Rum Rönesansı'nın Merkezi" gibi ifadeler yoluyla anıldığı bilinmektedir (Ulubay ve Önal 2021: 80).

Şekil 11: Mustafapaşa yerleşiminde bulunan "Old Greek House" olarak bilinen konaktaki şapel.

Fotoğraf yazar tarafından çekilmiştir.

Şekil 12: Eski Sinasos Yerleşimi (Balta 2007: 35).

Sinasos’da karşımıza çıkan yığma tekniğindeki yapıların, Ürgüp Loncası’na bağlı; Rum, Laz, Ermeni, Süryani ve Müslüman taş ustaları tarafından yapıldığı bilinmektedir. Tanzimat Dönemi (1839-1856) ile Gayrimüslim halka sağlanan demokratik haklar sonrasında yaşanan gelişmeler Sinasos konutlarında da kendilerini fiziksel olarak göstermiştir. Yerleşimdeki konaklar; taştan yapılmış yüksek avlularca çevresinde yer alan dar ve dik yokuşlarda, bazen konut yapısının tüm cephesinde, kimi zaman ise de duvarlar üzerinde yükselen işlemeli konsol yapılarıyla kendilerini göstermektedirler. Yapıların dış mekanlarında yapının ana malzemesi olan taşın tek renkten oluşan sadeliği ön plana çıkarken, iç mekanlarda bulunan rengarenk, özgün, duvar ve tavan süslemeleri dönemin sanat anlayışını da yansıtmaktadır. Konutların çoğunda bulunan bezemeler, yapı ustaları, ev sahipleri ile yapım-süsleme tarihleri hakkında bilgi vermektedir (Özbay 2004).

Sinasos yerleşimindeki avlulu evlerin bakımlı olmalarıyla dikkat çekici bir yapıya sahip olan dış kapıları doğrudan iç avluya açılmaktadır. Avlu, evin yaslandığı kayaya oyulmuş yarı bodrum bölümüyle bağlantılıdır. Küçük evlerde bir, büyük evlerde biri

yola biri avluya bakan iki ağıl bulunmaktadır. Kayaya oyulmuş alanların; hayvan yemleri ve yakacak ürünlerin depolandığı iki bölmeli mekanlar olarak tasarlandığı görülmektedir. Evlerin yan tarafında da kullanılmayan eşyaların depolandığı ambarın bulunduğu bilinmektedir. Sinasos'daki Rum evlerinde kayaya oyarak meydana getirilen “patos” denilen mekân; üzüm depolamak, şarap yapmak, sebze meyve saklamak ve yapılan peyniri toprak testilerle gömmek için kullanılmıştır. Patos denilen alanın havalandırması; mekânın tavanına kapini adında açılan delikten sağlanırken içeriye ışık da bu delikten alınmaktadır. Avlunun dış kapısının yanında konumlanan sofa, kabul odası görevi görmektedir. Büyük evlerde; yan yana kurgulanmış iki kabul odasının, minder/ahır odası denilen bölümlerin bulunduğu bilinmektedir. Rum evlerinde ahır odası hayvanların konduğu ahırla alakalı olmayarak; “mega ev” ya da “mega spiti” olarak tanımlanan ve geniş, çok amaçlı kurgulanan mekanlar için kullanılmaktadır. Bu minder/ahır odası olarak bilinen mekanlar, mobilyaların kalitesi dışında ev sahibinin zenginliğinin bir diğer göstergesidir. Yine bölgedeki Rum evlerinde karşılaşılan Kellar adı verilen mekân evin kutsal bölgesi sayılan ve aile üyelerinden başka kimsenin giremediği diğer ambar bölümüdür (Balta 2007: 25).

Yerleşimin sahip olduğu kültürel kimlik, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mimarlık aracılığıyla inşa edilen; kamu yapıları, tiyatro salonu, kütüphane, müzik odası gibi birimleri bulunan kız ve erkek okulları, sivil yapılar ve dini yapılar aracılığıyla dışa aktarılmıştır. Bu mimari yapılara ek kır kiliseleri, kaya oyma manastırlar, şapeller ve mekanları besleyecek nitelikteki gündelik yaşam pratikleri yerleşimin mimari yapısının ve halkın toplumsal yaşantısının zenginleşmesine neden olmuştur (Ulubay ve Önal 2021: 82). Bölgede yığma ve kaya oyma teknikleriyle yapılmış kiliselerde, ikona kabartma ve el yazmalarına rastlanmaktadır. Aynı zamanda Sinasos kiliselerinin bir kısmında Hıristiyanların eziyetler gördüğü dönemde sığındıkları söylenen kaya oyma yapıların da olduğu bilinmektedir (Balta 2007: 36).

Yerleşimde yapım tarihi 1820'li yıllara denk gelen tek odadan oluşan kaya oyma mekanların, bölgeye gelen yabancıların da konuk edildiği okul yapısı olduğu bilinmektedir. İlerleyen yıllarda bölgede yığma yapıda okullar da eklenmiştir (Balta 2007: 37). Eğitim yapılarında, yerli Rum halkının toplumsal yaşantılarını destekleyecek bir eğitim sistemi geliştirilmiştir. Zamanla çeşitli dersler için Atina ve İstanbul'dan bölgeye öğretmenler getirilerek yerleşimin gelişmesi hedeflenmiştir (Ulubay ve Önal 2021: 84). 1821 yılında eğitime başladığı bilinen okulda, eski Yunanca, Türkçe, Fransızca gibi dil dersleri, matematik, din, tarih ve güzel yazı, resim,

müzik gibi sanat derslerinin işlendiği bilinmektedir. 1840 senesinde de, içerisinde toplantı salonu ve 1.500 kitaplık bir kütüphaneye sahip bir okulun inşa edildiği bilinmektedir. Laz bir usta tarafından yapıldığı bilinen bu eğitim yapısının 20. yüzyılın ilk yarısında yıkıldığı bilinmektedir (Özbay 2004). Yerleşimde 1870’li senelerden itibaren kız öğrencileri zorunlu eğitime başlamıştır ve bu durum bölgenin eğitime ve fırsat eşitliğine verdiği önemin göstergesidir (Balta 2007: 38).

3.1.3 Mustafapaşa - Sinasos Yerleşiminde Yaşanan Kültürel Kopuş

Kapadokya bölgesi tarih öncesi çağlardan beri çok çeşitli topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Ürgüp tarihinin, Kapadokya tarihi ve kronolojisinden ayrı değerlendirilmesi doğru olmaz. Kapadokya’nın farklı tarihsel dönemlerinde gerek yaşanan iklimsel değişikliklerle gerekse bölgeye gerçekleştirilen saldırılar sonrasında, yerel halkın bölgeyi terk etmesi bölgede birden çok kez kültürel kopuş yaşanmasına sebep olmuştur. Son kültürel kopuş 1. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Kurtuluş Savaşının ardından Yunanistan ile gerçekleştirilen nüfus mübadelesi ile meydana gelmiştir. 1923 yılında Lozan anlaşmasını takiben, Yunan nüfusunun bölgeden ayrılması, bir yerin kültürel belleğinin yerin kendisinden koparılmasına sebep olmuştur. Mübadele büyük ölçüde Kapadokya’yı tarihi bellekten yoksun ve bölgeyle kültürel bağları olmayan bir nüfusla baş başa bırakmıştır. Bugün bölgede karşılaşılan sözde tarihsellik ve özgünlük neredeyse tamamıyla turist endüstrisinin yaratımıdır (Ousterhout 2019: 52). Bu bölümde 1924 tarihinde Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan nüfus mübadelesi sonucunda Ürgüp’de görülen kültürel kopuş ve etkileri incelenecektir.

1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı resmen sona ermiştir. Savaştan yenik ayrılan Osmanlı İmparatorluğu imzaladığı anlaşma sonrasında savaşın galip devletlerince işgal edilmeye başlanmıştır. Padişah ve çevresinin işgallere karşı çıkmaması üzerine Anadolu halkı, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bir araya gelerek işgale karşı savunma savaşı başlatmışlardır. Kurtuluş Savaşı ya da İstiklal Savaşı olarak geçen bu savaş 1919-1923 yılları arasında devam ederek işgalci devletlerin Anadolu topraklarından atılmaları ile sonlanmıştır ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur (İşçen 2011: 15).

Ürgüp Kurtuluş Savaşı sürecinde işgalci devletler tarafından işgal edilen bölgeler arasında bulunmadığı halde tüm Anadolu’da olduğu gibi savaşa asker ve

malzeme desteğinde bulunmuştur. Kurtuluş Savaşının sonunda Anadolu toprakları işgalci güçlerden kurtulmuştur. Savaş sonrasında 1923 senesinde taraflar arasında imzalanan Lozan Anlaşması ile Türkiye'nin bugünkü coğrafi sınırları çizilmiştir. 1923 senesinde imzalanan Lozan anlaşmasının kararlarından biri de “nüfus mübadelesi” ile ilgilidir. (İşçen 2011: 16)

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Yakın Doğu'da yaşanan çatışmalarda bir milyondan fazla kişinin yurtlarından ayrılarak başka ülkelere kaçması, uzun süre nüfusun yoğun olarak yer değiştirmesi ve tüm dünyadaki ekonomik durumun ciddi problemler içermesi Lozan Konferansında acil çözülmesi gereken konular olmuştur. Lozan'da ele alınan büyük problemlerin çok taraflı oluşu, çözüm sürecine uluslararası boyut kazandırmıştır (Sepetçioğlu 2014: 56).

Nüfus problemlerine çözüm bulması için Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen Dr. Fridtjof Nansen, Türkiye ve Yunanistan'a çeşitli ziyaretler düzenlemiştir. Savaş sonrasında yaşanan toplumsal karmaşalara son verebilmek için bulunan en kolay çözüm olan nüfus mübadelesine Dr. Nansen; nüfus değişiminin kişilerin isteklerine bağlı olarak ve İstanbul Rumlarını kapsamayacak şekilde yürütülmesi önerisinde bulunmuştur. Bu önerinin her iki ülke tarafından farklı sebeplerle kabul edilmemesi, 30 Aralık 1923 yılında Türkiye-Yunanistan arasında mübadele anlaşmasının kabul edilmesine neden olmuştur. İmzalanan bu anlaşmada Türk ve Yunan azınlıklarının durumlarını yasal zemine oturtulması planlamıştır (Sepetçioğlu 2014: 61).

“Mübadele anlaşmasının 1. Maddesi; ‘Türk topraklarından yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarına yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının zorunlu mübadelesini’ içermektedir.” (Sepetçioğlu 2014: 64).

Birinci maddeye göre mübadeledeki kişilerin ana kriterleri ırkları ve dillerinden bağımsız sadece dinlerine göre belirlenmiştir. Mübadele anlaşmasının tek kriterinin din olması dolayısıyla Yunanistan'dan ülkemize gelen mübadillerin hepsinin sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan aynı standartlara sahip olduklarını söylemek mümkün değildir (Sepetçioğlu 2014: 65).

Türkiye'ye gelen mübadillerin büyük çoğunluğu -buldukları büyük yerleşimlerde Türkçe'nin anadil olarak yoğun şekilde kullanılması ve diğer azınlıklarla bölgenin paylaşılmaması dolayısıyla Türkçe konuşan kişilerden oluşmaktadır. Ancak Türkçe dışında Rumca, Makedonca, Arnavutça gibi farklı diller konuşan gruplar da mübadele sonucunda Anadolu'ya gelmişlerdir. Mübadiller

Türkiye'den ayrılan Rum nüfusunun vaktiyle yoğun olduğu Batı Anadolu, Antalya, Mersin, Güney Marmara, Doğu Trakya, Orta Anadolu ve Orta Karadeniz bölgelerine yerleştirilmişlerdir (Sepetçioğlu 2014: 65-66).

Nüfus mübadelesi kararı ile yüzlerce yıl Anadolu topraklarında Türklerle birlikte barış içinde yaşayan Rum nüfusu Yunanistan'a, Yunanistan'da yaşayan Türk nüfusu da Türkiye'ye zorunlu olarak göç ettirilmiştir. İnsanların evlerinden, yurtlarından ve düzenlerinden kopartılmasının neden olduğu sayısız acının yanı sıra mübadelenin en çarpıcı noktası da -temelde kökenleri gibi görünen ancak özünde dini inanışları dolayısıyla yerlerinden edilen- her iki toplulukta gittikleri yerlere uyum sağlayamamış ve belirli bir süre dışlanmış olmalarıdır (İşçen 2011: 17; Sepetçioğlu 2014: 65). Ürgüp'teki mübadillerin kahvehaneleri ayrılmış, uzun süre mübadiller kendi aralarında evlilik yapmak durumunda kalmışlar çünkü yerel Türk halkı göçmenlerden kız almamış ya da kız vermemişlerdir (İşçen 2011: 17).

Mücadele Ürgüp'ün ekonomik hayatını derinden etkilemiştir. Çünkü mücadele öncesi Ürgüp'te yaşayan Rum halkının; çoğunlukla sanat ehli kişilerden oluşmuş ve terzilik, şarapçılık, palancılık, marangozluk, fırıncılık gibi meslek gruplarına mensup kişiler olduğu bilinmektedir. Rumların bölgeden gitmelerinden sonra bu meslek kollarında ciddi boşluklar yaşanmıştır. Mücadeleden sonra mesleki anlamda bağcılık, üzüm ve şarap imalatı ile ilgili konu dikkat çekici olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bağcılık işi çoğunlukla azınlık gruplar tarafından ağırlıklı olarak Rumlar tarafından yapılmıştır. Ürgüp'teki Rumların yerlerinden edilmesinden sonra yerlerine gelen Türklerin bağcılık geleneğinden gelmemeleri, yüzlerce yıllık bağları bozup yerlerine başka tarımsal ürünlerin üretilmesi gibi sebeplerden dolayı bu sektör neredeyse yok olmuştur. Yine de Ürgüp'de bağcılık sektörü devlet desteği sayesinde 1940'lı yıllardan itibaren yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Ürgüp çarşısı mücadeleden sonra canlılığını yitirmiş, eski canlılığını kazanması da 1950'li yılları bulmuştur (İşçen 2011: 17).

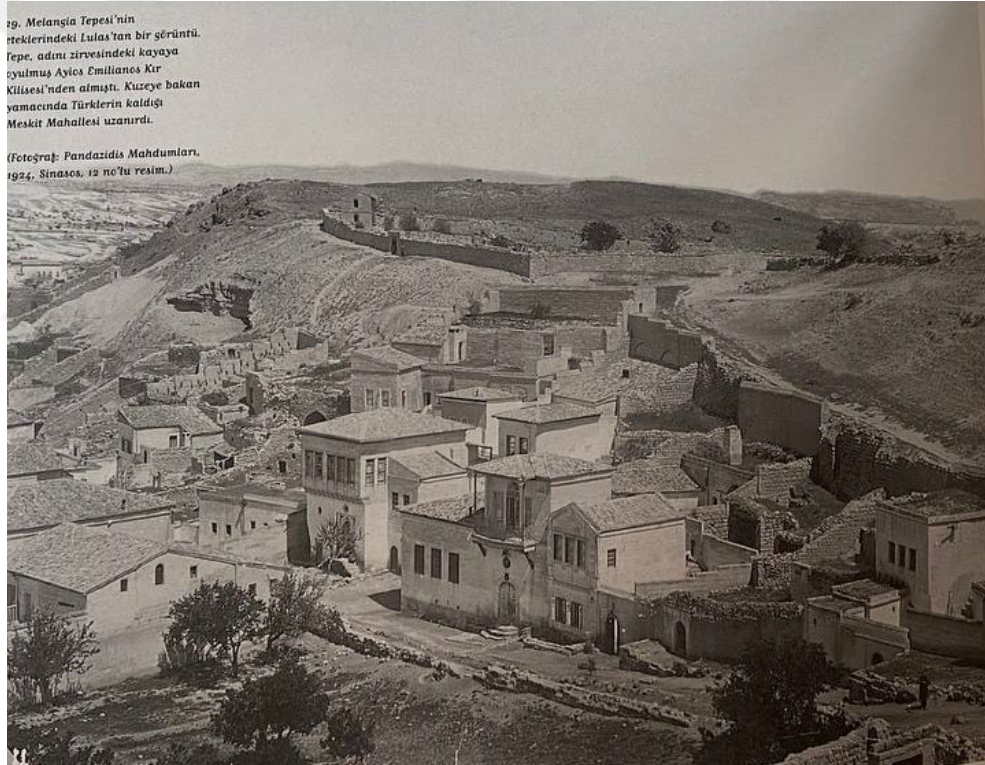
Şekil 13: Eski Rum Evi'nde Bulunan, Mücadele Sürecini Anlatan Görsel.

Fotoğraf yazar tarafından çekilmiştir.

Mücadeleden önce Sinasos'a gelen pek çok komite Rum göçmenlerin Yunanistan'da yerleştirilecekleri yeri araştırmaya başlamışlardır. Komite tarafından yerel halk ve cemaatlerin gayrimenkulleri kaydedilip değer hesaplaması yapılırken Sinasos halkı tarafından köylerinin fotoğraflarının çekilmesine karar verilmiştir. Sinasos'un yerel Rum halkının köylerinin fotoğraflarının çekilmesi, yerleşimin maddi değerlerin hesaplanması amacı ile yapılmış olmakla birlikte mekanların manevi özünü de kendileriyle birlikte götürmelerini sağlamıştır. Fotoğraflara yansıyan mekanlar, mübadillerin anılarının canlı kalmasını sağlayarak ortak kimlik bilinçlerini yaşatmalarına olanak sağlamıştır. Fotoğraflanan konak, kilise, okul ve köy dışı doğa mekanlarının yanı sıra gündelik hayatın da fotoğraflarının çekilmesi, yerel halkın geri dönmek üzere kaybettikleri bir yaşamın kayda geçirilme arzusu olmuştur. Mücadele öncesinde sadece Sinasos'a ait yerler fotoğraflanmamış aynı zamanda Ürgüp ve Göreme kilise fresklerinin de fotoğrafları çekilmiştir. Sinasos ve çevresindeki Hıristiyan bölgesinin fotoğraflanması ve yerleşimdeki hiçbir İslami yapının çekilmemiş olması da yerel halkın ideolojilerinin ve çevrelerine duydukları bağın kanıtıdır. Bölgenin fotoğraflanmasını sağlayan Sinasos'lu Rizos'un fotoğraflama işlemini rastgele yapmadığı, fotoğraflanan tüm mekanlar ve anıların, öze

ve benliğe ait edinimleri akılda tutmak amacıyla bilinçli ve sistematik şekilde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bölgede aynı dönem toplanan, el yazması anılar, haritalar, belgeler ve dokümanlar yürütülen çalışmanın anı biriktirmekten fazlasını içerdiğini göstermektedir (Ulubay ve Önal 2021: 71-74).

1924 yılında 20 Türk lirası gibi kısıtlı bir bütçe ve kısıtlı bir zamanda Sinasos'un fotoğraflarının çekilmesi Mübadele döneminde Kapadokya'nın başka bölgesinde görülmeyen özgün bir davranış olmuştur. Bu durum Sinasos'lu Rumları mübadele tarih yazımında özgün bir noktaya koymaktadır (Ulubay ve Önal 2021: 74). Sinasoslu yerel Rum halkın vatan kavramını algılama şekilleri ve vatanlarının anılarını yaşatmak istemeleri yerel halkın ekonomik ve sosyal özgünlüğünün göstergesidir (Balta 2007: 29).

Şekil 14: Mübadele Öncesi Dönemde Çekilen Sinasos'un Yerleşim Görseli (Balta, 2007: 35).

Kapadokya bölgesine getirilen mübadillerin belirli bir bölümü Ürgüp'e çoğunluğu ise Mustafapaşa (Sinassos) beldesine yerleştirilmiştir. Mübadele öncesi dönemde Mustafapaşa (Sinassos) Türkler ve Rumların bir arada yaşadığı yaklaşık 3000 nüfuslu bir yerleşimdir. Halkın üçte biri Müslüman, geri kalanı Hristiyan'dır. Yani Sinassos nüfusunun yaklaşık 1/3'lük kısmı mübadele dolayısıyla yerlerinden

edilmişlerdir (Balta 2007: 32). Bu bölgede yaşayan Rumlardan boşalan evler yeni gelen Türk mübadillere verilmiştir (İşçen 2011: 17). Mübadelenin yaşandığı 1923-1925 yılları Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimi için işlevsel, sosyokültürel ve ekonomik açıdan kırılma anı olduğunu söylemek mümkündür (Ter vd 2014: 140). Bu kapsamlı nüfus değişimiyle Türkiye’de olduğu gibi Yunanistan’da da mübadelenin gerçekleştiği herhangi bir yerleşimde görülen, toplumsal iş bölümü ve buna bağlı gerçekleşen tüm sosyal ve mekânsal birimler çözümlere uğrayarak gündelik yaşamda büyük değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. “Mübadelenin yaşandığı yerleşimlerde görülen çözümler, kentsel ve mekânsal ölçekte iş bölümünün, kültürel kimliğin, gündelik yaşama ait pratiklerin, mekânsal aidiyetin köklü olarak değişim ve dönüşümüne yol açmıştır” (Ulubay ve Önal 2021: 72). Yaşanan değişimlerin ilk yansıması da yerleşimin Rumca adı olan Sinassos adının, 19. yüzyılda bölgeye çeşme yaptırarak su ihtiyacını karşıladığı söylenen Seyyid Mustafa Paşa’ya atfen Mustafapaşa olarak değiştirilmesi olmuştur (Özcan ve Ter 2015: 62).

Kurtuluş Savaşı sonrasında demografik yapının tamamıyla değiştiği Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimi, Selanik’ten getirilen muhacirlerin yerleştirildiği karma bir yapıya dönmüştür. Bölgede yaşayan Rumlar’ın terk ettiği evler, önce yerli Türk halk tarafından paylaşılmış, kalan evlere ise yeni gelen muhacirler yerleşmişlerdir. Önemli kültürel miras değeri taşıyan yapılar yerel halkın fakirliği yüzünden büyük tahribat yaşamıştır. Belediyenin kurulmasından önceki süreçte muhtarlar tarafından yönetilen Mustafapaşa (Sinassos)’da bulunan bazı konutların; taşlarının satılarak doğramalarının yakıldığı, bir hamam, bir kilise ve bir oku binasının; taşlarının satılarak yıkılması gibi tahribatların da bizzat dönemin muhtarlarının gözetiminde gerçekleştirildiği bilinmektedir (Özbay, 2004).

Mübadillerin kendilerine verilen alanlara yerleşmesinden sonra her ne kadar sıkıntı ve çatışmalar yaşanmış olsa bile, yerel değerlerle alışveriş içerisinde bulunarak kendi uzmanlık alanlarını da sergilemişlerdir. Mübadillerin teknik bilgi birikimleri, sundukları yeni üretim modelleri ve farklı deneyimleri iktisadi açıdan zor durumda olan Türkiye’nin ayağa kalkmasına katkı sağlamış, Rumlardan boşalan ticaret burjuvazisi sınıflarında mübadiller de kendilerine yer bulmuşlardır (Sepetçioğlu 2014: 74).

Yerleştirildikleri bölgenin yerel halkından da çok şey öğrenen mübadiller gittikleri bölgelerdeki halka kendi yaşam tarzlarını tanıtarak yerel halkın günlük alışkanlıkları ve yaşam tarzları üzerinde de etki bırakmışlardır. Çünkü Mübadiller

kendilerine has değerleri de gittikleri yerleşim yerlerine taşımışlardır (Sepetçioğlu 2014: 74).

3.1.4 Mustafapaşa - Sinasos Yerleşiminin Korunmasına İlişkin Uygulamalar

Türkiye'nin İç Anadolu bölgesinde yer alan ve popüler bir turizm noktası haline gelen Kapadokya, özgün volkanik yer şekilleri ve kaya mimarisi sayesinde uluslararası bir üne sahiptir. Ne var ki, Kapadokya'daki doğal ve tarihi eserlerin yanı sıra geleneksel yerleşimler de süre gelen erozyon ve insan müdahaleleri nedeniyle sürekli olarak tehlike altındadır (Öztürk Büke 2018: 630). 1972 yılında düzenlenen 17. UNESCO Genel konferansında kabul edilen UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'ye Türkiye 1983 yılında resmen taraf olmuştur. Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Kayalık Alanları (Nevşehir, Ürgüp, Avanos şehirleri arasındaki bölgeler ve seçilmiş birkaç alan) 1985 yılında 'Karma Miras Alanı' olarak UNESCO Dünya Mirası listesine alınmıştır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu 2023; Öztürk Büke 2018: 631).

Göreme Millî Parkı ve Kapadokya'nın Kayalık Alanları, uzun yıllar boyunca farklı kültürel gruplar tarafından yoğun şekilde kullanılan ve kültürel değerlerin getirdiği gündelik ihtiyaçlar doğrultusunda değişikliklere uğrayan, insan etkileşimi ve coğrafik şekillerin uyumlu bir yansımasıdır. Bölgenin özgün yapısının sahip olduğu doğal değerler sürdürülemez kullanım nedeniyle tehdit altındadır. Bölgede bazı kaya yerleşimlerinde doğal afetlerden ve geçmişte olduğu gibi günümüzde de erozyonlardan kaynaklı hasarlar oluşmuştur. Bunun yanı sıra yapılarda turistler tarafından fazla kullanımdan ve vandalizimden kaynaklı deformasyonlar bulunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak yerleşime uyumsuz bazı yapılaşmaların olduğu görülmektedir. Erken dönemde bölge ile ilgili çalışmalar yapan çeşitli bilim insanlarının çalışmalarında bahsettikleri kiliselerin bazılarının artık bölgede mevcut olmadığı görülmektedir. Bölge, tarihi ortamları, yerleşim biçimlerini, bölgede görülen yapısal tasarımları, yerel malzemeleri, yerel işçilik yöntemlerini, ev sahipliği yaptığı kültürel çeşitlilikleri ve doğal değerleri yeterince yansıtması dolayısıyla özgünlük değerine sahiptir (UNESCO 2023).

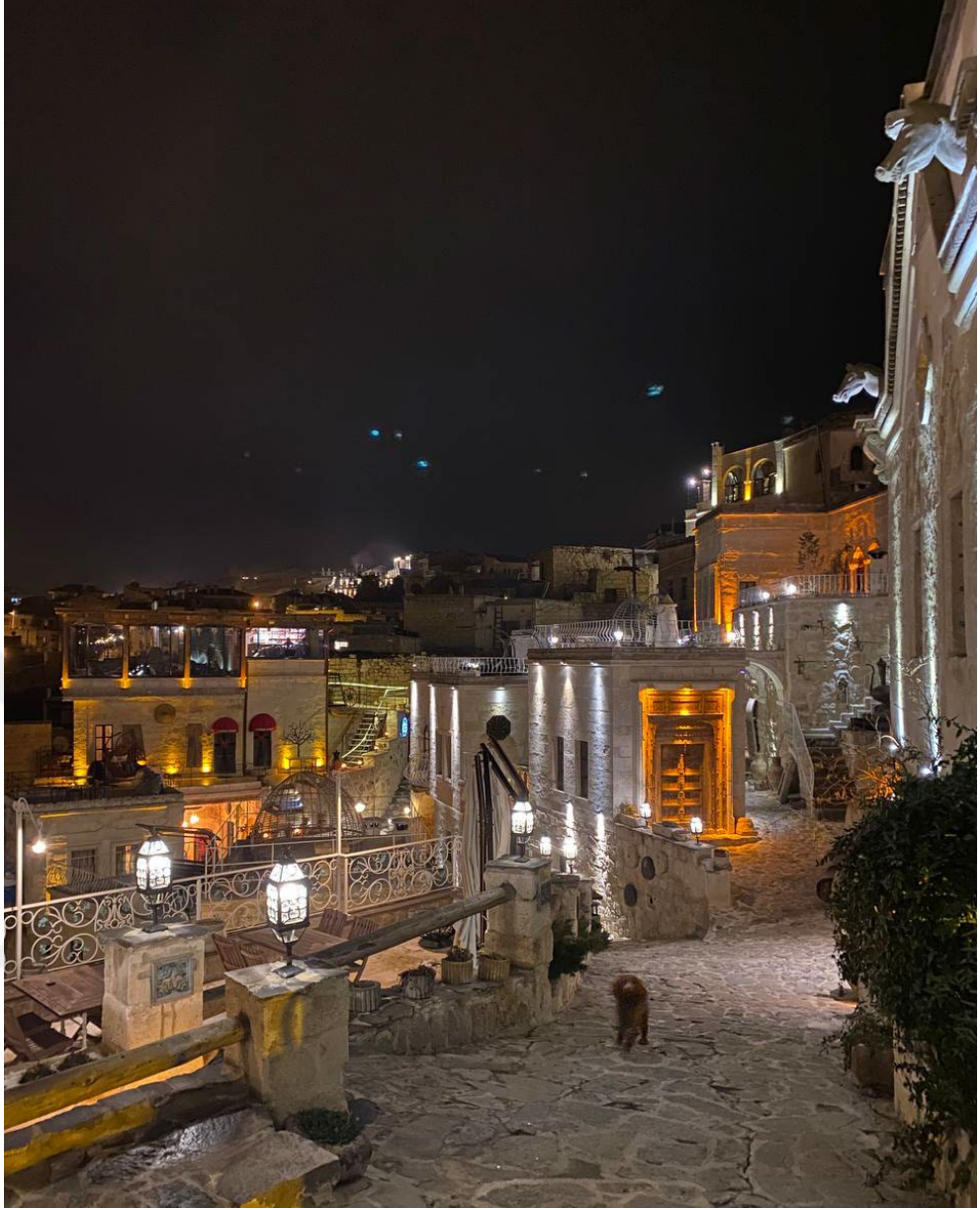
Kapadokya bölgesi;

- Nitelikleri ve yoğunluğu bakımından kayalara oyulan kutsal alanları ile ikonoklastik dönem sonrası Bizans sanat dönemi ile ilgili sunduğu tanıklık sebebiyle,

- Kaya oyma yerleşimler, köyler, manastırlar ve kiliseler sayesinde 4. yüzyıl ve 1071 Selçuklu fethine kadar geçen süreçte ve şu an yok olmuş bir medeniyet olan Bizans İmparatorluğu'na ait kalıntıları koruması dolayısıyla,
- Doğal erozyonlar ve son zamanlarda turizm sektörü kapsamında savunmasız hale gelen özgün geleneksel yerleşimlerin olağanüstü örneğini taşıması dolayısıyla,
- Bölgenin sahip olduğu fiziksel ve coğrafi unsurların getirisi olan ve bölgenin kültürel unsurlarının bir sonucu olarak meydana gelen yerleşimlerin, günümüzde de erişilebilir bir şekilde sergilenebilir olması dolayısıyla, UNESCO tarafından korunmaya değer bulunmuştur (UNESCO 2023).

Kapadokya'nın Dünya Mirası listesine alınması, koruma alanında bölgeye yasal statü sağlamasına ek olarak ziyaretçi sayısında da artış yaşanmasına etken olmuştur (Öztürk Büke 2018: 633).

1960'lı yıllarda Kapadokya bölgesinde devlet eliyle turizm sektörünü canlandırmak amacıyla yürütülen yeni yol çalışmaları ile bölge ulusal ve uluslararası turizme açılmıştır. 1973 yılında Ürgüp ve Uçhisar gibi seçilen bazı yerler resmi olarak Turizm geliştirme merkezi olarak ilan edilmiştir (Öztürk Büke 2010: 200). Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Kapadokya bölgesinde de 1980'li yıllardan itibaren doğal yer şekilleri ve kültürel değerler turizme hizmet eden araçlar olarak görülmüştür. Dolayısıyla bölgedeki doğal, tarihi ve geleneksel yapılar göz ardı edilmiş, yerleşimin genel silüetiyle hiçbir ilişkisi olmayan büyük otel tesisleri kurulmuştur (Öztürk Büke 2018: 632).

Şekil 15: Günümüz Ürgüp Yerleşimi.

Fotoğraf yazar tarafından çekilmiştir.

1990'ların sonu 2000'li yılların başına denk gelen süreç içerisinde; 1960'lı yıllarda afet bölgesi olmaları dolayısıyla boşaltılan ilçeler yine devlet tarafından turizm sektörünün hizmetine açılarak bölgeye yatırımcılar çekilmiştir. Bu kapsamda özellikle 1960'lı yıllarda Kapadokya'nın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Ürgüp bölgesindeki Kayakapı mahallesi de afet bölgesi ilan edilerek yerleşimler boşaltılmıştır. Ancak afet bölgesi ilan edilen bu yerleşimler onarılarak yüksek bütçeli tatil köylerine çevrilmiştir. Restorasyon adı altında büyük oranda rekonstrüksiyon yoluyla, yerleşimleri butik otel kapsamında turizm sektörünün bir parçası haline

getirme çabası Kapadokya bölgesi için trend haline gelmiştir (Öztürk Büke 2018: 632). Kapadokya turizminin ilk zamanlarında bölgedeki büyük otel inşaatlarının artması akademik çevrede bölgenin silüetinin kaybolma tehlikesine karşı bilinçlenmeye sebep olmuştur. Bunun sonucunda şehrin genel dokusunu bozan yeni otel inşaatları yapmak yerine yerel halka evlerini pansiyonlara dönüştürmeleri tavsiye edilerek desteklenmiştir (Öztürk Büke 2018: 632).

Nevşehir iline bağlı Ürgüp ilçesinde bulunan Mustafapaşa (Sinassos) köyü de 1967 yılında hazırlanan halihazır haritaları yerleşimin adeta yeniden keşfedilmiştir. 1973 yılında, bölgeyi turizm amaçlı düzenlemeyi öngören 'Kapadokya Turizm Bölgesi Çevre Düzeni' çalışmaları kapsamında Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimi ve yakın çevresini etkileyecek kararlar alınmaya başlanmıştır (Özbay 2004).

1976 yılında Kapadokya bölgesindeki korumaya değer alanların belirlenmesi ve turizm altyapılarının kurulmasına ilişkin 1981 yılında İmar ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanan Kapadokya Çevre Düzeni Planı kapsamında, Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminin batısındaki alanlar Turizm Gelişme Alan ilan edilmiştir (Özcan ve Ter 2015: 140). Kapadokya Turizm Bölgesi Çevre Düzenlemesi kapsamına Sinassos (Mustafapaşa) yerleşiminin turizm amaçlı düzenlenmesine dair 1974 yılında geliştirilen ilk imar planı hazırlanmış olmasına karşın uygulanmamıştır (Ter vd 2014: 142). 1976 yılında hazırlanan 1/25.000 ölçekli plan sonucu somutlaşan Kapadokya Çevre Düzenleme Planı 1981 yılında kabul edilerek yerleşiminin batısında kalan alanlar İmar Alanı ilan edilerek yerleşimin turizm potansiyelinin değerlendirilmesine karar verilmiştir (Ter vd 2014: 142-143; Özbay 2004). Bu bağlamda Sinassos yerleşiminin kuzey-batı bölgesi 10.000 yatak kapasiteli konaklama bölgesi olarak tanımlanmıştır. Yine aynı sene hazırlanan 1/1000 ölçekli Turizm alanı İmar Planına göre bölgenin yatak kapasitesi azaltılmıştır, Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından yerleşimdeki 94 yapı tescillenerek çevredeki arazilerin doğal sit derecelendirmeleri de yapılmıştır (Özbay 2004). Çevre Düzeni Planı sonucunda Sinassos yerleşiminde birtakım imar ve teknik faaliyetler yapılmıştır. Teknik faaliyetler kapsamında, yerleşimin üzerinde bulunduğu vadilerin Devlet Su işlerine bağlanarak sel önleme, kanalizasyon ve içme suyu sistemlerinin yenilenebilmesi için sokak düzenlemeleri üzerinde yoğun çalışmalar yürütülmüştür. Yürütülen bu alt yapı çalışmaları, geleneksel konut ve sokak dokusu arasındaki ilişkiyi tahrip etmiş, yapıların özgün değerlerinin zarar görmesine neden olmuştur (Özcan ve Ter 2015: 143). Çevre Düzen Planı yönetmeliklerinde sürdürülebilir doğal ve kültürel mirasa yönelik bir politika

bulunmadığı gibi, özellikle yerleşim yerlerinde 20 metrelik bir cadde ve en az 10 metre genişliğinde bir yol önerilmiş ve çoğunlukla da uygulanmıştır. İnsan ölçeğine uygun yer şekillerine göre oluşturulan yollar yakınlardaki bina ve duvarların yıkılması yoluyla plan dahilinde genişletilmiştir. Yerel doku büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Aynı zamanda bölgedeki taşkınları önlemek için yapılan projeler nedeniyle de sokakların görsel kaliteleri ve silüetleri olumsuz etkilenmiştir. Mustafapaşa yerleşiminde rastladığımız Medrese ile Aşağı Kebir Camii arasındaki bağlantının kesilmesi, yolların yaklaşık 2-2,5 metre kadar yükseltilmesi ile Aziz Nikolaos-Heleni Kilisesi'nin yol seviyesinin altında kalması, yıkım ve yeniden inşa yoluyla özgün örüntünün bozulmasına neden olan uygulamalardan bazılarıdır (Ter vd 2014: 145).

1982 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimini çevreleyen vadiler sit alanı olarak değerlendirilmiştir. Alınan bu karar sayesinde yerleşimi çevreleyen vadiler 1.ve 3. Derece Doğal Sit Alanı statüsüne, yerleşim bölgesi ise tamamıyla Kentsel Sit Alanı statüsüne girmiştir. Yerleşim bölgelerinin kentsel sit alanı içerisine girmesi sayesinde doğal ve kültürel değerler koruma altına alınmış, bu bölgedeki tahribatların azaltılması sağlanmıştır (Özcan ve Ter 2015: 145). 1992 yılında koruma amaçlı imar planı üzerinde çalışmalar yürütülmüş ancak plan uygulanmamıştır (Özbay, 2004).

1999 yılında Taşınmaz Anıtlar ve Eski Eserler Yüksek Kurulu tarafından değiştirilen kanuna göre 1. ve 3. derece doğal sit alanları ile çevrili yaklaşık 50,00 hektarlık bir alan Kentsel Sit Alanı olarak kabul edilmiştir (Ter vd 2014: 145). Yerleşime yapılan turizm, kamu ve özel yatırımlar sayesinde altyapı ve toplum hizmetleri geliştirilmiştir (UNWTO 2023).

Şekil 16: Mustafapaşa Kaya Oyma ve Yığma Yerleşimleri.

Fotoğraf yazar tarafından çekilmiştir.

1997 ve 2007 yılları arasındaki 10 senelik süreçte, yerleşimdeki kültürel miras öğelerinin; belgelenmesi, korunması ve ihtiyaç dahilinde yenilenmesi konusunda akademik çalışmalar hızlanmıştır. Yine aynı 10 yıllık süreç içerisinde yerleşimde bulunan, turizm altyapısını oluşturacak potansiyele sahip geleneksel konut yerleşimlerinin işlevsel değişikliklerine uygun koruma ve restorasyon çalışmaları da büyük hız kazanmıştır. Yerleşimde bulunan çeşitli yerel yapılar restorasyon projeleri ile yeniden işlev kazanarak turizm amaçlı mekanlara dönüştürülmüşlerdir. Bunun yanı sıra Haralambos Konağı ve Mehmet Şakir Paşa Medresesi gibi yerel mimari mekanlar

da Kapadokya Meslek Yüksek Okulu'na dönüştürülmüşlerdir (Özcan ve Ter 2015: 145-146).

Turizm geliştirme planı, bölgesel ve yerel destinasyon pazarlama organları, Kapadokya Üniversitesi ve diğer paydaşlarla koordinasyonlu şekilde geliştirilen yerel planlama faaliyetleri, yönetim ve karar alma sürecine toplumun katılımını sağlamıştır (UNWTO 2023).

2003-2004 yılları arasında Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimi için hazırlanan Çevre Koruma Amaçlı İmar Planı; yerleşimin sahip olduğu kültürel miras hakkında farkındalığın artması, yerleşimin korunması ve yenilenmesine yardımcı olmuştur (UNWTO 2023; Özcan ve Ter 2015: 148). Mustafapaşa Koruma Amaçlı İmar Planı, yerleşimin içerisinde barındırdığı doğal, kültürel ve tarihi miras öğelerinin korunması, arazi kullanımı ve yerel yapım koşullarının belirlenerek yeni konut projeleri için metodolojik ilkelerin gelişmesini sağlamıştır. *“Plan, yerleşimin özgün dokusunun korunmasına ve sürdürülebilir kırsal kalkınmaya da katkı sağlamıştır”* (UNWTO 2023).

3.1.5 Mustafapaşa – Sinassos Yerleşiminin Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı

Ürgüp ilçesinde bulunan Mustafapaşa (Sinassos) köyünün günümüze kadar Kapadokya'daki çoğu yere göre görece daha korunaklı şekilde gelmesi yerleşimin Kapadokya'nın diğer bölgelerine nazaran daha geç popülerleşmesinden kaynaklanmaktadır. Turizm yapılaşmaları alanında incelendiğinde Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminin bütünsel olarak Kapadokya bölgesine göre daha şanslı durumda olduğu Aslı Özbay tarafından dile getirilmektedir. 2003 yılında Türkiye'de dönemin popüler dizisi Asmalı Konak'ın yerleşimde çekilmiş olması sayesinde bölgeye nispeten daha fazla yerel ziyaretçi gelse de, 2000'li yılların başında yerleşimi ziyarete gelenler -özellikle yerli turistin büyük bir bölümü- genellikle sadece dizinin çekildiği konağı ziyaret etmişlerdir (Özbay 2004).

Mustafapaşa (Sinassos) çok katmanlı kültürel yerleşimiyle ilgili akademik alanda yürütülen çalışmalara ek, bölgedeki yerel mimarlık örneklerinin yeniden işlevlendirilerek koruma programlarına dahil edilmesi kentsel koruma bilincinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Özcan ve Ter 2015: 60).

Günümüzde yerleşim adeta kavşak işlevi gören coğrafi konumu, bünyesinde barındırdığı kültürel ve tarihi miras değerleri dolayısıyla ziyaretçilerin dikkatlerini

çekmektedir. Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimine duyulan ilginin artması, yerleşimdeki turizm ürünlerinin çeşitlenmesine, başta kadınlar ve gençler olmak üzere toplumun her kesimi için farklı gelir ve istihdam kaynaklarının oluşmasına neden olmuştur. Çok kültürlü bir yapıya sahip olan Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimindeki çeşitlilik bölgede çömlekçilik, çinicilik, taş işçiliği ve oyuncak bebek yapımı gibi özgün sanat ve zanaatların gelişmesine katkı sağlamıştır (UNWTO 2023).

2005 yılında Kapadokya Meslek Yüksekokulu olarak kurulan Kapadokya Üniversitesi, yerel kalkınma hedefleri paralelinde belirlenen 5 Ön Lisans Programı ile eğitime başlamıştır. Üniversite, 2020 yılından itibaren Mustafapaşa, Ürgüp, Uçhisar ve İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı'nda yer alan dört yerleşkesinde lisans, ön lisans ve yüksek lisans programları kapsamında eğitim vermektedir (Kapadokya Üniversitesi 2023). Kapadokya Meslek Yüksek Okulu tarafından bölgenin yerel kimlik değerlerine dair mesleklerin geliştirilmesi ve yaşatılmasına yönelik teknik eleman geliştirme programları kentsel koruma bilincinin gelişmesinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Kapadokya Meslek Yüksek Okulu'nun yerel kimliğe ait değerleri istihdam olanakları sunması, yerleşimin sosyal ve ekonomik yaşantısının kültürel değerler ile birleşmesine olanak sağlamıştır (Özcan ve Ter 2015: 60-61). Eğitim ve idari amaçlar için büyük çoğunlukta tarihi yapıları kullanan Kapadokya Üniversitesi bünyesindeki Kapadokya Meslek Yüksek Okulu, büyük derslikler için; Sinassos'da Koruma Amaçlı İmar Planının devreye girmesinden önceki dönemlerde bölgede yapılmış olan yeni yapılar kiralamaktadır (Kapadokya Üniversitesi Yerleşkesi 2023).

Merkezi köy yerleşiminde bulunan Türkiye'deki tek yüksek öğretim kurumu olan Kapadokya Üniversitesi bünyesinde mecbur kalınmadıkça yeni yapı yapılmadan eski tarihi yapıların kullanılması ile kampüs yapılarının "yaygın kampüs" yapısında genişlemesi hedeflenmiştir (Kapadokya Üniversitesi Yerleşkesi 2023). Bu kapsamda, 1882 yılında inşa edilen Sultanidis Konağı; 1899 yılında inşa edilerek 1900 yılında restore edilmesine karşın 1950 yılında çıkan bir yangınla çatısı zarar gören Cankut Bagana Binası; 1990 yılında restore edilen Mehmet Şakir Paşa Medresesi günümüzde Kapadokya Üniversitesi tarafından kullanılmakta olan eğitim binaları arasındadır (Akbarishahabi 2022: 98). Kapadokya Üniversitesi kuruluşundan günümüze kadar geçen zaman zarfı boyunca yapılanma ve gelişim süreçlerini sürdürülebilir kalkınma planları üzerinden yürütmüştür. Mustafapaşa yerleşiminde Kapadokya Üniversitesi tarafından; kültürel miras değeri taşıyan yapılarının restorasyon yolu ile korunması, köy içerisinde yürütülen çevre düzenleme çalışmaları, cephe tasarımları, sokak

hayvanlarının korunmasına yönelik geliştirilen çalışmalar, yenilenebilir enerji kullanılması, atık yönetim programı, su kullanımı ve gıda israfını azaltmaya yönelik programlar yürütülmektedir. Bu programlar sayesinde; yerel istihdam yaratılması, yaşam boyu öğrenme olanaklarının sağlanması, öğrencilere bölgesel eğitim burslarının verilmesi gibi yürütülen pek çok çalışmalar sayesinde tüm yerleşimin kalkınması ve gelişmesine yönelik hizmetlerin verildiği bilinmektedir (Kapadokya Üniversitesi 2023). Kapadokya Üniversitesinde yerleşimin genel dokusuna da referans verir şekilde açılan; Kültür Çalışmaları, Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler, Sürdürülebilir Turizm ve Turist Rehberliği gibi alanlarda tezli ve tezsiz olmak üzere Yüksek Lisans dersleri verilmektedir (Kapadokya Üniversitesi 2023).

Şekil 17: Günümüzde Kapadokya Üniversitesi Tarafından Kullanılan Eski Mehmet Şakir Paşa Medresesi.

Fotoğraf yazar tarafından çekilmiştir.

Sinasos yerleşiminde bulunan bazı konutlar da kullanıcıların bireysel duyarlılıkları dolayısıyla korunmaktadır (Özbay 2004). Günümüzde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Mustafapaşa (Sinasos) yerleşimindeki 6 geleneksel yapı Anıtsal Kültür Varlığı olarak, 28 geleneksel yapı ise Sivil Mimarlık örneği olarak Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu kararınca listelenmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2023).

2004 senesinde restorasyonları tamamlanan 14 taş konaktan 11 tanesinin pansiyon, 3 tanesinin hediyelik eşya ve lokanta olarak kullanıma açıldığı bilinmektedir (Özbay 2004). 1876 yılında yapıldığı bilinen ve 2003 yılı için Türkiye’de ünlü olan Asmalı Konak dizisinin çekildiği Eski Rum Evi, bugün otel ve restoran olarak hizmet vermektedir. 1860’lı yıllardan önce yapıldığı var sayılan konaklardan bir tanesi de günümüzde Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi olarak kullanılmaktadır (Akbarishahabi 2022: 112).

Şekil 18: Mustafapaşa Yerleşiminde Otel Olarak Kullanılan Kaya Oyma Mekan.

Fotoğraf yazar tarafından çekilmiştir.

Bugün Mustafapaşa (Sinasos) yerleşiminin doğal ve kültürel değerlerinin geliştirilmesi için düzenlenen “Mustafapaşa Koruma Amaçlı İmar Planı” kapsamında

koruma altına alınmıştır. Bu plan sayesinde yerleşimdeki olası yeni yapılanma ve geliştirmeler sınırlandırılmıştır. Günümüzde Mustafapaşa Yerleşimi Kapadokya Alan Başkanlığı kontrolünde olmakla birlikte başkanlık tarafından Mustafapaşa Manastır Vadisi'nin korunarak turizme kazandırılması için turizm projesi yürütülmektedir. Bölgede yürütülen turizm geliştirme, altyapı hizmetleri ve koruma çalışmaları Kapadokya Turizm Bölgesi Altyapı Hizmet Birliği ve Ahiler Kalkınma Ajansı katkılarıyla yürütülmektedir. Ayrıca kurulan Mustafapaşa Kültür, Turizm ve Tanıtma Derneği sayesinde yerleşimin uluslararası ve ulusal kapsamda tanıtılmasına yönelik çalışmalar yürütülürken dernek aynı zamanda bölgedeki yerel yaşantı ve üretim modellerinin sürdürülebilirliği konusunda da destek sağlamaktadır (Kapadokya Üniversitesi 2023).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO-United Nations World Tourism Organisation) tarafından 2021 yılının Mayıs ayında başlatılan program kapsamında, toplumların yerel gelenek ve kültürel miraslarını koruyan “En İyi Turizm Köyleri” seçilmiştir. En İyi Turizm Köyleri programı sayesinde turizmin kırsal kalkınma ve yerel toplumların refah düzeyleri üzerindeki rolünün vurgulanması hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak proje kapsamında turizmin katkılarıyla kadınlar, gençler ve dezavantajlı grupların maruz kaldıkları fırsat eşitsizliklerinin önüne geçilebilmesi, köylerin doğal çevrelerinin, yerel değerlerinin, biyolojik ve kültürel çeşitliliklerinin, yerel mutfakları dahil olmak üzere sahip oldukları yaşam şekillerinin korunarak ekonomik değere dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda 2021 yılında İspanya'nın başkenti Madrid'de düzenlenen toplantıda Mustafapaşa (Sinassos) köyü UNWATO tarafından belirlenen 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinden 9 tanesini karşılayarak “En İyi Turizm Köyü” ilan edilmiştir (Kapadokya Üniversitesi 2023).

Mustafapaşa yerleşiminde; İl Özel İdaresi ve diğer paydaşların iş birliği sayesinde Göreme Miras Alanına rakip alternatif bir cazibe merkezi yaratılarak bölgenin turizm potansiyelinin geliştirilmesi amacıyla; “Manastır Vadisi'nin Turizm Destinasyonu Olarak Tanıtılması (Mini Kapadokya) Projesi” başlatılmıştır. Başlatılan proje kültür, inanç ve doğa turizmüne ağırlık vermektedir (UNWTO 2023).

UNWATO'nun resmî sitesinden bölgeye dair edinilen bilgilere göre Mustafapaşa (Sinassos) köyünde 2000'li yıllarda düzenlenmeye başlayan Kültür ve Sanat Festivali kapsamında yerleşimdeki göçmen halk gruplarının geleneklerinin,

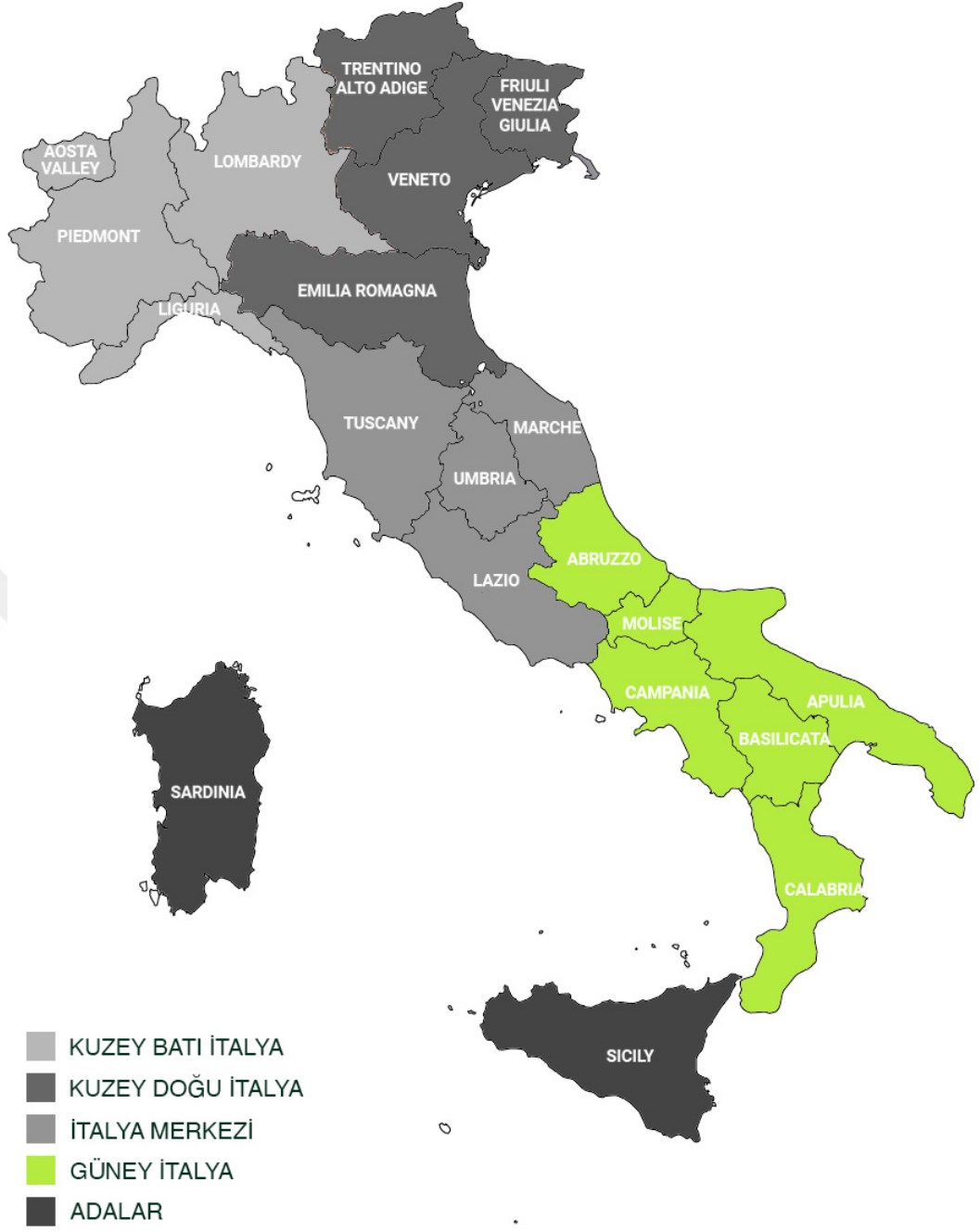
törenlerinin ve gastronomilerinin festival kapsamında tanıtılarak kutlandığı bilinmektedir (UNWTO 2023).

Günümüzde yerleşimde görülen ekonomik faaliyetler turizmden tarım ve hayvancılığa kadar farklı dallarda çeşitlilik göstermektedir. UNWATO'ya göre bugün Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminde turizm; Kapadokya bölgesindeki kültürel miras çeşitliliğinin ve özgün tarzların da korunmasını sağlarken, yerleşimin politik olarak toplum ve işletmeleri kapsayan yenilikçi ve sürdürülebilir yaklaşım tarzını benimsemesi dolayısıyla da kırsal kalkınma ve dengeli büyümeye katkı sağlamaktadır. (UNWTO 2023).

3.2 SASSİ (MATERA) YERLEŞİMİ

3.2.1 Matera Yerleşiminin Coğrafi Yapısı ve Tarihi

Matera, Güney İtalya'nın Basilicata bölgesinin doğu kesiminde, deniz seviyesinden 401 m yükseklikte bulunmaktadır. Şehir, Basilicata bölgesinin Cs grubu Köppen-Geiger iklim sınıflandırmasında yer almaktadır. Bu sınıflandırmaya göre bölge, sıcak-ılıman, kuru yazlar ile karakterize edilen iklim yapısına sahiptir (Gizzi vd 2017: 64). Matera şehrinin güncel popülasyonu kaynaklara göre yaklaşık 191,663 kişiden oluşmakta ve yüz ölçümü de 3.479 km² dir (City Population 2022). Matera'nın İtalya şehirlerine uzaklıkları ise; Potenza (100 km); Bari (65 km); Taranto (75 km); Napoli (251 km); Roma (463 km); Reggio Calabria (391 km) ve Milano (943 km) şeklindedir (Matera 2022).

Şekil 19: İtalya Coğrafi Bölgeleri (Wikipedi 2022).

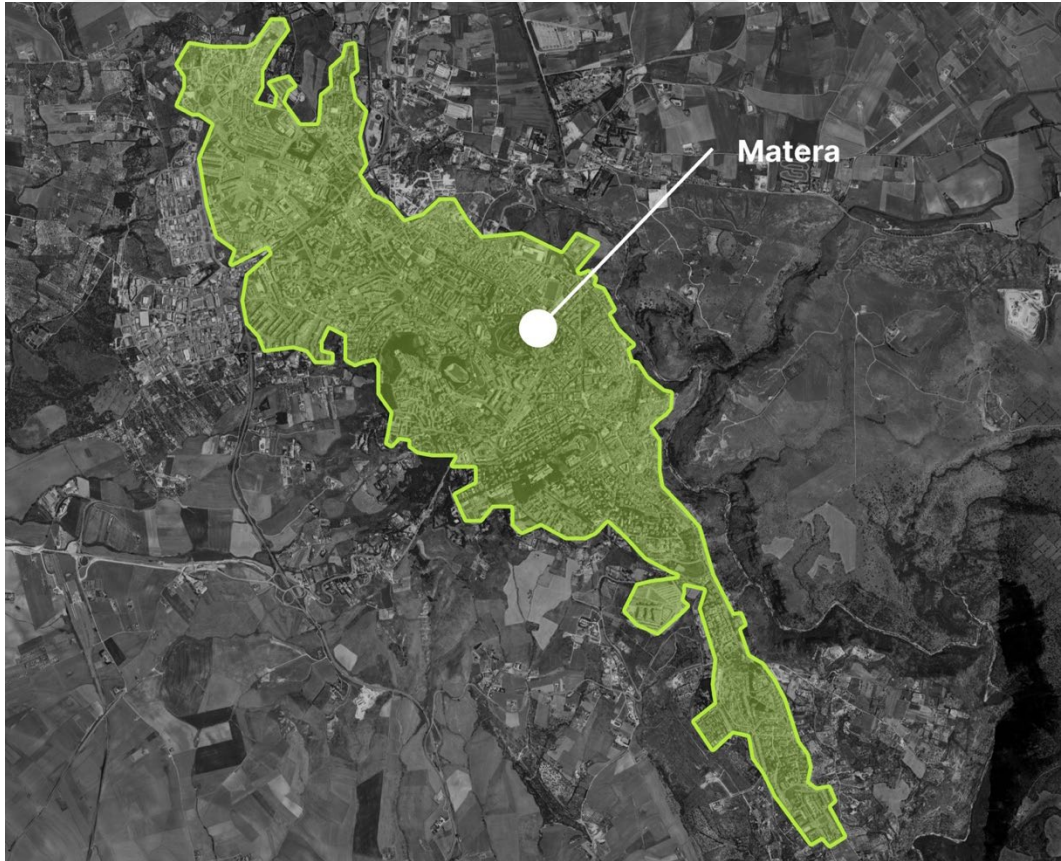
Şekil 20: İtalya'nın Bölgeleri (İtalyaOnline 2022).

Güney İtalya'nın Basilicata bölgesinde yer alan Matera'nın Sasso Caveoso ve Sasso Barisano bölgeleri bilinen en eski yerleşimlerdir. İki grabiglioni (grabiglioni, Matera yakınlarındaki Gravina deresine akan hem yağmur suyunun hem de atık suların ilerlediği günümüzde kullanılmayan doğal çöküntüye denir) arasında konumlanmıştır. (d'Ambrosio Alfano vd 2017: 112). Vadi yatağı arasında bulunan yumuşak tüf kuşağındaki bölgede bulunan iki doğal çöküntü (grabiglioni) arasında yerleşimler oluşmaya başlamıştır. Çöküntünün üst kısmında bulunan kil plato alan tarım ve hayvancılık için kullanılmıştır. Matera'nın gelişimi bölgenin sahip olduğu jeolojik

özellikler doğrultusunda olmuştur (UNESCO 1992). Matera'nın özgün coğrafi konumu ve jeolojik özellikleri, şehrin tarihinde ve gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bunlar;

1. Şehrin sahip olduğu kaya oyma yerleşimler kireç taşından yapılmış gözenekli mağara yerleşim düzeninin oluşması,
 2. Apulian Murgia adı verilen kalkerli ovalarının batı kenarında ve kil bakımından zengin Lucanian tepelerinin arasındaki sınırda Matera yerleşiminin; Gravina di Matera adlı derin kanyonunda yerleşmesi,
 3. Stratejik olarak Adriyatik Denizine kıyısı olan ve Akdeniz'in Doğusu için önemli bir liman kenti olan Bari kentine çok da uzak olmayan konumu ile yarımadanın güney iç kısımları arasında eşik işlevine sahip olması,
- şeklinde sıralanabilir.

Matera'nın sahip olduğu coğrafi özellikler, şehre sadece ticari değil, aynı zamanda dini ve siyasi bir önem de kazandırmıştır. Matera pek çoğu Bizans döneminden kalan, büyük çoğunluğu Sassi'de bulunan ve kanyon boyunca şehrin kuzey-güney hattında devam eden 150'den fazla kaya kilisesine sahiptir (Toxey 2011: 9-12).

Şekil 21: Matera Sınırı (Earth 2022).

3.2.2 Sassi Yerleşimi ve Genel Özellikleri

16. yüzyıldan öncesi döneme ait az sayıda kayıt bulunan kentin erken tarihine dair bilgiler, ortaya çıkarılan fiziksel izler, arkeolojik araştırmalar, eş zamanlı yürütülen bölgesel tarih araştırmaları, sözlü tarihsel belgeler ve efsanelere dayanmaktadır. Elde edilen bu kaynaklara göre gölge, 1300 yıl boyunca sürekli olarak kentsel mağara kompleksi olarak kullanılmıştır. Bundan önceki 100-700 bin yıl boyunca ise küçük kabilelere ev sahipliği yapmıştır. Bölgede varlık gösteren gruplar;

- 1) erken, orta ve geç Paleolitik, Neolitik, Eneolitik, erken, orta ve geç Tunç Çağı ve Demir Çağı (yaklaşık M.Ö. 700.000-400) halkları;
- 2) yerli kabileler, örneğin, Ausoni, Enotri, Morgesi, Peuceti, Italioti ve Pelasgi (yaklaşık M.Ö. 1650–500);
- 3) Yunanlılar, Romalılar, Gotlar, Longobardlar, Sarazenler, Normanlar, Svabyalılar, Angevinler, Aragonlar, Napolyon kuvvetleri gibi sömürgeci ve istilacı gruplar,
- 4) Avusturyalılar, Bourbonlar ve Lombardlar (yaklaşık M.Ö. 600–1860 CE);
- 5) Bizans ve Latin kiliselerinin hizipleri (M.S. 700–1200); ve Ermeniler, Araplar, Yahudiler ve Slavlar gibi göçmen grupları (Toxey 2011: 17-18).

Farklı gruplar bölgede gerçekleşen fetihler sonucunda kendi ideolojilerini yerel tüf dokusuyla birlikte Matera'nın kentsel dokusuna dönüştürmüşlerdir. Bu etkileşimler bölgenin yapısını oluştururken aynı zamanda bölgedeki kültürel dokuyu da etkilemişlerdir (örneğin; isimler, dil, müzik, din, yiyecek vb.). Binlerce yıl boyunca yapılan taş işçiliğinin karmaşıklığı ve katmanları bölgedeki yerleşim tarihinin karmaşıklığına dair ipucu vermektedir (Toxey 2011: 20).

Bölgede kurulan mağara yerleşimleri, savunma stratejisi olarak kullanılmıştır. Uçurumun içine oyulmuş antik mağara-şehir yerleşimleri, Modern Matera kentinin üst zemininden büyük ölçüde görünmemektedir. Bu sebeple günümüzde ziyaretçiler Matera'ya gittiklerinde mağara yerleşimleri yerine büyük ölçüde 20. yüzyılın ikinci yarısından kalma bir şehirle karşılaşmaktadırlar. Şehirde ilk karşılaşılan yapılar, yükseklikleri 3-8 kat arasında değişen ve farklı mahallelerde bulunan konut ve mesleki kullanıma hizmet eden yapılardan oluşmaktadır (Toxey 2011: 21). Bazı tarihçilere göre dünyanın en eski şehirlerinden biri olan kentteki en eski konutlar, kentin Sassi

adlı bölgesine aittir. Uçurumun kenarına oyulmuş, genellikle sonradan eklenen odalarla uzatılmış mağara yerleşimlerinden oluşmaktadır (Toxey 2012: 22).

Şekil 22: Sassi'nin 1960 Yılına Ait Görsele (Rotolo ve Rotolo 2019: 5).

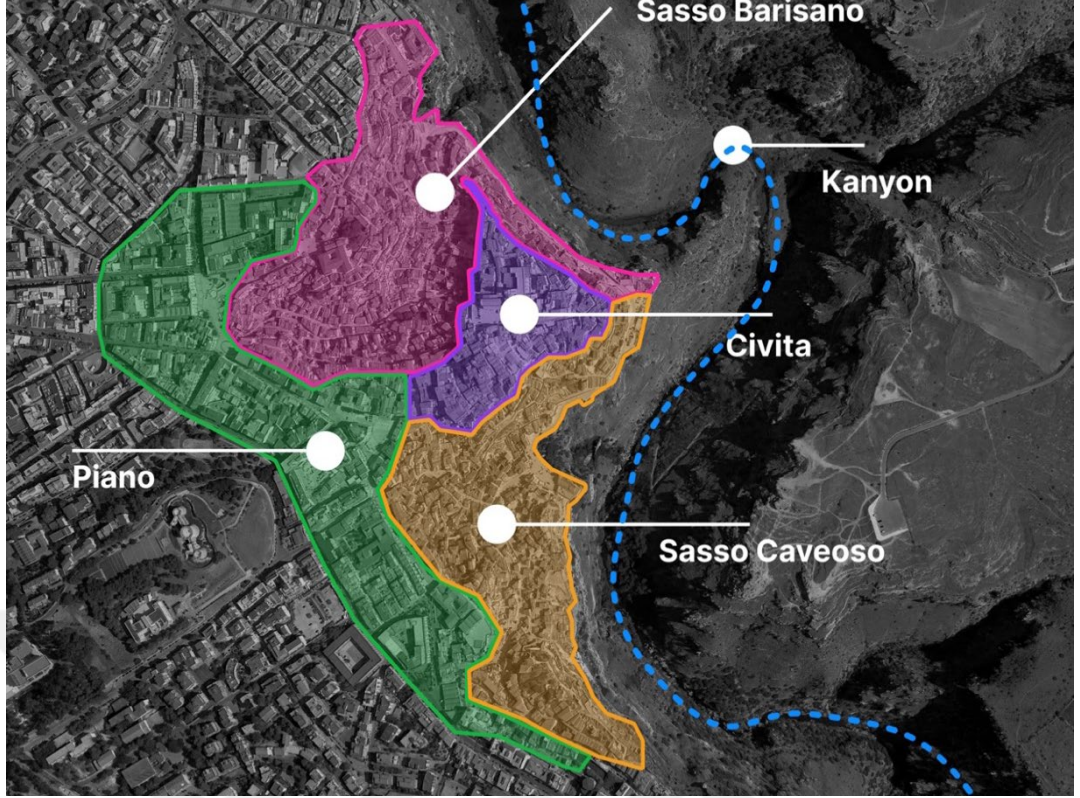
Sassi yerleşiminin genel özellikleri;

1. Konut yapıları, tuf bloklarının kazılmasıyla oluşan duvarlarla çevrili basit mağara yapılarından oluşmaktadır.
2. Ortak avlu etrafındaki konut grupları kaynakların paylaşıldığı vicinato (mahalle) denilen sosyal yapıları oluşturmuştur.
3. Su kaynakları, yukarıda platoda toplanarak yerleşim yerine dağıtılmak üzere, yer çekimi kuvvetiyle aşağıya doğru taşınmıştır.
4. Kasabaların büyümesiyle birlikte daha çok ev kazılarak teraslar inşa edilmiştir ve aşağıdaki evlerin çatıları genellikle yukarıdaki evlerin sokaklarını oluşturmaktadır.
5. Kentte gözlenen bu yapılaşma 18. yüzyıla kadar aynen korunmuştur (d'Ambrosio Alfano vd 2017: 113).

Kentsel-tarihsel bağlamda incelendiği zaman Matera'nın en önemli yerleşimi, yerel peyzajı güçlü bir şekilde belirleyen derin doğal geçit boyunca akan Gravina deresi ile çevrili şehrin en eski bölümü olan Sassi bölgesi olmuştur. Sassi, 2000 yıldan uzun süreler boyunca süregelen çeşitli yaşam tarzlarının mekansal ve zamansal katmanlaşmalarını içerisinde barındıran kültürlerin sistemlerini temsil etmektedir (Gizzi vd 2017: 63). ICOMOS tarafından, Matera yakınlarındaki kaya kiliselerinin, doğal arkeoloji parklarının ve Sassi mahallelerin, jeolojik ortam ve ekosistemle mükemmel derecede uyumlu olduğu, iki bin yıldan fazla süre boyunca süreklilik sergilediği vurgulanmıştır. Yerleşimlerin ve parkların, doğal çevresiyle kurduğu uyumlu ilişki, yerli halkın sahip olduğu kültürün katmanlarını gösteren geleneksel yerleşimin ve arazi kullanımının önemli örneği olarak nitelendirilmiştir (ICOMOS 1992).

3.2.2.1 Sassi Yerleşimi Vernaküler Yapılarının Genel Özellikleri

Ekosistemle uyumlu şekilde gelişen Matera'nın Sassi yerleşimi, Akdeniz bölgesindeki benzer yerleşimlerden en iyi varlık göstereni ve en eksiksiz sürekliliğin temsili olmuştur (d'Ambrosio Alfanoa vd 2017: 114). Bölgedeki en eski yerleşim yerleri, Sasso Caveosa ve Sasso Barisano olarak bilinen iki çöküntü alanda kurulmuştur (UNESCO 1992).

Şekil 23: Sassi Bölgeleri (Fatiguso vd 2018: 1027)

Yazar tarafından yerleşimin güncel görüntüsü üzerinden tekrar yapılmıştır

Sassi adına ilk kez 1204 senesinde resmi bir belgede rastlanmıştır ve muhtemelen yerin doğasını tanımlamak için kullanılmıştır (d'Ambrosio Alfanoa vd 2017: 115). Ancak İtalyanca'da "taş" anlamına gelen Sassi terimi, Matera bağlamında incelendiğinde, yapı malzemesine atıfta olacak şekilde kullanılmamıştır. Sasso Barisano ve Sasso Caveoso olarak adlandırılan iki mağara bölgesinin yer adlarına atıfta bulunan, çoğul özel isim olarak kullanılmıştır. Ancak bölgedeki taş kullanımının yoğun ve kapsayıcı oluşu ile bölge ismi arasında ikonografik bir değer oluşturduğu da söylenebilir (Toxey 2011: 26).

Şekil 24: Sasso Caveoso'daki Basamaklı Yerleşimin 1993 Yılına Ait Görselleri (Bernardo ve De Pascale 2016: 33).

Sasso Caveoso adıyla ilgili kesin bir bilgiye sahip olunmasa bile Latince mağara anlamına gelen *caveosus*'dan türemiş olabileceği ya da Matera'da bulunan Montescaglioso yerleşimi doğrultusunda güneye doğru şekillenmesi dolayısıyla bu ismi almış olabileceği düşünülmektedir. Bir diğer yerleşim yeri olan Sasso Barisano isiminin ise yer şekillerinin coğrafi yönelimine bağlı olarak verilmiş olma ihtimali vardır. Sasso Barisano yer şekilleri bakımından Kuzey-Batı'ya, Bari şehrine işaret etmektedir. Yerleşim adına dair yapılan bir başka yorum ise bölgede Roma döneminde Barisius soylu ailesinin yaşadığı ve soyadlarının zamanla Barisano'ya dönüşmesi ve kendi soyadlarıyla anılan evin varlığından kaynaklandığı yönündedir. Ancak bu yerleşim adının muhtemel kökeninin, İtalyanca'da *baratro* (uçurum) adından geldiği düşünülmektedir (Bernardo ve De Pascale 2016: 33).

Latince *Mons Caveosus* olarak anılan Sasso Caveoso, antik çağlarda iskân edilmiş olmasına rağmen, Balkanlar'dan göç dalgasının yaşandığı 16. yüzyılda şehrin ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Bu yerleşim yeri içerisindeki evler tekil olarak ve klasik bir amfi tiyatronun basamakları gibi kademeli olarak yerleştirilmiştir (Bernardo ve De Pascale 2016: 34) (Şekil 24).

Sasso Barisano uçurum kıyısında gelişmiş, yamaç kayalarının oyulmasıyla oluşmuş yerleşim yeridir. Caveoso'ya kıyasla daha yoğun bir yerleşim izlenimi vermesinin nedeni yığma yapı cephelerinin kayaya oyulmuş mekanların önünde kurgulanmasıdır (Bernardo ve De Pascale 2016: 34).

Şekil 25: Sasso Barisano Yerleşiminin 1993 Yılına Ait Görselleri (Bernardo ve De Pascale 2016: 33).

Matera yerleşiminin kökenleri uzak tarihsel dönemlere dayanmaktadır. Bölgedeki insan yaşamı Paleolitik dönemden beri belgelenmiştir. O dönem Matera bölgesinde, daha doğrusu şu anda Murgia Tabiat Parkı'nın olduğu bölgede ilk yerleşimler görülmüştür. Mimar, şehir plancısı ve aynı zamanda UNESCO'nun kurak alanlar, İslam medeniyeti ve nesli tükenmekte olan ekosistemler danışmanı (arid areas, Islamic civilization and endangered ecosystems) olarak çalışan Pietro Laureano'nun Sassi ekosistemi üzerinde yürüttüğü araştırma; başlangıçta yerel halkın Matera'dan yaklaşık 4 km uzaklıktaki Bat Mağarası gibi bir dizi mağaraya yerleştiklerini ortaya çıkartmıştır (Bernardo ve De Pascale 2016: 33; Laureano 2022). 13. ve 14. yüzyıllarda yaşanan nüfus artışından sonra, doğal bir teras ve basamak sistemi ile karakterize edilen yerleşimin güneydoğu tarafında bulunan, kireçtaşı kayalarına kazılan mağaralar tarım işçileri için köyler olarak gelişmeye başlamıştır (Fatiguso vd 2018: 34).

16. yüzyıla kadar olan süreçte gezginlerin notlarından edinilen bilgilere göre Matera şehri üç bölge (Civita, Sasso Barisano ve Sasso Caveoso) bir yapıdan oluşmuştur. Sasso Barisano (doğu) ve Sasso Caveoso (güney) mağara yapılarının bulunduğu bölgelerdir (Toxey 2011: 30). Civita iki Sassi'nin arasındaki şehir merkezi konumundadır (UNESCO 1992). Bu üç alanın birbirleri ile olan iletişimlerinin az olduğu bilinmektedir (Toxey 2011: 37).

Matera şehrinin 17. ve 19. yüzyıllarda oluşan tarihi şehir merkezi (centro storico), kuzey, güney ve batı akslarında büyüme göstermiştir. Şehrin ana caddesinin (corso) merkezi olan Piazza Vittorio Veneto büyüme akslarının omurgasını oluşturmaktadır ve yapılmasından günümüze kadar geçen süre boyunca bu bölge şehrin seçkinlerini (palazzi (elit evleri), kiliseler ve manastır binaları yoğunluktadır) ve ticaretini (çeşitli dükkanlar bulunmaktadır) barındırmıştır. Piazza Vittorio Veneto ve corso, şehre doğrusal formu veren Gravin di Matera'yı batıya doğru gözlemlenen kademeli düşüşlerle tanımlamaktadır. Bu dönemde kentte gözlemlenen genel dokuların tarzları Barok tarzı olarak tarif edilmektedir (Toxey 2011: 23).

Şekil 26: Sasso Caveoso'daki Yarı Özel Mekanlar (Frediani 2012: 10).

Şehrin ana caddesi olan Corso'yu çevreleyen ve genel hatlarıyla Barok görüntüye sahip olan centro storico'dan (tarihi şehir merkezi) ve 20. yüzyıl kentinden görülemeyen palazzi'nin ilerisinde, antik Sassi mağaraları ve yapıları bulunmaktadır.

Bu yapılar şehrin doğu sınırındaki kayalıklar ve dağların içerisinde yer almaktadır. Tarihi şehir merkezinin altından ve arasından geçen merdivenlerle de Sassi'ye erişim sağlanmaktadır (Toxey 2011: 23).

Şekil 27: Hükümet Tarafından İnşa Edilen Yolda Katır ve El Arabalarında Dolaşan Sassi Köylüleri, 1950 (Toxey 2011: 3).

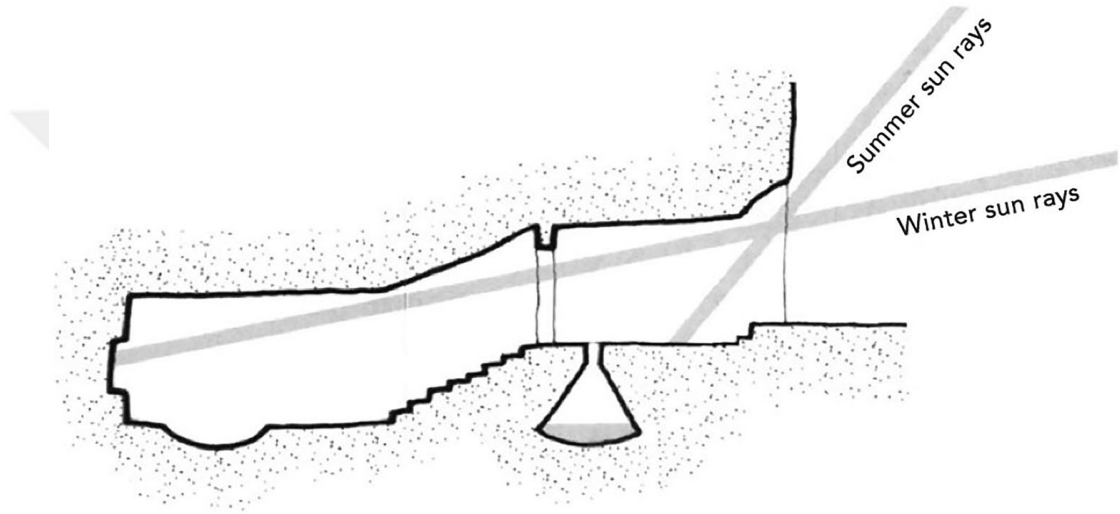
Şehrin günümüzde bilinen iki bölgeli şehir yapısı 1930'lu yıllarda hükümet tarafından oluşturulmuştur. Sassi'den Civita'ya yol yapılana kadar, Sassi'ye erişim katırların ve sahiplerinin kullandığı karanlık, dar merdivenlerle sınırlanmıştır. Sassi'nin iki bölgesini birbirine bağlayan asfalt yol inşa edilmesi ile Matera şehri Sassi ve Piyano olarak iki bölgeye ayrılmıştır (Toxey 2011: 69). Böylelikle en eski yerleşim bölgesi olarak anılan Civita ve çevresinde gelişen iki kaya yerleşimi dönüştürülerek genişletilmiş ve Sassi mahallelerinin kentsel dokusuna dahil edilmiştir (Gizzi vd 2017: 67).

Şekil 28: Quinta, Sassi'yi (Arka Plan) Piyano'dan (Ön Plan: Merkezi Piazza Vittorio Veneto) Ayıran Yapı Duvarı (Toxey 2011: 26).

Piyano'nun en yüksek noktası olan Castello Tramontano'nun yerinde -bir zamanlar şehrin en büyük akar suyu olan- Gravina nehrine dökülen iki kaynak bulunmaktadır. Zamanla, *Grabaglioni* olarak anılan bu iki akarsu vadileri şekillendirerek mağara topluluklarının yerleşip gelişmesi için gereken uygun koşulların oluşturulmasını sağlamıştır. Corso boyunca (şehrin ana caddesi) uzanan bina duvarları (Quinta Settecentesca veya sadece Quinta olarak adlandırılır), Sassi'yi fiziksel ve görsel olarak centro storico'dan (tarihi şehir merkezi) ayırmıştır. Bu Quinta'yı oluşturan elit konutların pencereleri ve balkonları, Sassi'nin özgün manzarasının oluşmasına neden olmuştur (Toxey 2011: 26).

depolama alanlarının bulunduğu *cantine* adı verilen kazılı odaları içermektedir. *Cantine* konut çeşitlerinin diğer ucunu tanımlayan *casa grotta* veya *grotta temponata* olarak tanımlanan mağara evlerine benzemektedir. Sassi evlerinin yapımı sırasında, uçurumdaki açıklığı kapatmak için kullanılan taş bloktan başka hiçbir ilave yapı malzemesi kullanılmamıştır. Duvarda oluşturulan kapı aralıkları ve üst pencereler, *casa grotta*'nın tek doğal ışık kaynağını oluşturmaktadır (Toxey 2011: 26). Zamanla bölgedeki nüfusun artması ile yamaca daha fazla ev kazılmış ve inşa edilmiştir (UNESCO 1992).

Şekil 30: Mağara Kesiti ve Güneş Işığı Diyagramı (Porcari ve Guida 2022: 129).

Beşik tonozlu, tek odalı, taştan yapılmış bloklarla inşa edilmiş ve eğimli kiremit çatılı konut dokusuna *casa lamione* denmektedir. Sassi yapı bloğu mağaralar ve tonozun üstünü örten basamaklı üçgen çatılardan meydana gelmektedir. Mağara yapıları, uçurumun içine doğru uzanan odalardan oluşmaktadır. Uçurumun içindeki her odanın zemini hafifçe aşağıya doğru eğimlidir ve her odayı aşağı doğru birkaç basamak ayırmaktadır. Arka duvar; yerden yaklaşık 1 m yükseklikte sığ, kare niş ile süslenmiştir. Yapıların yerleşmesinden gelen bu eğim, düşük açıda gelen kış güneşinin açısına uygundur. Bu sayede doğal ışığın yapıdaki en derin alanlara, güneş açısının en dar olarak düştüğü günlerde ulaşması sağlanırken, ışınların en dik açıyla geldiği yaz güneşinin de içeri alınması engellenmiştir (Toxey 2011: 30). Isı alışverişini azaltmak için mağaraların girişleri çok küçük inşa edilmiş ve bu durum sağlıklı bir yaşam ortamı oluşmasına neden olmuştur (d'Ambrosio Alfano vd 2017: 113).

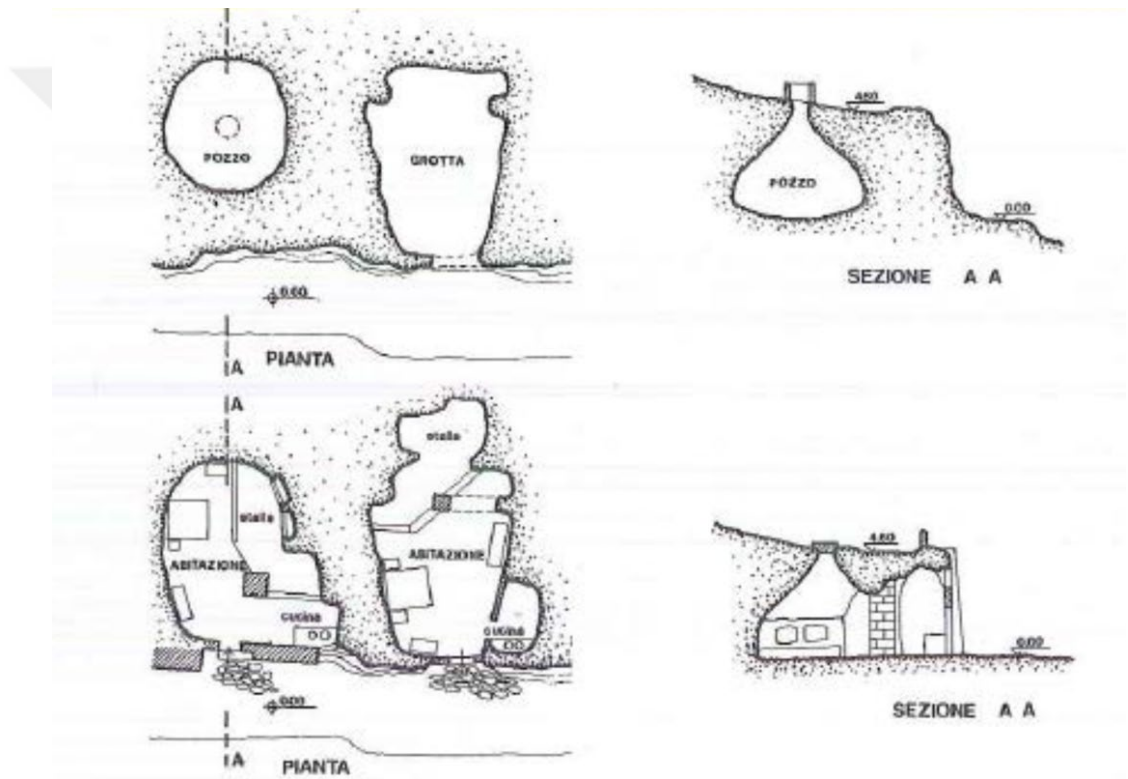
15. ve 16. yüzyıllarda, nüfusun daha fazla artmasıyla, Sassi'deki yerel "tuf" kireçtaşından yararlanarak yapılan mağaralar yanına veya üstüne inşa edilen yapılarla genişledi. O dönemde soyluların ve din adamlarının yaşadığı "Civita" ile gümrük sınırlarıyla çevrili Sassi arasında yaşam kalitesi açısından güçlü bir karşıtlık ortaya çıkmaya başlamıştır (Fatiguso vd 2018: 1026). Piyo denilen mahalle, Sassi'nin en üst katına yerleştirilmiş ve tamamen kayaya oyularak yapılmamıştır. Büyük pencere ve daha konforlu inşa edilmiş burjuva ev yerleşimi halini almıştır. Ancak tarihi ve en eski Sassi mahalleleri, tuf olarak bilinen kalkerli taş yapısının şekline, doğasına ve yüksekliğine göre sayıları değişen, kazılmış ve/veya inşa edilmiş alanların dikey dizisinde meydana gelmiştir. Yerleşim seviyelerinin sayısı üç (Sasso Caveoso bölgesinde) ile dokuz (Civita bölgesinde) arasında değişiklik göstermektedir (Gizzi vd 2017: 66).

Zamanla yerleşimdeki konutlar daha görkemli hale gelmiş ve çoğu Sassi evi hem kazılmış hem de inşa edilmiş (büyük olasılıkla yerel olmayan işçiler tarafından oluşturulan) kısımlar içeren daha karmaşık mekânsal düzenler oluşturmuşlardır (Toxey 2011: 40; UNESCO 1992; Gizzi vd 2017: 67).

Şekil 31: Yerli Halkın Günlük Yaşamalarını Şekillendiren Bir Vicinati (Komşuluk Birimi)
(Toxey 2011:116).

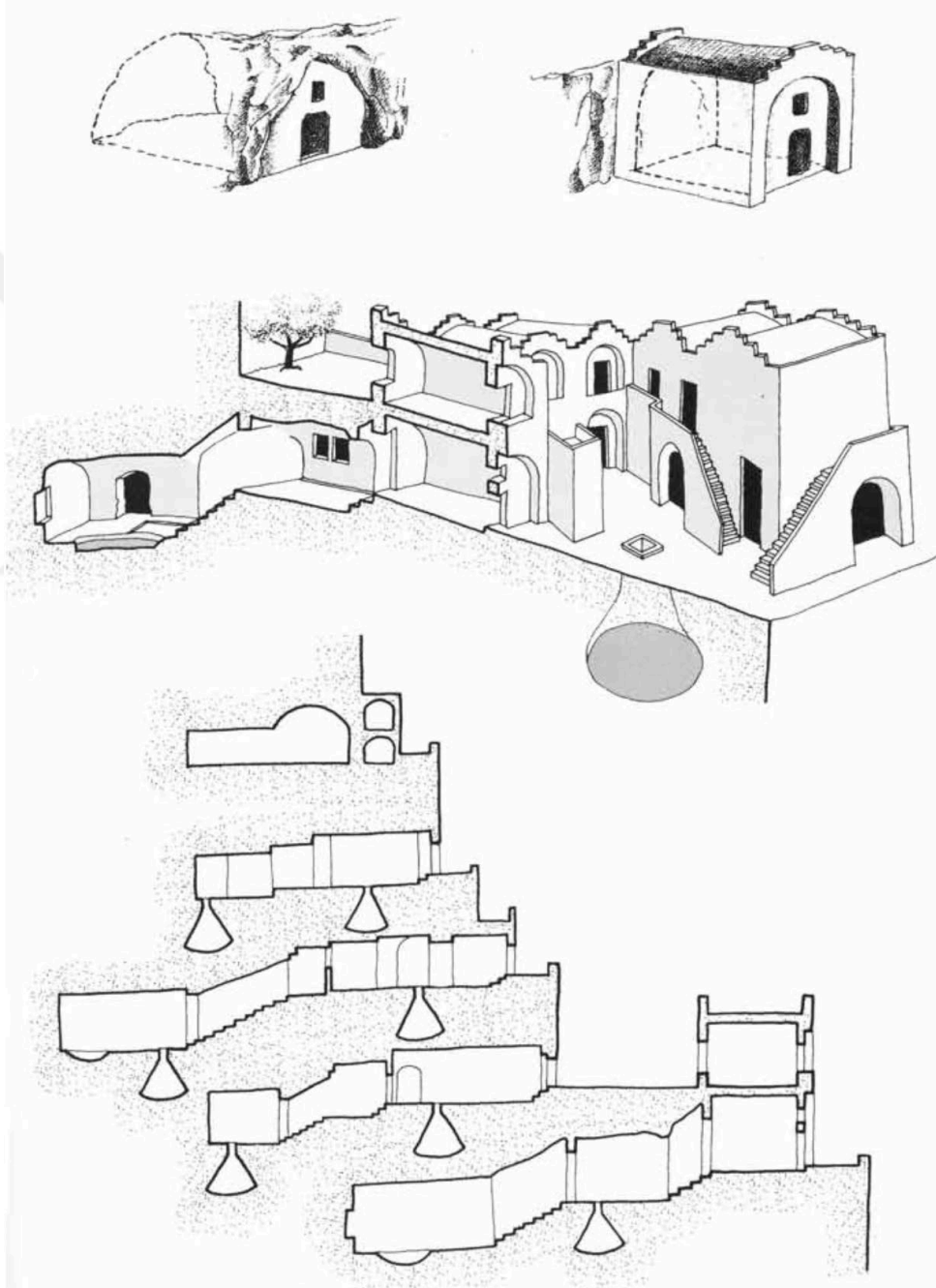
Sassi yerleşimini simgeleyen kentsel özelliklerden biri Piyano'dan Grabaglioni'nin en sonuna kadar bütün konut katmanlarını birbirine bağlayan kayalık, halka açık ve merdivenlerden oluşan yollardır (Toxey 2011: 27). Çoğu durumda evlerin önündeki yol ya da bahçe, alt kattaki evin çatısını oluşturmaktadır (UNESCO 1992). Bu durum kamusal ve özel alanlardaki karmaşıklık ve yakın bağlantının bir göstergesi olmaktadır (Toxey 2011: 28). Yollar çevresindeki evlerin gruplandığı ortak avluları (vicinati (komşuluk birimi demek)) birbirine bağlamaktadır. Vicinati'ler, ortak çalışmanın, ortak suyun, yardımlaşmanın ve komşuluğun -iletişimin- yeri olarak sosyal kontrol için de araç işlevi görmektedir (Toxey 2011: 27).

Şekil 32: Mağara Yerleşimi ve Kuyu Yapısının Zamanla Değişimi (d'Ambrosio Alfanoa vd 2017: 111).

Kurak bölgedeki suyun toplanması ve depolanması 1930'lu yıllara kadar Sassi halkı için büyük sıkıntı yaratmıştır. Bu sıkıntıyı gidermek için kurulan sistem oldukça düzenli işlemektedir; yukarı platoda toplanan su yerleşimlere dağıtılmak üzere kurulan sistemlerle yerçekimi sayesinde aşağıya doğru taşınmıştır (UNESCO 1992). Çoğu ev ve avluda suyu doldurma ve boşaltmayı kolaylaştırmak için birden fazla sarnıç bulunmaktadır ve bu sarnıçlar genellikle sokakların, avluların altında veya ön kapının yakınında bulunmaktadır. Çatı ve sokak süzgeçleri ile kaya üzerine oyulan oyuklar

suların sarniçlara taşınmasını sağlamıştır (Toxey 2011: 27). Ortak avlu etrafındaki konut grupları, sarniç gibi ortak tesislerle *vicinato*'nun (komşuluk) sosyal yapısına dönüşmüştür (UNESCO 1992). Bazı evler de sarniçlere ek olarak neviere denilen birimler bulunmaktadır ve yaz ayları için buz sağlamak amacıyla yağın karların toplanıp, saman katmanları arasına sıkıştırılarak mağaraların derin bölgelerinde (özellikle ön kapıdan uzak) inşa edilen sarniçler bulunmaktadır (Toxey 2011: 28).

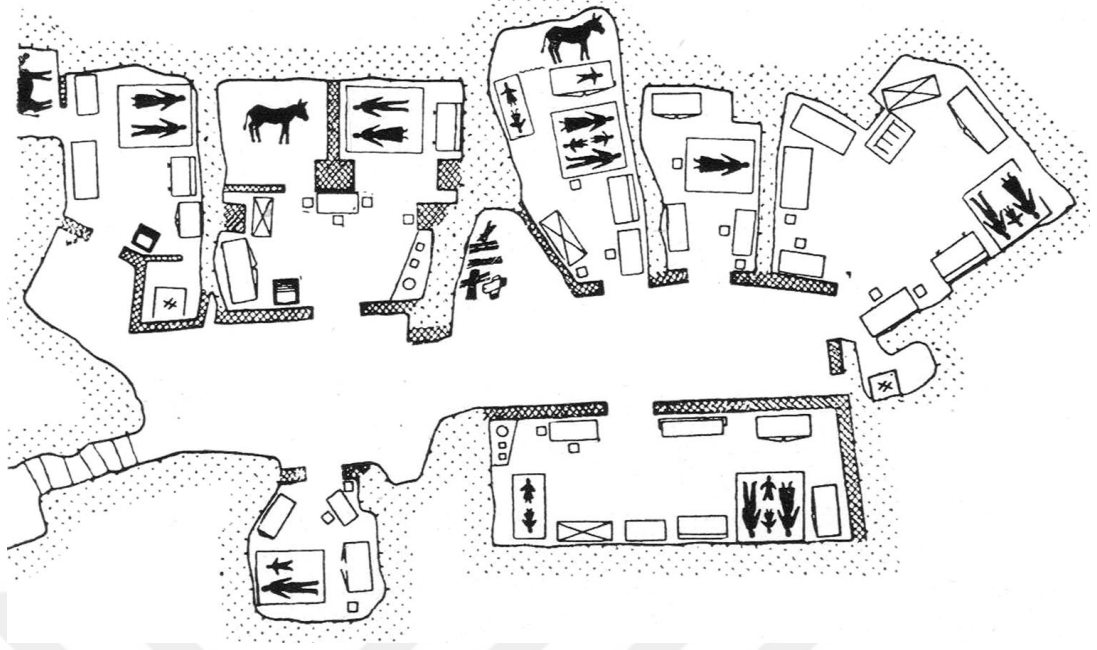
Şekil 33: Matera Konut Dokusu, Casa grotta veya casa tamponata (sol üstte): kapalı mağara, temel Sassi binası;

casa lamione (üstte sağda): Güney İtalya'nın temel yapı birimi olan beşik tonozlu mekan. Bu mekan, çatılardan ve kaldırımdan su toplayarak ortak sarnıcı olan ortak avluyu [vicinato] çevreleyen Sassi'ye özgü konut tipleri -aksonometrik çiziminde (ortada) görüldüğü gibi genellikle daha büyük mekanlar oluşturmak için birleştirilir; (altta) Basamaklı mağara katmanlarını, eğimli mağara dizilerini ve çok sayıda sarnıcı gösteren kesit (Toxey 2011: 29).

Şekil 34: Bir Sarnıcın Zaman İçerisinde Konuta Dönüştürülmesi (Toxey 2011: 47).

Yerleşim yerinde görülen halkın yaratıcı ifadesi; *palazziler* (saray evleri) ve kilise yapılarında görülen süslemelerin yanı sıra, duvar işlemleri ve heykel detaylarıdır. Bölgedeki yerel zanaatlardan biri olan baca tasarımı sözlü kaynaklara göre; her Sassi bacasının biçim olarak farklılaştığını ve eski dönemlerde ailelerin evlerini bacalarıyla tanımladığı bilinmektedir. Aynı zamanda kiliselerde gözlendiği kadar büyük evlerde de görülen ayrıntılı oymalar, tonozlar ve heykeller de bölge halkının yaratıcılıklarının ve kültürlerinin bir ifadesi olmuştur (Toxey 2011: 30).

Şekil 35: Sassi'deki Mağara Yaşamına Dair Bir Kullanım Planı
(Tenzon 2018: 513)

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Sassi tarihindeki en yüksek nüfus yoğunluğuna ulaşmıştır. Bu nedenle yaşam kalitesi ve hijyenik koşulları ciddi şekilde kötüleşmeye başlamıştır. Böylece 20. yüzyıl başlarından Güney İtalya'daki köylü sınıfın düşük statüsünün göstergesi haline gelmiştir (Fatiguso vd 2018: 1026).

3.2.3 Matera-Sassi Yerleşiminde Yaşanan Kültürel Kopuş

Matera yerleşiminin sosyo-kültürel bağlamı; “yer ve yerleşim arasındaki ilişkinin sentetik bir yorumu olarak” Felicetti tarafından tanımlanmıştır. Dolayısıyla Matera yerleşimi, sosyal ve ekolojik ilişkilerin tutarlı bir yorumu olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple Matera'nın mevcut düzeninin gelişmesine sebep olan kararlar önem taşımaktadır (Felicetti 2016: 615).

Şekil 36: Bir Sassi Evinin İç Görşeli -1930 ile 1950 Yılları Arasında
Yatağın yanında tavuklar ve katırla birlikte süren yaşam (Toxey 2011: 3).

Matera'nın en eski yerleşim bölgesi olan Sassi 1950'li yıllara kadar çiftçi ailelerin ve hayvanlarının beraber yaşadıkları mağara yapılarından oluşmuştur (Felicetti 2016: 615). 12. yüzyılın ünlü Arap gezgin, haritacı ve coğrafyacısı olarak bilinen El Idrisi'nin "muhteşem görkemli" olarak tanımladığı Matera'nın kentsel dokusu zamanla yozlaşmaya başlamıştır (UNESCO 1992).

İkinci Dünya Savaşı ardından, yaklaşık 15.000 kişinin - Matera'nın nüfusunun neredeyse yarısı- Sassi'de ikamet ettiği bilinmektedir. Çevredeki tarım arazilerinde çalışan esnaf ve köylülerden oluşan sakinlerin çoğu, hijyenik olmayan koşullarda yaşamıştır. Konutlar o dönem doğrudan havalandırma, şebeke suyu, kanalizasyon sistemleri ve elektrik dahil tüm temel hizmetlerden yoksundur (Tenzon 2018: 499).

Şekil 37: 1930'lu Yıllarda Bir Sassi Evinin İç Mekan Görşeli (Toxey 2011:106).

İkinci dünya savaşından sonra yaşanan siyasi çatışmalar Matera'daki olumsuz yaşam tarzının pekişmesine sebep olmuştur (d'Ambrosio Alfano vd 2017: 112). Bölgede sık görülen sıtma vakaları, Avrupa ve ABD'de dolaşan Sassi'nin sahip olduğu kötü ünün yazılı ve görsel tasvirlerine rağmen; Matera'nın sahip olduğu yaşam koşulları Güney İtalya için istisna değildir. İtalya'nın güney bölgelerinin çoğunun geniş ölçüde az gelişmişliği göz önüne alındığında, o dönemde Sassi yerleşimi çok da dikkat çekmemiştir. Yerleşimin İtalyan ve uluslararası kamuoyu üzerindeki büyük etkisinin nedeni; Sassi'nin, vadinin yamacında adeta üst üste yığılmış gibi görülen mağara yerleşimleriyle sahip olduğu karakteristik özelliğin, modern yaşantının tam tersine işaret etmiş olmasıdır. Bu sebeple Matera'daki yaşam standartları gazeteciler ve politikacıların eleştirilerinin hedefi olmuştur (Tenzon 2018: 503-504). Matera'nın siyasi hedefler uğruna uğradığı yıkımlar yazar Carlo Levi'nin Matera köyü üzerine yazdığı kitap ile başlamıştır. 1948 seçimlerinde Eski İtalya Başkan Yardımcısı Togliatti'nin yerleşimi "ulusal utanç" olarak adlandırması ile yıkım süreci hızlanmış ve 1950'lerde İtalyan Başbakanı Alcide De Gasperi'nin yerleşim bölgesine özgü hazırladığı yasalarla devam etmiştir. Çünkü bu dönemlerde Matera ve bölgenin kentsel dokusu Güney İtalya köylü yaşamının sefaletinin simgesi haline gelmiştir (d'Ambrosio Alfano vd 2017: 112-114).

Şekil 38: 1950’li Yıllarda Sasso Caveoso’da Bulunan Bir Vicinati (Frediani 2012: 10).

Dönemin modern yaşam standartlarına uymayan ve hijyenik olmayan koşulları nedeniyle eski Sassi yerleşiminin kınanarak günümüz Matera kentinin kurulmasındaki ateşleyici kelime “utanç” olmuştur. Bölgenin değişmesi üzerine büyük etkisi olan Levi’nin 1935-36 yılları arasında Basilicata’daki sürgün anılarını 1945 senesinde yayınlaması ile Matera’daki köylü halkın ilkel yaşam standartlarına ilişkin yeni tartışmaların fitili ateşlenmiştir (Toxey 2011: 78). 1945 yılında Carlo Levi tarafından yazılan Tanrı Bu Köye Uğramadı (itl: Cristo si è fermato a Eboli) adlı kitapta Sassi’deki yerleşim bölgesini “kutsal, gizemli ve büyülü” aynı zamanda “fakir, sağlıksız ve geri kalmış” olarak nitelendirmiştir (Felicetti 2016: 605). Levi’nin 1935-36’da Basilicata’daki siyasi sürgün anılarının 1945’te yayınlanması, Matera’nın “ilkel” köylülüğüne ilişkin yeni incelemeleri, eleştirilerin ve siyasi propagandaların artmasına sebep olmuştur (Toxey 2011: 78-82). Kitabında anlatılan aşağılayıcı hijyen koşullarına sahip mekanlarda hayatlarını idame eden hayvanlar ve insanların genel yaşam tarzı, dönemin burjuva kesimi ve bürokratların yaşam standartlarının çok altında bir tablo çizmiştir (Felicetti 2016: 606). Dönemin siyasi rejiminin itibarsızlaştırılması için yayınlanan Levi’nin kitabı siyasi seçimlere kadar, önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Kitabın yayınlanmasından sonra dikkatler Matera üzerine çekilmiştir. Ancak kitap iki ana hedefinde başarısız olmuştur. Muhafazakâr Hıristiyan Demokratların kazandığı seçimlerde istenen sonuç elde edilememiştir ve yerel Sassi

yaşam tarzı korunamamıştır. Kitabın sefalet ve yozlaşmaya ilişkin açıklamaları karşısında medyanın ilgisi bölgeye çekilmiştir. Bunun sonucunda, şehirdeki yaşam standartlarının modern yaşam standartlarına yükseltilmesi istenmiş ve köylü kültürünün sonunu etkileyecek kararların alınmasının zemini hazırlanarak Matera yerleşimi utançla takip edilmeye başlanmıştır (Toxey 2011: 72).

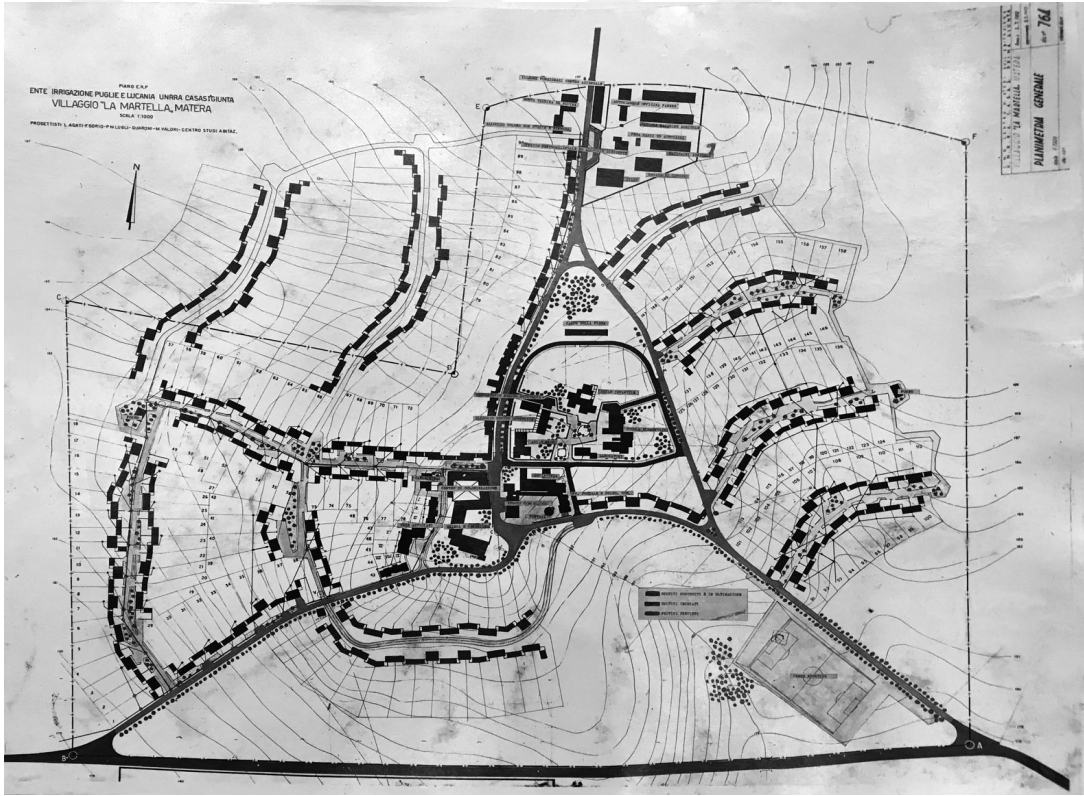
Ulusal çapta hissedilen bu utanç duygusunun tek kaynağının Levi'nin kitabı olduğu düşünülse de ortaya çıkan belgelere göre ulusal utanç (*vergogna nazional*) kavramı 1941 yılında Matera'nın teknik ofis müdürü tarafından hazırlanan belgede, yerleşimi tanımlamak için de kullanılmıştır. 1941 yılında ortaya çıkan bu belgede Sassi bölgesinin hijyenik olmayan koşullarından bahsedilirken bu sağlıksız yaşam şartlarının eyalet başkentine yakışmadığı ve bu sebeple ulusal bir utanca neden oluşturduğu vurgulanmıştır (Toxey 2011:82).

Matera'nın eyalet başkenti olması ve dolayısıyla kalkınma planının uygulanabilmesi için, 17. yüzyıl'dan 19. yüzyıl'a kadar büyük izler taşıyan şehrin Piyano bölgesindeki kentsel dokunun önemli bir bölümü yıkılmıştır. Sassi'de olduğu gibi Piyana'da yaşanan yıkımlarda, bölgedeki gelişim dönemlerine ait var olan kanıtların yok olmasına sebep olmuştur (Toxey 2011: 87).

Matera'nın eyalet başkenti olmasıyla beraber kentin var olan imajının başkente yakışmadığı üzerine tartışmalar çıkmaya başlamıştır. İtalyan hükümeti tarafından 1927 yılında şehrin onarımı ve yerleşim bölgelerinin iyileştirilmesi için "iyileştirme programı" açıklanmıştır. Güney İtalya'nın genel geri kalmışlığının sembolik temsili, yerleşimi bazı kırsal köylerin inşasını içeren plan da dahil olmak üzere, kalkınma ve reform programlarının merkezine yerleştirmiştir (Tenzon 2018: 87). Bu programa göre, eyaletin geri kalan bölgelerindeki yaşam koşulları değişmeden (fark edilmediği için) kalmıştır. Ancak Matera'nın artan görünürlüğü ve önemi sebebiyle Sassi'nin geleneksel yapısı ve tarihi dokusunda bozulmalar meydana gelmeye başlamıştır (Toxey 2011: 89).

Şehrin başkent olmasıyla beraber kentin içerisine sosyal konut yapılarının eklenmesi, bankaların şehir içinde varlık göstermeye başlaması ve sosyal donatıların (park, okul, pazar yeri, mezbaha vb.) eklenmesi yeni kent düzeni için ekonomik ve sosyal gelişme kaynakları oluşturmuştur. Tüm bunlara ek olarak Sassi'nin iyileştirilmesi için yapılan planlamalarda; Sassi'nin bir kısmı için inşa edilmesi planlanan yeni yollar, yerlerinden edilen şehir sakinleri için planlanan yeni konutların ve çiftlik evlerinin La Materella bölgesinde inşa edilmesi sürecini içermektedir (Toxey

2011: 87-88). Bunların arasında, Matera'nın merkezinin birkaç kilometre doğusunda bulunan La Martella köyü, ülkenin savaş sonrası dönemde yaşadığı modern yaklaşımlara doğru, geçici bir süre için olsa da ilişkili bir role sahip olmuştur (Tenzon 2018: 500). La Materella bölgesi için yapılan planlamanın temel hedefi, düzensiz şehir merkezini düzeltmek ve şehrin ana akslarına siyasi yapılanmalara uygun odak unsurları eklemektir. Yeni planlama ile şehir (yapılan yeni konut tipleri, ticari ve hükümet yapıları), daha önce gelişmemiş tarım arazilerine doğru doğrusal bir büyüme göstermiştir. Bu dönemde Sassi, kentsel planın uygulanabilmesi için şehre gelen işçi sınıfın ve bölgedeki yeni açılan sermaye personellerinin konakladığı bir alan olarak kullanılmıştır. Bölgenin hâkimi tarım işçilerinin yerlerinden edilmesi, hükümet görevlileri ve hizmet sağlayıcıların bölgeye akını yeni bir orta sınıfın Matera'ya yerleştirilmesine neden olmuştur (Toxey 2011: 97).

Şekil 39: La Martella Planı (Tenzon 2018: 510).

Eski İtalya Başkan Yardımcısı Togliatti'nin de “ulusal utanç” olarak adlandırdığı bölge, çok katmanlı bir yaşantıya uzun yıllar boyunca ev sahipliği yapmıştır (Felicetti 2016: 614-615). Genel yaklaşımda Levi'nin Matera'nın kurtarıcısı olarak yüceltilmesine rağmen, kitabın ortaya çıkışından sonra Matera'ya yaptığı

ziyarete Levi yerel halk tarafından iyi karşılanmamıştır. Okuryazar Matera'lı halk - özellikle hakarete uğrayan ve karalanan burjuvazi- 1946 yılında Carlo Levi'nin ziyareti sırasında yayınlanan haber ve makalelerdeki karalayıcı tutumuna karşı öfkelerini dile getirmişlerdir. Levi'nin yaklaşımına siyasi olarak karşı çıkan muhafazakar dergi La Voce Liberale, Levi'yi "*acılarını sömüren kitabında, vatandaşlarımızı gücendirmekte, bu folklorik anlatımda kötü bir girişim bizim için ise bir suçtur*" diyerek suçlamıştır. Levi'nin kitabına yapılan başka bir yorum ise:

"Kitap geçmişi saf kurgu terimleriyle anlatan ve kitap içinde her şeyin modern mit yaratıcısının deforme edici yaklaşımıyla değiştirilerek korkunç boyutlara ulaştığı fantezi kitabıdır. Nesnel bir gerçekliği belgelemez, sürgün edilerek en kötü fiziksel ve ahlaki ıstıraba mahkum olan birinin huzursuz bir fantezisinin yaşanmış bir gerçekliğini belgeler. Bu kitabı okumak Lucanianların [modern yerleşimdeki Basilicata bölgesinde yaşayanlar] suratlarına atılmış bir tokat gibi acı vermektedir. Bu şekilde hissetmekte haklılar çünkü iğrenç bir şekilde anlatıldılar ve yanlış anlaşıldıklarını, şekillerini bozduklarını, iftira atıldıklarını ve dürüst olmayan bir tahrifin ahlaksızlığına düşürüldüklerini ve tepki vermek istiyorlar. Aynı zamanda yanılıyorlar, çünkü nesnel bir gerçekliği istemeyen ya da fotoğraflayamayan, ancak belki de amaçlarına aykırı olarak hayatımızı romantikleştiren ve bir akrobasi sihirlilik dokunuşu altında dönüştüren bir yazara nasıl tepki verirsiniz?"

diyerek tepkilerini belli etmişlerdir (Toxey 2011: 92). Alt tabakadaki yerel halk da Levi'den nefret etmeye başlamıştır. 1950 yılında bölgede yaşayan bir garson; "*Biz Lukanyalıların ne kadar ilkel insanlar olduğunu tüm dünyaya gösterdi*" diyerek tepkisini ifade etmiştir (Toxey 2011: 98).

Nesnel kriterlere dayanmayan utanç söylemi 1946 ve 1948 seçimleri ve sonrasındaki yıllarda kendi kendine bir ivme kazanmıştır. Sassi'ye duyulan küçümsemenin ağırlığı ve buna eşlik eden köylü kültürü, Sassi'de yaşamayı hem bölge sakinleri hem de ulus için kabul edilemez bir hale getirmiştir (Toxey 2011: 89-92). İtalyan hükümeti bu durum karşısında 1952 yılında çıkarttığı yasa ile eski yerleşim sahiplerinin, bölgenin dışındaki yeni yapılara yerleştirilmesine karar vermiştir. Bu durum eski kent merkezinin 1950'li yıllarda terk edilmesine neden olmuştur (d'Ambrosio Alfano vd 2017: 113).

1952 yılında Sassi yerleşimi çıkartılan özel kanunlarla tahliye edilmiştir. 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde Sassi neredeyse tamamen tahliye olmuştur. Boşalan şehir ve hissedilen kimlik kaybı insanlara, Sassi'nin, çiftçilik kültürünün bir sembolü olmanın yanı sıra, zengin, heterojen bir kentsel küme olduğunu fark

ettirmiştir. Şehrin kimliğinin yok olduğu düşüncesi ve Sassi'nin geleceğinin nasıl olacağı üzerine sorulan sorular sonraki dönemler için Matera'nın yenilenme sürecine katkı sağlamıştır (Felicetti 2016: 615).

Şekil 40: 1950'ler – 60'lar Piyano'nun Çevredeki Tarlalara Doğru Genişletilmesi (Sassi sınırı beyaz çizgi ile sınırlandırılmıştır) (Toxey 2011: 55).

3.2.4 Sassi Yerleşiminin Korunmasına İlişkin Uygulamalar

İtalya'daki 1948 seçimleri ile Güney İtalya için çeşitli reformlar yapılmaya başlanmıştır (Porcari ve Guida 2022: 127-129). İkinci Dünya Savaşı sonrasında planlanan devlet programlarının aksamasının getirdiği yeni utanç, zaten devam eden Sassi sorunu üzerine eklenmiştir (Toxey 2011: 55). Dönemin Adalet Bakanı ve İtalya Komünist Partisi lideri olan Palmiro Togliatti, 1948 yılında Güney İtalya'da bulunan Lucania'ya yaptığı ziyarette Matera'daki eski yerleşim yerlerinin varlığını 'ulusal utanç' olarak nitelendirerek Carlo Levi ile alevlenen eski ifadeyi tekrar canlandırmıştır. Bu açıklamadan birkaç yıl sonra Hıristiyan Demokrat Parti'nin kurucusu ve İtalya Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı Alcide De Gasperi, Matera köylülerinin tahliyesi ve yeniden yerleştirilmesi programının ulusal bir öncelik olduğunu ilan etmiştir (Tenzon 2018: 97-98). Sassi'de yaşanan sorunların kesin olarak ortadan kaldırılabilmesi için Sassi yerleşiminin (yenilemenin ve kamusal hizmetler

sunmanın yüksek maliyetli olacağı sebebiyle) tamamen tahliye edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Toxey 2011: 98).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'yı yeniden inşa etmek için ABD tarafından finanse edilen ekonomik destek programı -resmi olarak Avrupa Kurtarma Programı olarak adlandırılan Marshall Planı- Matera mağaraları ve çöküşünün nedenlerini ortadan kaldırmak amacıyla birçok bilimsel çalışma ve yerleşim planlarının yapılmasını sağlamıştır (Tenzon 2018: 510).

Yerel uzmanlar ve yöneticiler, kırsal ve kentsel kalkınmanın yerel yaşantıya uyumlu yapılmasının Matera sorununun çözümü için anahtar fikri olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Kırsal ekonomist Nallo Mazzocchi Alemanni, Leonardo ve Albino Sacco tarafından yapılan analizler sonucunda, şehri çevreleyen kırsal kesimde iş gücü ve toprağın yetersiz kullanımının Sassi'deki aşırı nüfus sorunuyla bağlantılı olduğu sonucu öne sürülmüştür. Mazzocchi Alemanni, şehir merkezinde bu kadar çok köylünün yaşamasının sebebi olarak, Matera'daki kırsal işçilerinin çoğunlukla ettikleri toprağın sahibi olmamalarını ve kırsal alanlardaki yaşamın kötü olmasını göstermiştir. Çiftçi ailelerin her gün çalışmak için kırsal alana gidip akşam şehir merkezine döndüğüne dikkat çekmişlerdir. Sonuç olarak da Sassi nüfusunun bir kısmının kırsal kesime yeniden yerleştirilmesinin, insanların yaşam kalitesini iyileştirirken kırsal ekonomiyi sürdürmenin en doğrudan yolu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tenzon 2018: 510-514).

1940'ların ikinci yarısında, kiracı çiftçiler ve çiftçiler, Komünist Parti'nin desteğiyle, genellikle büyük, özel mülkiyete ait tarım arazilerinin, var olan *latifundia* (İlkel yöntemlerle ve düşük verimle işletilen geniş tarım alanları- 2022) sistemin parçası konumundaki devlete ait veya ekilmemiş tarım arazilerini işgal etmişlerdir (Tenzon, 2018: 510). *Latifundia* sisteminin verimsizliğini; yetersiz kullanılan arazilerin kamulaştırılması ve yeniden dağıtılması yoluyla ele alınmasıyla, topraksız köylü kitlesini hızlı modernleşme sürecine dahil ederek tüm ülkeyi "temizlemek" için bir öncelik olarak kullanmışlardır. Kamulaştırma programına paralel olarak, kırsal bölgelerin verimliliğini artırarak, kırsalda yaşayan ve çalışan insanların yaşam kalitesini artırmak için Avrupa İyileştirme Programı fonları kullanılarak büyük altyapı yatırımları da yapılmıştır (Tenzon 2018: 518).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde gözlemlenen reform hareketleri, kırsal bölgenin modernleştirilmesini amaçlayan UNRRA-Casas konut planlarının,

diğer ulusal programlarla entegrasyonunun sağlanması için de fırsat niteliği taşımıştır (Tenzon 2018: 519).

1950-1970 yılları arasında yaşanan önce kültürel, sonrasında siyasi ve yasal değişikliklerle, Sassi'deki yerel halkın sağlıksız yaşam koşulları iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bölgedeki yaşam koşullarının değiştirilmek istenmesinin temel sebepleri; sağlıksız mekanlar, endemik hastalıkların yayılması, aşırı kalabalıklaşma, yaşam alanlarının hayvanlarla paylaşılması, çok sayıdaki bebek ölümleri ve bazı yapı ve sokaklarda da çökmeler olarak sıralanmaktadır. Bu sorunlarla başa çıkarak, yerleşim sakinlerini tekrar bölgeye yerleştirebilmek için pek çok kanun hazırlanmış, sosyolog ve şehir plancıları ise yeni yerleşim bölgeleri ve kırsal yerleşim yerleri tasarlamışlardır (Gizzi vd 2017: 67).

1950'li yıllarda İtalyan Hükümeti, Güney İtalya bölgesinde yaşanan kentsel yozlaşma sorununu ele almışlardır (ICOMOS 1992). 1950'lerin başında Matera kırsalı da dahil olmak üzere, Güney yarımada'nın en az gelişmiş kırsal alanlarından bazılarında da tarım reformu adında birtakım projeler yürütülmüştür. Bu projelerle birlikte, altyapı hizmetlerinin sağlanması, mülk sisteminin yeniden yapılandırılması ve sanayileşmiş tarıma geçişin teşvik edilmesi gibi teknik önlemlerin benimsenmesi hedeflenmiştir. Hıristiyan Demokrat Parti tarafında desteklenen tarım reformu, güney bölgesine yayılan grev ve protestolara karşı cevap niteliği de taşımıştır (Tenzon 2018: 519).

La Martella yeniden yerleşim planı (1951–1953); iki bölgenin yenilenmesi için Sassi yasası olarak adlandırılan (1952) ve Luigi Piccinato tarafından Matera şehri için Piano Regolatore Generale (Genel Kentsel Gelişim Planı 1953–1954) yasaları doğrultusunda hazırlanmıştır. 1951'de, tarımsal alanlarda arazi mülkiyeti sorununu ele almak ve coğrafi olarak tanımlanmış bir alanda çalışma ilişkilerini yeniden yapılandırmak amacıyla yedi yerel kamu otoritesi kurulmuştur. Bunlardan biri olan, Puglia ve Lucania'daki Toprak Reformu Otoritesi, Matera çevresinde yeni yerleşim projelerinin gerçekleştirilebilmesi için UNRRA-Casas ile bir iş birliği kurmuştur. Toprak reformu eylemi dört ana aşamada ifade edilmiştir:

- (1) Kadastro değeri devlet tahvilleri ile telafi edilerek, ilkel yöntemler kullanılarak, verimsiz işletilen arazilerin kamulaştırılması.
- (2) Tarım ürünlerinin işlenmesi için arazi ıslahı ve köy evleri ve küçük sanayi tesislerinin inşasını içeren iyileştirme projelerinin tamamlanması.

(3) Yoksulluk düzeylerine göre seçilen köylü ailelere toprakların yeniden dağıtılması sağlanmıştır. Her aileye tahsis edilen arazi miktarı, arazinin verimliliği ve ailenin yapısıyla dengelenmiştir. Hibe alan ailelerden, aldıkları arazi ve evler için otuz yıl içinde piyasa değerinden daha düşük bir fiyatla geri ödeme yapmaları talep edilmiştir. (4) Yeni arazi sahiplerine ilk faaliyet yıllarında ekonomik ve teknik destek sağlanması (Tenzon 2018: 517).

UNRRA- Casas -Comitato Amministrativo Soccorsi ai Senzatetto (Evsizlere Yardım Komitesi);

Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi'nin kısaltması olan UNRRA- Casas -Comitato Amministrativo Soccorsi ai Senzatetto (Evsizlere Yardım Komitesi) ve Ente Riforma Fondiaria aracılığıyla iki kurumun ortak müdahalesi Puglia e Lucania (Apulia ve Lucania'nın Toprak Reformu Otoritesi), 1940'ların sonunda, programın organik olarak gerçekleştirilmesine yönelik ilk somut adımları atmıştır (Tenzon, 2018: 516).

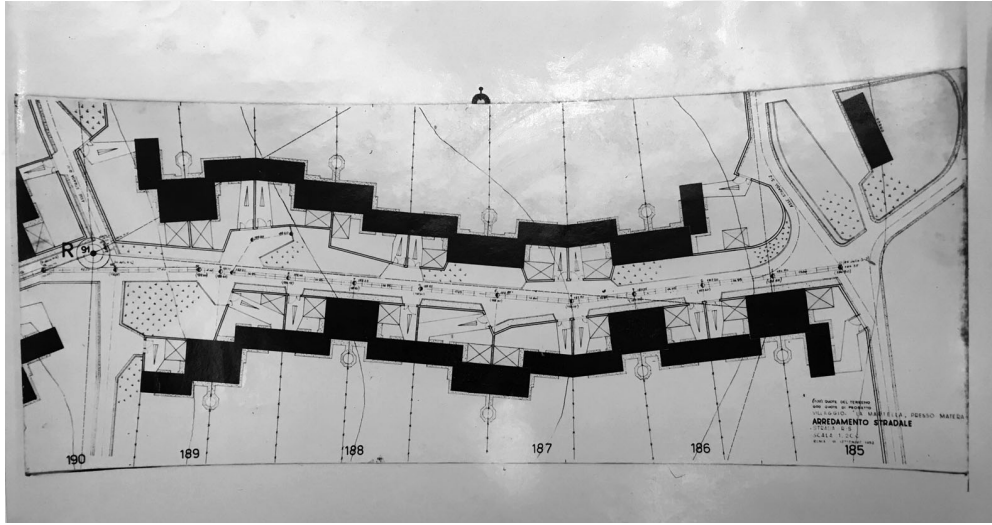
UNRRA-Casas 1946'da kurulmuştur. Güney yarımada'nın pek çok bölgesindeki çok sayıda yapının inşasından sorumlu olan kurumdur. Resmi olarak uluslararası bir organizasyon olmasına rağmen, bütçesinin büyük kısmı ABD'den ve yönetim kurulunun bir kısmı Washington DC'de faaliyet gösteren bir Amerikan girişimidir. Buna karşın, idari yapısı hem İtalyanlardan hem de Amerikalılardan oluşmakta ve dahili teknisyen ve tasarımcı ekibinin neredeyse tamamı İtalyanlardan oluşur. UNRRA-Casas'ın iki uluslu yapısı, yeniden yapılanma aşamasında İtalya ile ABD arasındaki alışverişin göstergesi olmuştur. Uygulanacak strateji ve fonların dağıtımını esas olarak ABD'den sağlanırken, İtalyan yöneticiler önemli ölçüde operasyonel bağımsızlığa sahiptir. UNRRA-Casas'ın faaliyetinin ilk yılları, savaş sonrası acil durumlara müdahale etmeye, mülteci kamplarında veya doğaçlama barınaklarda yaşayan ailelere ev sağlamaya adanmıştır (Tenzon 2018: 519).

1946'dan 1949'a kadar komite tarafından uygulanan konut projelerinin çoğu, savaş hasarının daha belirgin olduğu bölgelerde yer almıştır. Projeler; yarı kırsal yerleşimlere yapılan küçük ev gruplarından oluşmaktadır. Projeye meydana gelen yeni mahalleler; katta ikiden fazla daire olmayan, bir veya iki katlı konut tipolojisinin tekrar edilmesiyle oluşmuştur. Her konutun kendi erişimi, bahçecilik veya ekim için ayrılmış 300 ila 400 m²'lik küçük bir alana sahiptirler. Ancak projenin genelinde kamusal alan ve yapılara çok daha az dikkat gösterilmiştir. Konut projelerinin çoğunun kırsal yerleşimler için uygulanmasına ilişkin alınan kararın nedeni, öncelikli olarak en

dezavantajlı topluluklara, en büyük altyapı ve hizmet kıtlığına sahip alanlara ulaşma isteğinden kaynaklanmıştır (Tenzon 2018: 517).

UNRRA-Casas, Matera’da yaşanan sorunu; çalışmalarını ön plana çıkarmak ve oluşturdukları planlarını Güney İtalya'nın diğer kırsal bölgelerinde gelecekte uygulanması ön görülen projeler için temel model olarak önermek için fırsat olarak değerlendirmiştir.

İtalya'nın savaş sonrası dönemine şekil veren reformist ortam, UNRRA-Casas konut planlarının kırsal bölgeyi modernleştirmeyi amaçlayan diğer ulusal programlarla entegrasyonu için bir fırsat sunmuştur. 1950'lerin başında, Matera kırsalı da dahil olmak üzere, güney yarımada'nın en az gelişmiş kırsal alanlarından bazılarında tarım reformu adı altında yürütülen birtakım projeler başlatılmıştır. Bu planlar yerleşim yerleri için, altyapı hizmetleri sağlamayı, mülkiyet sistemini yeniden yapılandırmayı ve sanayileşmiş tarıma geçişi teşvik etmek için teknik önlemler almayı amaçlamıştır (Tenzon 2018: 517-518).

Şekil 41: UNRRA-Casas La Martella Yerleşimi (Tenzon 2018: 514).

Modern Matera yerleşimi 1952 tarihli “Sassi’nin Yeniden İnşası” yasasının yardımıyla meydana gelmiştir (Rizzi 2018: 143). 17 Mayıs 1952 senesinde İtalyan Hükümeti tarafından çıkartılan ‘Sassi’nin tahliye edilmesine ilişkin özel kanun’ (Special Law for the displacement of the Sassi) ile, Sassi sakinlerinin 2/3’ü (yaklaşık 17.000 kişi) evlerini terk ederek yeni mahallelere taşınmaya zorlanmıştır (Porcari ve Guida 2022: 135). Bu yasa Sassi yerleşimini “büyük bir boşluk, yokluk” olarak tanımlayan çok merkezli görüşlerin rehberliğinde yürütülen, şehre uygulanan

müdahalenin başlangıcına işaret etmektedir (Rizzi 2018: 143-144). Bu çalışmalara göre Sassi'nin yerinden edilmiş köylülerini bölgeye tekrar alabilmek için Matera'nın merkezinin etrafını saran, yeni yerleşim yerleri inşa etme fikri üzerinde anlaşılmıştır (Tenzon 2018: 519). İtalyan mimar ve şehir plancısı Luigi Piccinato'nun 1953-56 yıllarında yaptığı master plan, yazar Carlo Levi ile alevlenen 'İtalya'nın utancının' hafızasını oluşturmuştur. Plan mekansal anlamda dönüm noktası olmuştur (Rizzi 2018: 42). İtalyan ve ABD'li mühendis ve finansörlerden oluşan bir komite tarafından yerlerinden edilen Sassi halkı için tasarlanması planlanan köy ve Matera'yı çevreleyen banliyö mahalleleri inşa etmeye dayalı geliştirilen müdahale planı onaylanmıştır (Toxey 2011: 98). Tasarlanan yeni mahallelerin, çiftçi topluluklarının yeni kimlik bulabilecekleri yeni merkezler haline gelmesi planlanmıştır. Altyapı ve yeşil ağlarla karakterize edilen iki bağlantı noktası arasında organize edilen yeni şehir, geniş yeşil alanlar ve kentsel tasarımda sahip olduğu detay kalitesi bakımından mahallelerle yeni yaklaşımlarla tasarlanmıştır (Rizzi 2018: 144). Bu sayede Sassi'den tahliye edilen 1000 köylü aile, 730 işçi aile ve 485 esnaf ailesinin barınmasını sağlamak üzere; 1460 kırsal konut yerleşkesi ve 755 banliyö konutunun inşa edilmesine karar verilmiştir (Toxey 2011: 104). Paradoksal olarak, tasarlanan bu 'ideal' şehir, Sassi'nin eski sakinlerini barındırmak için uygun olmamıştır. Sassi'deki kırsal yerleşimler kısa süre sonra terk edilmiştir. Yerleşimin terk edilmesinin sonucunda yerli halk, Rioni adıyla kurulan mahalle banliyö yerleşimini oluşturmuştur. Rioni mahallesi, doğal ortamından silinmiş bir insanlığın mekânları olarak mahalle-getto çağrışımını üstlenmiştir. Boşaltılan Sassi, giderek artan bir fiziksel-yapısal yoksunluğa girmiştir. Yerleşim bu dönemde kente göç eden göçmenler ve yoksullar için yozlaşmış bir yerleşim bölgesi olarak hizmet etmeye başlamıştır (Rizzi 2018: 96-98).

Müdahale planının temel amacı, yaşam koşullarının gerekliliklerinin sağlanabilmesi amacıyla kurtarılabılır durumdaki evlerin yenilenerek sağlıklı koşulların giderilmesini sağlamaktır (Toxey 2011: 105). Yapılması planlanan program kapsamında Sassi sakinleri evlerini devlete satmışlardır (Porcari ve Guida 2022: 136). Programın başlangıcındaki beklenti, yapılacak bina projelerinin on yıl içerisinde tamamlanması iken projenin kapsamı ve süresi artmıştır. Bu sürede yeni merkezde konaklaması hedeflenen yaklaşık 16000 Sassi'li halkın sayısı 20000'e yükselmiş ve verilen yerleşim yeri sözü de tutulamamıştır. 1958 yılında yapılan araştırmada Sassi'li aileler için gerekli görülen 4.009 konuttan, (ilk Sassi yasasından 1970'li yılların başına kadar geçen sürede) 2.926 tanesi tamamlanmıştır. Bunlara ek

olarak Sassi; yoksul göçmenler, başka barınma imkanları olmayan genç çiftler ve genellikle radikal, sanatsal karşıt-kültür üyeleri tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Bu dönemde yapılar ve şehir sakinleri şehir merkezi *centro storico* dışındaki duvarlar ve demir parmaklıklar arasında kalmışlardır. (Toxey 2011: 105-106). Bu kanunla şehir Piyano bölgesindeki Nazım Plana göre eklenen yeni mahallelerle genişlerken, terk edilen ve bozulmaya başlayan Sassi mağaralarında yaşam durmuş, şehir adeta hayalet şehir haline gelmiştir (Porcari ve Guida 2022: 136). Bu durum şehirde fiziksel ve demografik değişiklik yaşanarak Sassi halkının yaşam tarzını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda şehir çapında kültürel, ekonomik ve hatta ahlaki değişiklikleri de beraberinde getirmişti. Modernleşme sürecinin toplumlar üzerindeki kontrol mekanizmasını gözlemleyebildiğimiz bu süreç, insanların yaşam tarzlarını, geçim kaynaklarını, kimliklerini, değerlerini, hatta dillerini ve yemeklerini değiştirmiştir. Sakinler yerleşim yerlerinde izole bir yaşam sürmeye devam etmişlerdir. Buna karşılık elit kesim eski yerleşim yerlerini terk etmişlerdir. Bölgede sosyal bölünme görülmeye devam etmiştir. 1955 yılında bölgedeki değişiklikler Toxey'in kitabında şöyle anlatılmaktadır:

“Sadece kısmen gerçekleştirilen reformlar eski sosyal düzenlemeyi ortadan kaldırmayı henüz başaramadı ve bunun yerine yeni ve daha karmaşık bir bürokrasi yarattı. Ancak toplumun en alt katmanları artık yeni olaylara ve devlet müdahalelerine yabancı değiller ve uygun işlevlerin her zamankinden daha fazla bilincine varıyorlar.” (Toxey 2011: 109-110).

1962 yılının Şubat ve Temmuz ayları arasında Sassi'nin yenilenmesi sorunu üzerine bir konferans düzenlenmiştir. Konuşmacılar ve katılımcılar İlk Sassi yasasından tahliye yasası olarak bahsetmişlerdir. Konuşmacılar ve konferans katılımcıları Sassi'nin tamamen boşaltılması gerektiği, hatta yenilenme için kararlaştırılan evlerin sakinlerinden kurtulmak gerektiği fikrinde buluşmuşlardır. Boşaltılmış Sassi'nin yeniden kullanımıyla ilgili olarak, yerleşimin turizm amaçları doğrultusunda müzeye dönüşmesi fikri üzerinde anlaşılmıştır. Bu düşünceye göre yerleşimde karakteristik olarak tanımlanan bölgelerdeki konut kullanımının, zanaatların ve kültürel hizmetlerin kısmen korunması fikri üzerinde anlaşılmıştır. Yerleşimin bütünüyle korunması fikri ise yüksek maliyetler ve 'ilkel' olarak adlandırdıkları alanların kullanılabilirliğine inanmamaları dolayısıyla kararlılıkla konferans katılımcıları tarafından reddedilmiştir. Herhangi bir konutun yeniden kullanılması fikrine karşı çıkan dönemin Matera Belediye Başkanı Lo Nigro ise:

“...Sassi’yi kısmen de olsa yeniden yerleştirmeyi düşünmek bana saçma geliyor: modern Matera vatandaşı, kurtarıldığı dünyaya geri dönemez, çünkü şimdiye kadar yaşadığı Sassi’yi yukarıdan görme ve buraları turist olarak ziyaret etme hakkına sahip olacaklardır.”

diyerek konuyla ilgili görüşlerini dile getirmiştir (Toxey 2011: 76).

Sassi’nin korunmasına dair çıkartılan ilk Sassi Yasasının yanlış kullanıldığına dair suçlama 1962 yılında yerel gazetede yayınlanan makale ve 1965 yılında senato konuşmasında yazar Carlo Levi tarafından ortaya atılmıştır. Levi çıkartılan ilk yasanın Sassi yapılarını yenilenme sürecine hizmet etmediğini, bu yasanın bölgede yürütülen çalışmaları kötüye kullanarak korumanın ana hedefini çarpıttığını iddia etmiştir. Mimar Tommaso Giura Longo (bir Matera yerlisi, Roma’da ulusal bir üne sahip olan ve Roma’da çalışan öğretmen) 1965 yılında yayınladığı iki makalesinde yerleşimle ilgili; bölgedeki yapılara korunmayı hak eden ve etmeyen yapılar olarak bakmak yerine, şehircilik anlayışı olarak da değer verilmesi gereken yapılar olarak bakılması gerektiğini vurgulamıştır. Tüm kompleksin korunması gerektiğini vurgulayan Longo, *centro storico* (tarihi merkez) ile Sassi arasındaki görsel bağlantının önemine de dikkat çekmiştir. Bu tartışmaların üzerinde “Matera Sassi yerleşimi korunması gereken ulusal bir mirastır” başlığı altında 1967 yılında yürütülen bir konferansta, Sassi yerleşiminin korunmasına ilişkin çıkartılan ilk yasa tartışılmıştır (Toxey 2011: 98).

1960’lı yılların sonunda Matera’nın, kültürel ve mimari mirasının benzersiz kentsel değere sahip olduğu anlaşılmış, bu mirasın korunması için özel bir yasa hazırlanmıştır. 1960’lı yılların sonlarında da seçilen tarihi mahallelerin rehabilitasyonuna başlanmış olup o zamandan günümüze kadar da koruma çalışmaları devam etmektedir (ICOMOS 1992).

Şekil 42: 1970’li Yıllarda Depremler Ve Bölgenin Terk Edilmesiyle Yaşanan Fiziki Çöküntülerin Önüne Geçebilmek İçin Hükümet Müdahalesine Ait Bir Örnek (Toxey 2011:189).

1960-65 yılları arasında halk; Sassi yerleşiminin korunması konusunda izlenmesi gereken yolları tartışırken, yetkililer bu süre zarfında yerleşime ait bir eylemde bulunmamışlardır. 1965 yılında bazı Sassi evlerinin çökmesi belediyelerin koruma sürecine katılmasını zorunlu kılmıştır. Yerleşimde meydana gelen çöküntüden etkilenen ailelerin bölgeden uzaklaştırılması sonrasında yetkililer, üçüncü Özel Sassi Yasası’nın hazırlanmasını teşvik eden bir talep olarak Sassi’nin tamamen boşaltılması isteğinde bulunmuşlardır. Ancak bu isteklerine rağmen boşaltılan yerleşimlerin akıbeti konusunda anlaşmaya varılamamıştır. Sosyalistler (yazar Carlo Levi tarafından desteklenen); yaşanabilir Sassi evlerinin içinde oturulmasını isterken, Hıristiyan Demokratlar ve Komünistler (İtalyan mimar ve şehir plancısı Luigi Piccinato tarafından desteklenen) tüm yerleşimin “büyük bir etnografya müzesine, bir medeniyet müzesine, bu antropolojinin bir belgesine” dönüştürülmesi fikrini savunmuşlardır. Fikir birliğine varılamaması sonucunda ilk etapta boşaltılan yerleşimin yeniden kurgulanmasına ilişkin uluslararası bir yarışma yapma kararı alınmıştır. Ancak 1968

yılında yarışma daha gerçekleşmeden iki yeni mahalle (San Giacomo ve Pini) inşa etme kararı alınmıştır (Toxey 2011: 98).

Yine aynı dönemlerde Sassi'nin kültürel önemine duyulan ilgi yerel kanallar yardımıyla artmaya başlarken film yapımcıları tarafından da yerleşimin kültürel değeri uluslararası boyuta çıkarılmıştır. Pier Paolo Pasolini'nin 1964 tarihli "Il Vangelo Secondo Matteo" (*Aziz Matta'ya Göre İncil*) başlıklı epik filmi geniş bir izleyici kitlesine ulaşmış ve birçok dilde seslendirilmiştir. Sassi ve çevresindeki manzaranın gösterimi, daha önce öne sürülen sefalet ve utanç haberlerinin yerini almaya başlamıştır. Öyle ki film, üniversite öğrencilerinin (öncelikli olarak mimarlık öğrencilerinin) 1960'ların yazlarında ulusun dört bir yanından terk edilmiş Sassi evlerini kullanmak için göç etmesine bile neden olmuştur (Toxey 2011: 98-99).

1958 kalkınma planı sosyo-ekonomik misyonunu kaybederek kentsel dönüşüm projesine dönüştüğünde Sassi toplumunu ekonomik olarak engellemiştir. Genişleyen şehirde inşaat işleri için, asıl işini bırakan birçok Sassi sakini, 1970'lerin başında yapılaşma hızı sona erdiğinde işsizlikle karşı karşıya kalmışlardır. Ekonomik temellerini kaybeden sakinler için yeni kentsel düzenleme hiçbir alternatif sunmamıştır. Bununla birlikte, onlarca yıldır gelen kamu fonları, Matera'da daha fazla idari iş ve onları desteklemek için daha büyük bir hizmet endüstrisi yaratmıştır. Savaş sonrası bayındırlık projelerinde Matera bölgesi diğer güney İtalya gölgeleri gibi; tarımsal faaliyetlerin mekanikleşmesi ile azalan emek ihtiyacı sonucunda kritik işsizlik ve ekonomik felaket göstergeleri arasında sıkışmıştır. 1950'ler-60'ların inşaat programları ve finansmanlarının tükenmesiyle artık tarımsal olmayan yeni şehir mali, sosyal ve kimlik krizlerine girmiştir (Toxey 2011: 110-113).

Deprem ve bölgenin terk edilmesiyle yaşanan fiziki çöküntülerle birlikte, yerel hükümet Sassi'deki yaşantıyı korumak ve kurtarmak için devlet kurumlarınca uluslararası rekabet ilan etmiştir. Uluslararası rekabetin ilan edilmesi ile 1974-77 yılları arasında bölgede yürütülen çalışmalar sonucunda, sonraki yıllarda onaylanacak yönergelerin temelleri atılmıştır. Uluslararası rekabet sonucu yürütülen çalışmalarda üç ana konuya vurgu yapılmıştır. Bunlar; mevcut kentsel bağlam ve gelişme eğilimi, Sassi tarihi merkezi ile Matera kasabasının diğer alanları arasındaki ilişki, düzenleyici ve yönetim planları olarak sıralanmaktadır (Gizzi vd 2017: 66).

1970'lerde şehrin ve bölgenin sosyo-ekonomik gerçekliğini ve potansiyelini kavramak için Matera Belediyesi tarafından, Sassi de dahil olmak üzere Matera ve çevresi hakkında yeni bir çalışma yaptırılmıştır. Bu çalışma ile Matera'nın kültürü ve

ekonomisi; hükümet yardımlarına bağımlı halde geldiği belirtilerek şehrin artık kendi refahından ve geleceğini kuramayacağı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca bu çalışma ile Sassi yerleşimi eşsiz sanatsal değere sahip bir anıt olmanın yanı sıra köylülerin sosyal ve ekonomik adalet mücadelesi için de bir anıt olarak değerlendirilmesi fikrini netleştirmiştir (Toxey 2011: 114).

1980-1990'lı yıllar arasında yürütülen çalışmaların odak noktasında Sassi'yi Piyano'nun merkezi (*centro storico*) ile, bağlamanın yöntemlerini bulmak olmuştur (Toxey 2011: 114-115). 1980'li yılların ikinci yarısına gelindiğinde ise, bölgedeki tarihi mahalle dokularının korunması ve iyileştirilmesi için hükümet tarafından ödemeler tahsis edilmeye başlanmıştır (Gizzi vd 2017: 67). Belediye'nin idari bir kolu olarak Ufficio Sassi'nin kurulması, belediyenin kendi koruma programlarını oluşturmasına imkân tanımıştır. Ufficio Sassi makamına doksandokuz yıl boyunca Sassi'nin gözetimi, devlet koruma yardımlarının yönetimi ve koruma çalışmalarının denetimi emanet edilmiştir. Ufficio Sassi'nin yasal sorumlulukları arasında bir koruma programı geliştirmek de bulunmaktadır (Toxey 2011: 116). Koruma ve iyileştirilme üzerine yapılması planlanan eylemler iki bienal ile düzenlenmiştir. İlk bienal Sasso Barisano'yu, ikincisi Sasso Caveoso'yu kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Bienal programları, kentsel dokudaki müdahaleleri ve altyapı ağının yeniden inşasını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur (Gizzi vd 2017: 66). 1988 yılında onaylanan ve Ufficio Sassi'ye danışılarak yazılan koruma programı olan Intervento Bienali Programı dei Rioni Sassi genellikle Primo (Birinci) Bienali olarak bilinmektedir. Birinci bienalin genel amacı; Sassi'nin kentsel ve çevresel rollerini tanımak, farklı yapı formlarının morfolojik ve tipolojik analizlerinin yanı sıra gelişimleri hakkında tarihi araştırmalar yapmak, yerleşimin tüm bölümlerinin korumaya uygun işlevlerini belirlemek olarak özetlenmektedir. Bu hedeflerin temel felsefesi Sassi'nin Piano yerleşimi ile fiziksel, sosyal, ekonomik ve sembolik olarak yeniden bütünleşmesini sağlamak olmuştur. Birinci ve İkinci Bienal'in benimsenmesi sırasında Sassi'nin ulusal ve uluslararası alandaki yorumlarında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Daha da önemlisi, koruma çabalarına verilen destekler ve özel yatırımlar önemli ölçüde etkilenmiştir (Toxey 2011: 126).

Sassi, 11 Kasım 1986 tarih ve 771 sayılı Kanun hükümleri uyarınca İtalyan Devletinin koruması altına alınmıştır. Bu kanun, Sassi'yi istisnai bir ulusal çıkar olarak nitelendirmektedir. Tarihi alanın yönetim sorumluluğu bölgenin Eski Eserler Denetleme Kurumu iş birliği içerisinde olmak kaydı ile Matera Belediyesi'ne

devredilmiştir. Tarihi alanların büyük bir çoğunluğu Devlet mülkiyetindedir ve Belediye'ye kiralanmıştır. Matera'yı çevreleyen büyükçe bir alan, Basilicata Eyaleti tarafından "Matera Arkeolojik, Tarihi ve Tabiat Parkı Hakkında Bölgesel Kanun" kapsamınca korunmaktadır. Bu koruma kanunu Basilicata eyaleti için Bölgesel Kalkınma Planı'nın bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kanun tüm yapı tipolojileri üzerinde kontrol sağlamak ve mevcut kentsel dokudaki genel değişiklikleri, yıkımları, yeniden inşaları ve yapı yüksekliklerini kapsamaktadır. Antik mahallelerin yönetimi, Matera Belediyesindeki Eski Eserler Müfettişliği departmanı ile yürütülmektedir. Mahallelerin yönetim ve restorasyonu için gerek duyulan fon; 1986 tarihli 771 sayılı Kanun hükümleri uyarınca İtalyan Hükümeti tarafından; Güney İtalya'nın ekonomik ve sosyal kalkınması için oluşturulan genel fon olan Cassa per il Mezzogiorno'dan ve diğer ilave kaynaklardan sağlanmıştır. Yönetim planına göre, kamu binalarının restorasyonu belediye tarafından sağlanmakta ve özel mülk sahipleri de restorasyon ve onarım için mali yardım alabilmektedir. Ancak büyük mimari kompleksler üzerinde yürütülmesi planlanan çalışmalar özel şahıs ve şirketlere ihale edilmektedir. (ICOMOS 1992)

1970'lerin başındaki kamulaştırmaların sona ermesi ile 1988'de resmi koruma programının başlatılması arasında Sassi devam eden bozulma ve çöp birikmesi dışında çoğunlukla değişmeden kalmıştır. Bu süre zarfında yerleşim farklı kullanıcı gruplarına ev sahipliği yapmıştır. Bunlar;

- Sassi'de yaşamayı estetik -tarihi değerinden dolayı seçenler ve
- Sassi'de zorunlu olarak yaşayanlar (Bölgede zorunlu yaşayanlar; Matera'ya göç eden, barınacak parası olmayan ve Sassi evlerini işgal eden yoksullar) olmak üzere ikiye ayrılır.

Bu iki kullanıcı profili arasında, bölgeden ayrılmamayı seçen veya program sona ermeden toplu konut almayan birkaç eski Sassi sakini de vardır. Bu eski Sassi sakinlerinden bazıları bugün hala orada yaşamaya devam etmektedir (Toxey 2011: 126). Bu dönemde Sassi, geniş mimari bağlamda varoluşsal hayatta kalmanın örneğini oluşturmaya başlamıştır. Bu kapsamda hazırlanan kanunlarla yerleşimin önemi ulusal ve uluslararası alanda büyük yankı kazanmaya başlamıştır (Porcari ve Guida 2022: 141).

1993 yılına gelindiğinde ise UNESCO Matera yerleşiminin Dünya Kültür Mirasları Listesi'ne kaydedilmesini önermiştir. Ancak Matera'da devam edilen ve yapılması planlanan rehabilitasyon çalışmalarının koruma standartlarına (Venedik

Tüzüğü) uygun olması gerektiğini vurgulamıştır (d'Ambrosio Alfano vd 2017: 116). Ayrıca UNESCO bölgeye dair yapılan araştırmalar sonucunda yayınladığı bildirge ile yapılacak olan koruma ve iyileştirme çalışmalarında, antik mahallelerle uyumlu olmayan gelişmeyi önlemek için Sassi ile modern Matera kasabası arasındaki tampon bölge konusunda dikkatli olunması gerektiğine de vurgu yapmıştır.

Matera yerleşiminin aşağıda sıralanan gerekçeler dolayısıyla 1993 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine kaydedilmesi gerektiği vurgulanmıştır;

1. Sassi yerleşimi ve parkının, jeomorfolojik ortamı ve ekosistemine mükemmel bir şekilde uyarlanarak, iki bin yıldan fazla bir süreklilik sergileyerek, kayaya oyulmuş bir yerleşim örneğinin temsili olması,
2. Kasaba ve parkların, insanlık tarihinin bir dizi önemli aşamasını gösteren mimari topluluk ve peyzaj örneğini oluşturması,
3. Kasaba ve parkların, zamanla doğal çevresiyle uyumlu ilişki sürdürerek kültürün evrimini gösteren geleneksel insan yerleşimi ve arazi kullanımının örneğini temsil etmesi.

(UNESCO 2022). 771/86 sayılı yasanın ardından Sassi'deki ortam yavaş yavaş toparlanmaya başlayarak çağdaş kente dönüştürülmüştür (Porcari ve Guida 2022: 141). Sassi 2019 yılında Avrupa Kültür Başkenti seçilmiştir (Porcari ve Guida 2022: 143).

3.2.5 Sassi Yerleşiminin Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı

Ortak bilişte Matera şehri, kayalara oyulmuş özel yerleşim biçimleri olan Sassi ile anılmaktadır. İnternette "Matera" anahtar kelimesini kullanarak yapılan görsel aramaların sonucu çoğunlukla Sassi yerleşimine aittir. Panoramalar, anıtlar, hatıra fotoğrafları, film platoları, otel veya pansiyon reklamlarına dair ulaşılan sonuçların hemen hepsi Sassi yerleşimine ait görsellerle kullanıcılara aktarılmaktadır (Rizzi 2018: 143).

Basilicata Üniversitesi öğretim üyesi Chiara Rizzi'ye göre kuş bakışı baktığımız zaman Matera şehri yıllar içinde hiçbir şeyin değişmediği statik bir şehirdir, Sassi'de ise zaman durmuş gibi görünmektedir. Bu durum sadece şehrin kentsel imajının nasıl yönetilip yönlendirildiği ile ilgili bir durum değil, aynı zamanda şehir kavramının ve fikrinin sonucu niteliğindedir (Rizzi 2018: 143-144).

Matera yıllar içerisinde farklı görüşlerin ön plana çekildiği kentsel test alanına dönmüştür. Rizzi'ye göre Matera'nın yüklendiği "laboratuvar kent" olma durumu, Matera'ya ait farklı alanların yıllar içerisinde (yerleşimin 1950'lerdeki modern mimari ve şehircilik laboratuvarı olmasından günümüzde sahip olduğu kültür kenti laboratuvarı olması süreci boyunca) yeniden karakterize edilmesine neden olmuştur (Rizzi 2018: 144). Bölgeye duyulan ilgi, büyük ölçüde UNESCO tarafından 1993 yılında verilen Dünya Mirası Alanı statüsü sayesinde artmıştır. Yerleşimin Dünya Mirası olarak seçildiği andan itibaren Sassi bir kere daha iskân edilmiş, yerleşim kapsamlı kurtarma ve rehabilitasyon işlemlerinden geçmiştir (Biondi vd 2020: 9). Matera'nın son yıllarda kültürel mirasına bağlı olarak yaşadığı "Rönesans" kentin gelişimi için büyük fırsat niteliğindedir (Rizzi 2018: 144). Ancak Matera'nın korumasında vurgulanması gereken iki yön olduğu belirtilmiştir. İlk olarak; yerel mirasa zarar vermeden bölge ekonomisini geliştirmeye katkı sağlayacak turizm etkinliğini garanti etmek için, ICOMOS'un tavsiyelerine uyulmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. İkinci olarak; turizm etkinliğinin Sassi mahallelerinde turistlere eksiksiz bir deneyim olarak yaşatılmasından ziyade, Sassi'nin sahip olduğu cazibeye daha fazla odaklanması olması gerektiğidir (Gizzi vd 2017: 69).

Matera Sassi yerleşiminin UNESCO Dünya Miras Alanı ilan edilmesinden bugüne geçen süre içerisinde şehrin yapısı bozulmalara uğramıştır. Matera'nın 2019'da Avrupa Kültür Başkenti olarak ilan edilmesi sonrası sahip olduğu yeni ün, 1952 yılındaki Sassi'nin rehabilitasyon yasasıyla karşılaştırılabilir bir etki yaratmıştır (Rizzi 2018: 145). UNESCO'nun uluslararası onayı ile yenilemeye duyulan ilginin fiziksel etkisi öngörülebilir dramatik değişikliklerle sonuçlanmıştır. Aynı zamanda yerleşimde yürütülen koruma çalışmaları kültürel ve fiziksel miras kaybı olarak de kendini göstermiştir. Sassi, özellikle daha gelişmiş Barrisano bölgesinde, eski görünümünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Artık sanayi öncesi bir toplumun romantik harabeleri değil, yoğun bir şekilde yenilenmiş alanlarla çağdaş sakinlerin estetik değerlerini geçmişinkinden daha fazla yansıtır hale gelmiştir. Sassi, yeni sakinleri ve ümit edilen turistler için; mermer zeminler, gömme küvetler, yüksek stil mobilyalarla yeniden inşa edilmiştir (Toxey 2011: 195).

Koruma uygulamalarının devam ettiği süreçte Sassi'deki en önemli ve gözle görülür değişiklik -temizlenmiş ve bakımlı görünümünün ötesinde- yeni sakinleridir. Bunlar, birçok Asyalı turist de dahil olmak üzere yeni sakinleri ve turistleri içermektedir. Burada artık oteller, restoranlar, gece kulüpleri ve ileri teknoloji

şirketleri gibi işlere sahip; ticari girişimciler ve onların çalışanlarını içermektedir. Bu grubun büyük çoğunluğunu, Sassi'nin Yeniden İnşası yasası ile yerleşimden uzaklaştırılmış aileler oluşturmakta olup, bölgedeki uygulamaları çoğunlukla duygusal veya kültürel olmaktan çok ekonomik temellidir. Bu grup üyelerinin çoğu Sassi'de yaşamadığı bilinmektedir. Aynı şekilde, turistik sanatlar, mimari koruma ve daha az sıklıkla geleneksel el sanatları zanaatkarları da Sassi yerleşiminde kendine yer bulmuştur, ancak genellikle orada ikamet etmedikleri bilinmektedir (Toxey 2011:195-197). Tarım kasabasından turistik kasabaya dönüşen yerleşimdeki değişiklik, Matera'nın Avrupa Kültür Başkenti olarak tanınmasıyla hız kazanmıştır (Rizzi 2018: 147).

Matera'nın Avrupa Kültür Başkenti olma yolundaki sürece vatandaşları da dahil etmek için yürütülen çalışmada; her aşaması farklı kilit aktör grupları tarafından yönetilen yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreç; 2008-2010 yılları arasındaki ilk aşaması, 2011-2013 yılları arasındaki ikinci aşaması, 2015-2019 yılları arasında üçüncü aşaması gerçekleştirilerek, üç aşamadan oluşmuştur (Biondi vd 2020: 6).

2008-2010 yılları arasındaki ilk aşamada ana aktörler, bazı yerel kültürel kuruluşlar için çalışan bir grup genç profesyonellerden oluşmuştur. 2008 yılının sonunda Belediye Meclisi tarafından "Associazione Matera 2019" kurulmuştur. Bu kuruluş Matera'yı Avrupa Kültür Başkenti 2019'a (European Capital of Culture 2019) aday olarak gösterme kararını etkilemede önemli rol oynamıştır (Biondi vd 2020: 6-7).

2011-2014 yıllarına denk gelen ikinci aşamada ise, genellikle kurumsal aktörlerden (bölgesel ve belediye yönetimlerinden) oluşan yeni bir Matera komitesi kurulmuştur. Bu komiteye atanan genel müdür ile kurumsallaşma sürecine gidilmesine rağmen, proje nispeten daha katılımcı kalmıştır. Komite aktif katılım gösteren yurttaşlardan gelen teklifleri toplayarak geliştirilen kültürel projeleri ile Avrupa Kültür Başkenti adaylık teklifinin ihtiyaç ve gereksinimleri arasındaki denge sürekli olarak korunamamıştır. Bu aşamada katılımcı yaklaşım, kültürel projenin ana hedefi olarak kabul edilmiştir. Kültür Başkenti olma yolunda 2013 yılında hazırlanan teklif dosyasına göre; Projenin ana amaçlarından biri sorumlu ve bilgili "kültürel vatandaş" yaratmak olarak belirtilmiştir. Projede bahsedilen kültürel vatandaş kavramı; kültürün temel kaynaklardan biri olduğunu bilen, kültürel ve yaratıcı girişimlerin iş birliğinde yer alan, bu girişimlerin yaratılmasında yardımcı rol alarak kasabanın mirasına sahip çıkan birey olarak tanımlanmıştır (Biondi vd 2020: 7-8).

İhale dosyası, 100'den fazla vatandaş ve yerel kuruluş tarafından imzalanmıştır. Ayrıca, Matera'nın Avrupa Kültür Başkenti 2019 adaylığı sürecinde deneyimleri olan bir gönüllü grup, bu deneyimleri internet üzerinden paylaşmaya ve yaymaya başlamıştır (Biondi vd 2020: 8). Matera'nın korunmasıyla ilgili bir liste hazırlandıktan sonra, Komite, program ve süreç yönetimi için bir sistem belirlemek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, 2014 dosyası olan "Açık Gelecek" (Open Future) başlıklı belge, en ileri uluslararası deneyimlere uygun bir vizyondan bahsetmektedir. Yapılacak projelerde, ünlü mimar John Grima, sanat yönetmeni olarak atanmıştır ve projeleri yönetecektir. 'Açık Gelecek' vizyonu, komite direktörü tarafından 2014'te Matera Belediye Meclisi Raporunda yapılan bir açıklamada güçlü bir şekilde desteklenerek, “2019 yılında Matera'da üretilecek kültür, tüm Avrupa için referans kültür projesi olacak” denilmektedir (Biondi vd 2020). Özellikle yazar Carlo Levi'nin kitabından sonra İtalya'nın utanç kaynağı olarak nitelendirilen bakımsız ve yaşanamaz olan Sassi yerleşimi, şehrin ve bölgenin ekonomik çıkarlarının merkezi haline gelmiştir. Günümüzde Güney İtalya'da düzenlenen etkinliklerin büyük çoğunluğu “Sassi” ile bağlantılı olarak düzenlenir hale gelmiştir (Rizzi 2018: 145).

Kültür turizmi söz konusu olduğunda, bienal planlarının bölge turizmi için önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. 1999-2011 yılları arasında bölgedeki yerli turist sayısında %198 ve yabancı turist sayısında %423 artış görülmüştür (Fatiguso vd 2018: 1025-1027).

Tarihsel verilerin analizi, Sassi'nin mağaralarında yaşayan yerli halkının çevredeki tarlalardan gelen tarım işçileri olduğunu göstermiştir. Bu bilgi, yerleşim yerinde öne çıkan konut kullanımını anlamak için yararlıdır. Bu aynı zamanda, alanı canlandırmak ve geliştirmek için bölgeye önce ticari faaliyetler ve zanaat atölyeleri ve daha sonra turistik tesisler (oteller, restoran, eğlence merkezleri) sağlama olasılığını öngören 1952 yılında yapılan ilk kentsel yeniden düzenleme planlarını da etkilemiştir. 1952 yılında yapılan bu tarihsel veri analizleri aynı zamanda yakın ilişkilerin olduğu *civitta*'nın (çok sayıda meydan ve yarı açık avlu, ortak kuyu, sarnıç, bahçe ve meyve bahçesi ile oluşan) toplumun sosyal yaşamındaki kilit rolünü ortaya çıkarmıştır. Bu tür mekansal ilişkiler esas olarak Sassi'deki kırsal yaşamla bağlantılıydı ancak şimdi neredeyse kaybolmaya yüz tutmuş durumdadırlar (Fatiguso vd 2018: 1027).

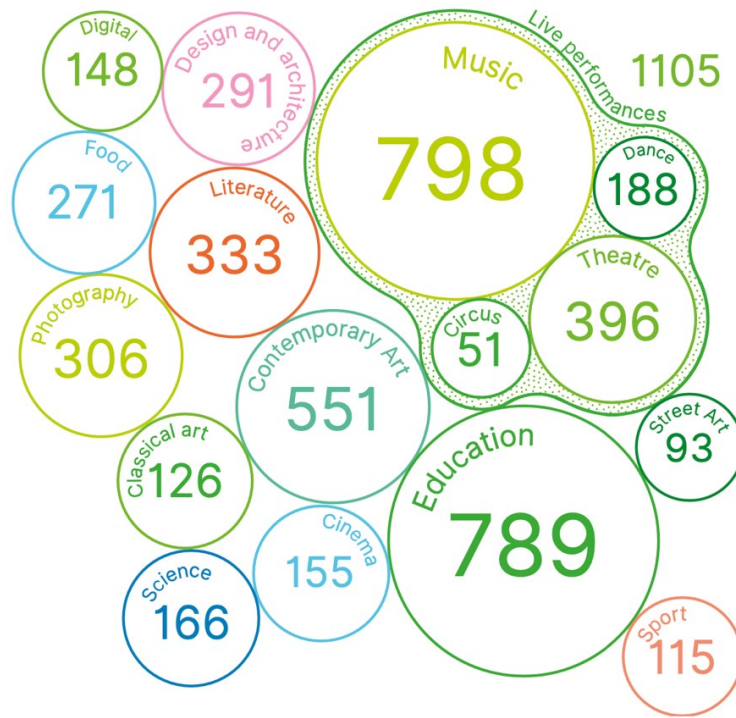
Şekil 43: Sasso Barisano'daki Pietro Laureano Evinin Yenilenmiş İç Mekânı (Toxey 2011: 7).

Günümüzde şehirdeki yapıların yeni kullanımları, tarihi dokuyla örtüşerek mekanları turistik tüketim için bir tür fetiş haline getirmektedir. Hediyelik eşya dükkanları eski el işi dükkanlarının yerini almakta, mahalle dükkanlarının yerini yerel bir versiyonda fast food dükkanları almaktadır. Konut yapısındaki her oda için bir pansiyon veya tatil evinin reklamını yapan broşürler bulunmaktadır. İtalya'nın on üç tarihi merkezinde kısa süreli kiralamalara tahsis edilen konut stokuna ilişkin verilerin karşılaştırılmasında, Matera %25 ile en yüksek orana sahiptir (Floransa'dan %18, Roma'dan %8 daha fazla) (Rizzi 2018: 145).

Bu bağlamlarda Matera'nın kültür başkenti ilan edilmesi için 2011-2014 yılları arasında yürütülen sürecin ikinci basamağında, 2014 senesinde hazırlanan Açık Gelecek vizyonuna yönelik hazırlanan dosya ile ilgili çeşitli şikayetler oluşmaya başlamıştır. Bu şikayetlerin başında “projenin bölgeye yabancı değerleri yerleşime taşıma eğilimi ve yerel deneyimlerin değerlendirilmesine, halkın bölgesel kimliğine ve yerin ruhuna çok az ilgi gösterildiği” konusunda şikayetler olmuştur (Biondi vd 2020: 7).

Avrupa Birliği'nin Matera'ya Avrupa Kültür Başkenti unvanı verme kararı, üçüncü uygulama aşamasının (2015–2019) başlangıcını işaret etmektedir. Bu noktada, kültürel projeleri resmi olarak uygulamak ile görevli 2019 Matera Basilicata Vakfı (Foundation Matera Basilicata 2019) kurulmuştur (Biondi vd 2020: 8). Matera'nın Avrupa Kültür Başkenti adaylığı sürecinde, kültürel ve sosyal kuruluşlar, siyasi

partiler, dini cemaatler ve şahısların katılımıyla geniş üye ağı oluşturulmuştur. Matera'nın adaylığı kapsamında bir araya gelen topluluklar, Demo-Ethno Antropoloji (I-DEA) Enstitüsü altında birleşmiştir, bu enstitü adaylığın ana projesidir. Projenin önemli bir parçası ise Açık Tasarım Okulu (Open Design School) olmuştur. Okulun amacı unutulmaya yüz tutmuş olan mobilya endüstrisinin eski geleneğini tekrar başlatmak olmuştur (Felicetti 2016: 617). Bu okulun amacı, yenilikçi yöntemler ve yeni teknolojilerin yardımıyla genç nesillerin fikir ve bakış açılarını çeşitli bakanlıkların iş birliği ile Matera 2019 programına çekerek özel bir eğitim platformu oluşturmaktır. Platformun hedefi; Matera Basilicata 2019 Vakfı ve Matera 2019 kültürel programındaki projelerin, kültürel yönetim ve üretim alanındaki profesyonellerin (üreticiler) ve kamu katılımındaki uzmanların (birleştiricilerin) kaydını tutmak olmuştur.

Şekil 44: Matera 2019 Senesi Etkinlik Verileri (Fondazione 2020:21).

Matera'nın kültürel değerlerin üretilip satılacağı bir mekân haline gelmesi amaçlanmıştır. Çok yönlü kültürel üretimin benimsenmesi sayesinde Matera gibi orta ölçekli bir şehrin uluslararası arenada varlık gösterebileceği belirlenmiştir. Ancak bu bağlamda Matera'nın sadece bir sahne değil aynı zamanda dünyanın farklı yerlerinden gelen sanatçıların üretimleri ve araştırmaları için de global bir yer olması

hedeflenmiştir. Sanatsal ve kültürel üretimin yeniden canlandırılma sürecinin harekete geçirildiği Matera’da büyük sergiler, konserler, tiyatro gösterileri, filmler, belgeseller tasarlamak geliştirmek ve üretmek için sanatçı ve yapımcılarla birlikte ortak çalışmalar yürütülmektedir (Fondazione Matera-Basilicata 2020: 14).

Matera 2019 projesi, tüm Güney İtalya için edinilen becerileri “eve getirmek” (geri getirmek) ve bu bilgileri istikrarlı şekilde kullanabilmek için eşsiz bir fırsat olarak görülmüştür. Korunması gereken bilgi mirasının, profesyonel ve katılımcı gruplarından oluşan ekiplerle geliştirilen ortak dil ve kültürel etkileşimler yoluyla aktararak korunması hedeflenmiştir (Matera European Capital Of Culture 2022). Bunu gerçekleştirebilmek için, yazarlar, bloggerlar, tasarımcılar, zanaatkârlar, öğrenciler ve akademisyenlerin bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Avrupa kurumlarındaki bilgilerden yararlanarak, bir grup avangard tasarımcının tasarım ve açık kültür bağlamında bilgi paylaşımı hedeflenmiştir (Felicetti 2016: 616). Platform, özellikle kamusal çağrı ile seçilen 30 yaş altındaki gençlerden ve 40 profesyonelden oluşmaktadır. Amaç; kişilerin gelişimlerine yatırım yaparak edindikleri becerileri, Matera’da ve Güney bölgelerinde 2019 yılından sonra da kullanılabilecekleri alanlara dönüştürmektir (Matera European Capital Of Culture 2022). Ayrıca, Restorasyonda İleri Eğitim Okulu (School for Advanced Training in Restoration), Güney İtalya’daki Bakanlık Müfettişliklerine destek sağlamak amacıyla bir araştırma ve yenilik merkezi olarak faaliyet göstermek üzere dönüştürülmeyi hedeflemiştir. Matera’ya yaklaşık 99’km Basilicata Üniversitesi ve Matera’ya yaklaşık 70 km uzaklıkta bulunan Bari Üniversitesi’de kültürel sürdürülebilirlik ve koruma gibi alanlarda doktora programı oluşturma fikrini öne sürmüşlerdir (Felicetti 2016: 617). 2018-2019 dönemi için Basilicata Üniversitesi doktora programlarında;

- Uygulamalı Biyoloji ve Çevresel Koruma,
- Şehirler ve Manzaralar: Mimari, Arkeoloji, Kültürel Miras, Tarih ve Kaynaklar
- İnovasyon ve Sürdürülebilir Kalkınma için Mühendislik
- Tarım, Orman ve Gıda Bilimleri
- Antik Çağdan Günümüze Akdeniz Avrupa’sının Tarihi, Kültürü ve Bilgisi programlarında eğitimler verilmiştir (University of Basilicata, 2022).

Ek olarak Basilicata Üniversitesi bünyesinde, 2500 öğrenciye ev sahipliği yapacak yeni bir üniversite yerleşkesi yapılmıştır. Bu proje, şehir merkezini Matera’nın

eteklerinde bir mahalle olan Lanera'ya bağlayan kentsel alanı yeniden canlandırmayı hedeflemiştir (Felicetti 2016: 617).

La Martella köyü, 1950'li yıllarda, Sassi'de yerinden edilen insanları barındırmak için pilot bölge olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bugün, tiyatro binasının tamamlanması, sanatçılar ve akademisyenler için geçici konutlar ve Sassi ile ilgili bir belgeleme merkezinin tamamlanmasıyla sanatsal canlılığın sağlanmasında katkıda bulunan bir yer haline gelmiştir (Felicetti 2016: 617). Matera, “Açık Geleceğin” şehri olarak anılsa da yetkililer geleceğin herkes için açık olması gerektiği konusunda hem fikir olmuşlardır. Bu bağlamda en genel kapsamda erişime odaklanılmıştır: yalnızca tüm çeşitli yetenekler ve kapasiteler için değil, aynı zamanda göçmenler, LGBT toplulukları, şehrin ve bölgenin kenar mahallelerinde yaşayanlar için de erişilebilir olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu uygulamadaki en temel amaç; çok çeşitli nedenlerle (sosyal, ekonomik ve motivasyonel) dışlanma riskini göze alan herkesi kültüre yaklaştırmak olarak aktarılmıştır (Fondazione Matera-Basilicata 2020).

Sassi'de bulunan mağara evlerinin ‘*Museo Abitato*’ (Yerleşim Müzesi) projesi adı altında müzeye dönüştürülmesi projesi de gündeme gelmiştir. Bu müze projesi, kültürel mirasın en saf anlamda soyutlanarak, ziyaretçilerle paylaşılabilmesi fikrini taşımaktadır. Bu paylaşımın kullanıcı, mimari mekân ve sergilenen eserlerin mevcut yapı ile organik olarak uyumlu yeniden inşa edilen mekanlar arasında empati ve duygusal ilişkiler üreteceği düşünülmüştür. ‘*Museo Abitato*’ (Yerleşim Müzesi) projesinin Sassi bölgesindeki mağara evlerinden ilgi gören bir bölümünün orijinal görüntüsünün orijinal rekonstrüksiyon sergilenmesi, milattan önceki dönemlere ait izleri bulunan konutların yeniden üretilip o dönemin yaşantısı canlandırılarak, turizm destinasyonu için yeniden kullanılması önerilmiştir. Ziyaretçilerin bu mekânları konaklayarak ya da sadece ziyaret ederek deneyimlemesi hedeflenmiştir. Projenin amacı, ziyaretçilerin bu bölgenin tarihi kökenlerine damgasını vuran mitler, ayinler ve kültürel modelleri hakkında yaşayıp deneyimleyerek bilgi edinmesini sağlamak olarak açıklanmıştır. Böylelikle yapılacak olan bu müzenin, klasik müzelerin sahip olduğu anlatım ifadesinin ötesine geçerek, “yaşayan müze” halini alması planlanmıştır. Yaşayan müze konsepti ile odak noktanın sergilenen nesnelere çıkarak ziyaretçilerin deneyimlerine doğru eğilim göstermesi hedeflenmiştir. Bu müze konseptinde önemli olanın müze nesnesi değil, ziyaretçilerin edindikleri mesaj ve kültürel değerler olarak belirtilmiştir. Aynı zamanda bu müze projesi kullanıcıların somut olmayan mirasa

bakış açısının da çok daha kapsayıcı olarak ele alabilmeleri içi bir olanak olarak tanımlanmıştır. Bireyleri gerçekleri öğrenmek için nesnelerin anlamlarını öğrenmek yerine duygusal düzeyde dahil olmaları gereken deneyimlerin bir parçası haline getirmek planlanmıştır (Porcari ve Guida, 2022: 132).

Şekil 45: Sasso Caveoso Bölgesinde Bulunan 19. Yüzyıl Öncesindeki Bir Mağara Yerleşiminin Günümüzde Dönüştüğü Vico Solitario Mağara Müzesine Ait İç Mekan Fotoğrafları (Frediani 2012: 9).

Şekil 46: Sassi Mağaralarındaki Yeni Yaşam (Frediani 2012: 14).

İlerleyen yıllarda, artan ekonomik hırslar ve şehir düzeyinde çatışan siyasi çıkarlar sonucunda 2019 Matera Basilicata Vakfı içinde çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmalar, kamuoyunu olumsuz etkileyerek yürütülmesi planlanan projelerde gecikmelere neden olmuştur. Yerel gazetelerin, yazarların, Matera sakinlerinin, yerel derneklerin, projenin potansiyel destekçilerinin ve proje sponsorlarının, yerel yönetime duydukları güven eksikliği kendini göstermeye başlamıştır. 2015-2019 yılları arasına denk gelen, Matera'nın Avrupa Kültür Başkenti seçilmesine yönelik ilerletilen sürecin üçüncü uygulama aşamasında yönetimin bürokratikleşmesi ile karar alma süreci yavaşlayarak katılımcı süreçler de zayıflamıştır (Biondi vd 2020: 8).

Ancak Matera'nın Avrupa Kültür Başkenti olduğu 2019'un devamında kapsamlı bir vizyonu geliştirip takip edememesi durumunda da yenilik hareketlerinin başarısızlıkla sonuçlanabileceği Rizzi tarafından öngörülmektedir (Rizzi 2018: 145).

3.3 KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

Karşılaştırmalı değerlendirme kapsamında, Türkiye'deki Mustafapaşa-Sinasos (Kapadokya) ve İtalya'daki Sassi (Matera) vernaküler yerleşimlerinin; coğrafik yapışı

ve tarihi, yerleşimlerin genel özellikleri, yerleşimlerin geçirdikleri tarihsel süreçler, yerleşimlerin korunmasına ilişkin alınan kararlar ve yerleşimlerin günümüzdeki durumları incelenmiştir.

3.3.1 Yerleşimlerin İçinde Bulunduğu Coğrafi ve Tarihi Bağlam

Bu tezde vernaküler yerleşimlerin oluşmasında bölgelerin coğrafi özelliklerinin büyük etkileri olduğu görülmüştür. Her iki bölgedeki volkanik tüf tabakalarının varlığı, buralardaki yerleşimlerin şekillenmesindeki ana etken olmuştur. Bölgelerde görülen iklimsel özellikler, coğrafi özellikler kadar yerleşimleri etkileyen bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Matera yerleşiminin stratejik olarak; Adriyatik Denizine kıyısı olan ve Akdeniz'in Doğusu için önemli liman kenti olan Bari'ye uzak olmayan konumu dolayısıyla, yarımadanın güney iç kısımları arasında geçiş bölgesi olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Kapadokya bölgesinin de Antik Pers Kral Yolu, Hıristiyanlar tarafından kullanılan Hacı Yolu ve Karadeniz-Akdeniz kıyılarını birbirine bağlayan ticaret yollarının üzerinde yer aldığı bilinmektedir.

Yerleşimlerin farklı dönemlerde farklı kültürel gruplara ev sahipliği yaptıkları bilinmektedir. Zaman içerisinde Kapadokya bölgesi günümüze kadar;

- Asur Ticaret Kolonileri ve Hititler
- M.Ö. 1750 – 334 süresince; Hitit İmparatorluğu, Firigler, Kimmer-İskit İstilaları ve Lidyalılar, Persler ve Kapadokya Krallığı,
- 17 – 1398 yılları arasında; Roma İmparatorluğu, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu, Türk Boyları, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Eretnid Hanedanlığı,
- 1398 – Osmanlı Egemenliği, gibi farklı kültürel gruplara ev sahipliği yapmıştır (Ozata 2014: 358).

Farklı dönemlerde Matera'nın ev sahipliği yaptığı farklı kültürel gruplar ise;

- Erken, orta ve geç Paleolitik, Neolitik, Eneolitik, erken, orta ve geç Tunç Çağı ve Demir Çağı (yaklaşık MÖ 700.000-400) halkları;
- Yerli kabileler, örneğin, Ausoni, Enotri, Morgesi, Peuceti, Italioti ve Pelasgi (yaklaşık MÖ 1650–500);

- Yunanlılar, Romalılar, Gotlar, Longobardlar, Sarazenler, Normanlar, Svabyalılar, Angevinler, Aragonlar, Napolyon kuvvetleri gibi sömürgeci ve istilacı gruplar,
- Avusturyalılar, Bourbonlar ve Lombardlar (yaklaşık MÖ 600–1860 CE);
- Bizans ve Latin kiliselerinin hizipleri (MS 700–1200); ve
- Ermeniler, Araplar, Yahudiler ve Slavlar gibi göçmen grupları olarak sıralanabilir. (Toxey 2011:17-18)

3.3.2 Yerleşimlerin Genel Özellikleri

Tez kapsamında incelenen her iki yerleşimde de ortak mekansal üretimlerin; tamamen kaya oyma, kaya oyma önüne eklenen yığma (karma) alanlardan ve yığma tekniğiyle yapılan avlulu konut yapılarından oluştuğu bilinmektedir. Bunlara karşın; Kapadokya yerleşiminde coğrafyanın getirisi olan tuf tabakalarının kazılmasıyla oluşturulan yer altı şehirlerinin ve oyma tekniğiyle üretilmiş çok katlı kaya yerleşimlerinin olduğu bilinmektedir. Farklı olarak, Matera yerleşimindeki bazı yığma konut yapılarının Kapadokya yerleşimlerine göre çok katlı olarak inşa edildiği bilinmektedir. İnşa edilen bu çok katlı yığma vernaküler konutlara da *palazzi* “saray evleri” denmektedir.

Kaya oyma mekanlar dışarıdan kolay fark edilmemeleri dolayısıyla, geçmiş dönemlerde yerleşimler için savunma stratejisi olarak olumlu etkiler sağlamıştır. Kaya oyma mekanların, her iki yerleşimde de açık sonlu plan tipolojisine sahip olması, var olan alanların ihtiyaçlar doğrultusunda kolayca büyütülebilmesini sağlamıştır. Tuf bloklarının şekillenmesiyle oluşan yerleşimlerde su ve gıda depolamak şarap üretmek için ayrılmış özelleşmiş alanlarının olduğu bilinmektedir. Her iki yerleşim yerinde de çokça bulunan ve çoğu Bizans Döneminde üretilen kaya oyma kiliseler bölgelerin önemli dini noktalar olduğunun göstergesidir.

Her iki yerleşimin bazı bölümlerinde vernaküler yapı gruplarının teraslanarak yukarıdan aşağıya doğru indiği ve buralardaki yolların dar basamaklardan oluştuğu bilinmektedir. Farklı olarak Sassi yerleşiminin genel dokusunda konutların çatıları bir diğeri için teras ya da yol olarak işlev kazanmıştır. Sassi konutlarının bir arada olmaları sonucunda oluşan adeta ortak avlu gibi işlevlenen *vicinati* (komşuluk birimi) olarak adlandırılan mekanlar meydana gelmiştir. Bu mekanlar Matera’daki yerel halkın sosyalleşme alanları ve geliştirdikleri komşuluk ilişkilerinin kaynağını oluşturmuştur.

Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminde ise yerel halkın komşuluk ilişkilerinin pazarlar, çeşmeler, kahveler, eğitim mekanları ve dini mekanlarda kurulduğu bilinmektedir.

Yerel Sassi halkı, bölgelerindeki su sıkıntısını çözmek için evlerinin çatılarında bulunan su olukları sayesinde yukarıdaki suyu aşağı avlularda bulunan sarnıçlara taşımışlardır. Bu durum yerel halkın bölgeye ait günlük yaşam deneyimlerinin fiziksel yansımaları olmuştur.

Yerleşimlerin temel yapı maddesi olan taşın işlenmesi her iki bölge için değerli olmuştur. Sassi yerleşiminde görülen *palazzi* ve kilise yapılarındaki, süslemeler, ayrıntılı oymalar, duvar işlemleri ve heykel detayları bölge halkının yaratıcılıklarının ve kültürlerinin yansımasıdır. Benzer şekilde Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimindeki konutların çoğunlukla dış cephesinde görülen taş işlenmiş oyma bezemelerin yapı sahiplerinin ekonomik durumları, sosyal statüleri, dini ve kültürel değerlerine göre değişiklik gösterdiği bilinmektedir. Her iki yerleşimde de görülen varlıklı/elit kesime ait evlerin süslemeleri, çıkmaları ve işlemleri şehrin genel dokusunun gelişmesine katkı sağlamıştır.

Mustafapaşa (Sinassos) ve Sassi yerleşimlerinde konut dokuları zamanla -oyma mekan önüne yığma mekanlar eklenmesiyle- daha gösterişli ve kompleks hale gelmiştir. Sinassos yerleşimindeki Kapalos Mahallesi ve Sassi yerleşimindeki Piyano mahallesi, arazinin en yüksek tepesine konumlanan mahalleler olmuştur ve bu mahallelerde yüksek gelir grubu kişilerin oturdukları bilinmektedir.

3.3.3 Yerleşimlerde Yaşanan Kültürel Kopuşlar

Her iki yerleşiminin kentsel dokusunda, farklı dönemlerde yaşayan insan gruplarına ait yaşam tarzlarının mekansal ve zamansal katmanlarının kültürel özellikler aracılığıyla yansıtıldığı görülmektedir. Yerleşimlerdeki toplulukların doğal çevreye müdahaleleri (kayaları oyarak) çoğu zaman geri döndürülemez olsa da özgün kültürlerini ve yaşam biçimlerini coğrafyanın özelliklerini kullanarak oluşturmaları bölgelerin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Bunlara ek olarak yakın zamanlarda her iki bölgede de sosyo-kültürel kopuşların yaşanması, kentsel dokuların değişikliğe uğramasına sebep olmuştur.

Mustafapaşa yerleşiminde yaşanan kültürel kopuş; Kurtuluş Savaşından hemen sonra meydana gelen nüfus mübadelesiyle yaşanmıştır. 1923 senesinde imzalanan Lozan Barış Anlaşması sonucunda alınan nüfus mübadelesi kararı ile yüzlerce yıl Anadolu topraklarında Türklerle birlikte barış içinde yaşayan Rum nüfusu

Yunanistan'a, Yunanistan'da yaşayan Türk nüfusu da Türkiye'ye zorunlu olarak göç ettirilmiştir. Mübadelenin yerleşimdeki ilk büyük etkisi eski Rumca kökenli olan (Sinastos) yerleşim adının Mustafapaşa olarak değiştirilmesi olmuştur. Bölgedeki Rum evlerine yerleştirilen Türkler, kendi alışkanlıklarına göre konut dokularında değişiklikler yapmışlar ve yeni yerlerine alışana kadar bölgedeki yerel Türk halkı tarafından ötekileştirilmişlerdir. Mübadele sonrasında Sinastolu Rum halkın ilgilendiği çeşitli meslek kollarında boşlukların yaşanması da bölgenin genel ekonomisi üzerinde büyük etkiler bırakmıştır.

Matera yerleşiminde yaşanan sosyo-kültürel kopuş yazar Carlo Levi'nin 1945 yılında yayınladığı kitap ile yerleşimin dikkatleri üzerine çekmesiyle yaşanmıştır. Yerleşimin İtalya için "ulusal utanç" kaynağı olarak anıldığı 1950'li yıllarda bölge Güney İtalya köylü yaşamının sefaletinin simgesi haline gelmiştir. Bunun üzerine 1952 yılında devlet tarafından çıkartılan yasa ve planlanan iyileştirme programlarıyla Matera'da yaşayan yerel halk bölgenin dışında üretilen yeni toplu konutlara yerleştirilmiştir. Bunun sonucunda eski kent merkezi boşalarak hayalet şehir görünümüne bürünmüştür.

Farklı kültürel katmanların ve yerleşimlerin sürekliliğinin görüldüğü Kapadokya ve Matera, kültürel değerlerin ve coğrafik şekillerin uyumlu bir yansıması niteliğindedir. Matera ve Kapadokya bölgelerinin kayalara oyulmuş yerleşimlerinin kentsel imajlarına dışarıdan baktığımız zaman, her iki bölge de özgün vernaküler dokularıyla gözlemcilerle zamansız bir kentsel izlenim yaşatmaktadırlar. Matera ve Kapadokya bölgelerinin görsel dokularından yararlanılarak çekilen filmler, diziler ve daha da önemlisi bölgelerin mimari ve kültürel değerlerinin uluslararası kuruluşlar tarafından geleceğe korunarak aktarılmasının gerekliliğinin altının çizilmesi, bölgelere duyulan ilginin artmasına sebep olmuştur.

3.3.4 Yerleşimlerin Korunmasına İlişkin Uygulamalar

Kapadokya bölgesinin ulusal ve uluslararası turizme açılması; turizm sektörünü canlandırmak üzere bölgede 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen yol yapım çalışmaları ile başlamıştır. Yol yapım çalışmalarından önce bölgenin bu günkü kadar popüler olmadığı bilinmektedir. Yol çalışmalarının ardından Ürgüp ve Uçhisar gibi seçilen bazı bölgelerin resmi olarak turizm geliştirme merkezleri ilan edildiği bilinmektedir. Bölgeye dair yapılan ilk planlama çalışmalarında yerleşimin genel dokusunun ve kültürel miras değerlerinin korunmasına yönelik çalışmaların olmadığı

da açıkça görülmektedir. Sonuç olarak yerleşime dair ilk planlamaların yapıldığı dönemlerde turizmi geliştirmek amacıyla yerel dokuyla uyumsuz çok katlı otel yerleşimlerinin yapılmasına başlandığı bilinmektedir. Matera yerleşiminin korunması süreci ise İkinci Dünya Savaşından sonra yerleşimin İtalya için “ulusal utanç” olarak anılması durumunun yeniden gündeme gelmesiyle başlamıştır. Özellikle Sassi yerleşiminin sağlıksız koşullarının düşük bütçelerle iyileştirilebilmesi için yerleşimin tamamen tahliye edilerek yenilenmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda geliştirilen Sassi'nin Yeniden İnşası Yasası yardımıyla boşaltılan bölgenin fiziksel ve yapısal olarak bozulmalara uğrayarak hayalet şehir haline geldiği bilinmektedir. Bu süreçte ABD tarafından finanse edilen Marshal Planları ile yerleşim yeri ile ilgili ilk analizler yapılarak, alt yapı sistemlerinin geliştirilmesi, yerleşimdeki tarımsal faaliyetlerin artırılarak modern yaşam gereklerine uygun yeni yerleşim birimlerinin tasarlanması gerektiği UNRRA-Casas komitesi tarafından vurgulanmıştır. Tasarlanan yeni mahallelerin çiftçi toplulukların kendilerine yeni kimlik bulabilecekleri merkezler haline getirilmesi planlanmıştır. Ancak, yerlerinden koparılan Sassi halkı için inşa edilen yeni yerleşim birimleri yerel halk için uygun olamayarak getto-banliyö yerleşimine dönüşmüştür. Matera bölgesi için yürütülen ilk planlama çalışmalarında da Kapadokya'da olduğu gibi yerleşimin genel dokusu ve bölgenin kültürel miras değerlerinin göz ardı edildiği görülmektedir.

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Alanlarının 1985 yılında Karma Miras Alanı olarak UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi içerisine dahil edilmesiyle, koruma anlamında bölgeye yasal statünün sağlandığı ve ek olarak ziyaretçi sayısında artışların yaşanmasına neden olduğu bilinmektedir. Mustafapaşa yerleşiminin Kapadokya'nın geri kalanına göre nispeten daha geç ünlenmesi sebebiyle bölgedeki diğer yerleşimlere göre daha korunaklı şekilde günümüze ulaştığı görülmektedir. Matera yerleşiminin kapsamlı şekilde kurtarma ve rehabilitasyon işlemlerine maruz kalmasının UNESCO Dünya Mirası Listesine girmesinden sonraki dönemlerde gerçekleştiği görülmüştür. Buna karşın yerleşimin Dünya Miras Alanı ilan edilmesiyle şehir yapısındaki bozulmaların da meydana geldiği belirtilmektedir. Bu dönemde yerleşimde yürütülen koruma çalışmalarının fiziksel ve kültürel miras kaybına yol açtığı bilinmektedir.

Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminin turizm geliştirme bölgesi içerisine girmesiyle yerleşime ait çeşitli ölçeklerde imar ve düzenleme çalışmaları yürütülmeye başlanmıştır. Mustafapaşa (Sinassos)'da bulunan vernaküler yapıların ve yerel

kültürlerin korunarak gelecek nesillere aktarılabilmesi fikri 2003 yılında yapılan Koruma Amaçlı İmar Planı ile desteklenmiştir. Yerleşimin kentsel sit alanı olarak ilan edilerek derecelendirilmesi sonucunda bölgedeki olası büyük tahribatların engellendiği bilinmektedir. Ancak yerleşimin turizm sektörüne dahil olabilmesi için alt yapı ve ulaşım hizmetlerinde yürütülen yeniliklerin, bölgenin kentsel dokusunda çeşitli tahribatların oluşmasına sebep olduğu bilinmektedir. Matera’da ise yerleşimin sahip olduğu kültürel ve mimari miras değerlerinin anlaşılabilir olarak yerleşimin korunması için özel bir yasa hazırlanmasının 1960’lı yıllardan sonraki dönemlere denk geldiği bilinmektedir. Bu kapsamda yerleşimden seçilen tarihi birkaç mahallenin rehabilitasyonu başlamıştır. Yerleşimin potansiyellerinin anlaşılabilirliği için belediye tarafından çeşitli çalışmalar ve incelemelerin yapıldığı bilinmektedir. Bölgede yerleşimin korunması ve iyileştirilmesine yönelik yürütülen her türlü çalışmanın başlangıçta belediyelerce yürütüldüğü bilinmektedir. İlerleyen süreçlerde de yerleşimin İtalyan Devleti tarafından koruma altına alınmasına karşın çalışmaların belediyelerce yürütüldüğü bilinmektedir.

3.3.5 Yerleşimlerin Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı

2021 yılında Mustafapaşa (Sinassos) yerleşimi Dünya Turizm Örgütü (World Tourism Organization) UNWTO tarafından belirlenen 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinden 9 tanesini karşılayarak “Dünyanın En İyi Turizm Köyü” seçilmiştir. Mustafapaşa-Sinassos yerleşimi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden;

- Hizmetlere erişimin artırılması, herkesin genel sağlık hizmetlerine kolayca ulaşabilmesi,
- Farklı cinsiyet ve gelir grubundan kişilerin nitelikli eğitime ulaşabilmesi,
- Kadın ve kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kalkması,
- Herkesin temiz içme suyuna ulaşabilmesi ve su verimliliğinin teşvik edilmesi,
- Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek verimli teknolojik gelişmelerin sağlanarak girişimcilik ve iş imkanlarının teşvik edilerek tam ve verimli istihdam kaynaklarının sağlanması
- Şehirlerin kentsel planlamalarının; gelir seviyesinden bağımsız olarak herkes için güvenli konutlarla, toplu taşıma ulaşımının

kolaylaştırılması ve kentsel dokunun yeşil alanlarla desteklenerek planlanması

- Küresel ısınma ile mücadele edilmesi ve
- Sürdürülebilir kalkınmanın başarılı olması için kurum, kuruluş ve devletlerin iş birliği yapması; maddelerini karşılamaktadır.

Şekil 47: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (UNDP, 2023).

Aynı zamanda Kapadokya bölgesi içerisinde bulunan Mustafapaşa-Sinasos yerleşimi UNESCO Dünya Kültür Mirası alanı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca yerleşim Göreme Miras Alanına alternatif bir cazibe merkezi haline gelebilmesi için kültür, inanç ve doğa turizmini kapsayacak şekilde başlatılan “Mini Kapadokya Projesi” içerisinde yer almaktadır.

1993 yılında Matera-Sassi yerleşimi UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi içerisine dahil edilmiştir. Bu kapsamda yerleşimde yapılması gereken tüm koruma çalışmalarının Venedik Tüzüğü dikkate alınarak yapılması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Bölgenin 2019 yılında Avrupa Kültür Başkenti olarak seçildiği bilinmektedir.

Matera yerleşiminin Avrupa Kültür Başkenti olmasına giden süreçte bölgedeki vatandaşlar ve yerel örgütlerin de dahil edilmesiyle kurulan “Matera19” projesinin üç aşamada yürütüldüğü bilinmektedir. Sürecin her aşamasında etkili olan farklı baş aktörler sayesinde farklı vizyonlar geliştirilerek süreç içerisinde halkın katılım ve kurulan yerel fonlarla bölgeye yönelik geliştirilen planların desteklenmesi sağlanmıştır. Geçmişte edinilen ve günümüzde unutulmaya yüz tutmuş becerileri

bölgeye geri kazandırmak amacıyla planlanan “Matera19” projesi sayesinde; yerleşimde görülen çok yönlü yöreye özgü kültürel değerlerin üretilerek, ürünlerin satılması yoluyla uluslararası arenalarda kendini göstermesi hedeflenmiştir. Benzer şekilde Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminde yaşanan mübadele ile yerlerinden edilen yerel Rum halkının temel geçim kaynağı olan meslek kollarında yaşanan boşlukların ilk olarak 1940’lı yıllarda herhangi kültürel bir yaklaşım gözetmeksizin devlet destekleri ile doldurulmaya çalışıldığı bilinmektedir. Günümüzde ise Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminde bulunan Kapadokya Meslek Yüksek Okulu’nda yerel iş kollarının geliştirilerek yaşatılmasına yönelik derslerin verildiği bilinmektedir. Meslek Yüksek Okulunda verilen dersler ile kentsel düzeyde istihdam olanaklarının arttırılmaya çalışıldığı, yerel yerleşime yönelik işlenen derslerle bölgenin tarihi ve kültürel değerine dikkat çekilerek koruma bilincinin geliştirilmesine katkı sağladığı görülmektedir.

Kapadokya Meslek Yüksekokulu olarak Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminde eğitim hayatına başlayan Kapadokya Üniversitesi’nin burada verilen eğitimlerle yerleşimin kültürel dokusunun korunmasında ve doğru tanıtılmasında etkili olacağı görülmektedir. Üniversitenin eğitim sürecinde genellikle ek yapı yapılmadan bölgedeki tarihi yapıların ve Mustafapaşa (Sinassos)’daki koruma amaçlı imar planından önce yapılan yeni yapıların kullanıldığı bilinmektedir. Yerleşimdeki yapıların seçilerek eğitim bünyesine dahil edilmesinde gösterilen yaklaşım sayesinde yerleşimdeki koruma bilincinin gelişmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır (Kapadokya Üniversitesi 2023).

Matera bölgesine çok yakın konumlarda kurulan iki üniversitenin ders programlarına bakıldığında benzer biçimde koruma ve sürdürülebilirlik konularına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca Matera yerleşiminde kurulan kampüs yapıları ile yerleşimin canlandırılması hedeflenmiştir. Yerleşimin “Open Future” (Açık Gelecek) şehri sloganıyla anılması için kentin özellikle dışlanarak ötekileştirilen her grup için açık olması gerektiği fikri yerel yönetimlerce kabul edilmiştir.

Mustafapaşa-Sinassos yerleşiminde yine Kapadokya Üniversitesi tarafından yerleşimin; kültürel miras değeri taşıyan yapılarının restorasyon çalışmalarının yürütüldüğü, yerleşimin genel çevre düzenleme ve cephe tasarımlarının yapıldığı, ek olarak bölgede çeşitli sürdürülebilir kentsel programların yürütüldüğü bilinmektedir. Bölgede yürütülen bu programların da sayesinde yerel istihdamların arttırılarak,

herkes için yaşam boyu öğrenme olanaklarının genişletilip, bölgenin gelişmesine katkı sağlandığı görülmektedir.

Günümüzde Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminde turizm ve hayvancılık başta olmak üzere çok çeşitli ekonomik faaliyetlerin olduğu da bilinmektedir. Bugün yerleşimde restorasyonu tamamlanan taş yapıların turizm amaçlı pansiyon, hediyelik eşya dükkanı, lokanta ve müze olarak kullanıldığı görülmektedir. Mustafapaşa (Sinassos)'daki turizm faaliyetlerinin çeşitlenerek artmasına ek olarak, toplum ve işletmeleri hedef alan yenilikçi ve sürdürülebilir yaklaşım modelleriyle bölgedeki farklı gelir ve istihdam kaynaklarının beslenerek bölgenin dengeli büyümesinin hedeflendiği bilinmektedir.

Matera yerleşiminin bölge genelinde uygulanan koruma ve yenileme çalışmalarıyla tarım kasabasından turistik kasaba haline dönüştüğü bilinmektedir. Matera yerleşiminin dokusunda ekonomik temellerle kurulan (oteller, restoranlar, gece kulüpleri ve teknoloji şirketleri vb.) mekanlar dikkat çekmektedir. Yerleşimde kurulan çeşitli mesleki gruplara ait mekanların ve o bölgede yaşamayarak çevre yerleşimlerden gelen çalışanlarının bütün olarak Matera ile kurdukları ilişkilerin kentsel dokunun değişmesine sebep olduğu bilinmektedir.

Bugün Kapadokya ve Matera'nın doğal ve kültürel değerlerinin, sosyo-kültürel sürdürülebilirliğin sağlanamaması nedeniyle yok olma tehlikesi altında olduğu bilinmektedir. Kapadokya bölgesindeki kaya yerleşimlerinde doğal afetlerden ve geçmişte olduğu gibi günümüzde de erozyonlardan kaynaklı hasarlar olduğu görülmektedir (Öztürk Büke 2018). Bazı kaya yerleşimlerinin görülen afet riski sebebiyle 1960'larda boşaltıldığı bilinmektedir. Boşaltılan yerleşimlerin bir kısmının Açık Hava Müzesi olarak (örn. Zelve) yeniden işlevlendirilirken bazı vernaküler yerleşimlerin ise özelleştirmeler eliyle işletmecilere devredilmesi sonucu yalnızca müşterilerin deneyimleyebildiği tatil köyü olarak kullanıldığı (örn. Kayakapı) görülmüştür.

Benzer şekilde Matera yerleşiminde de meydana gelen doğal afetler üzerine çıkartılan özel yasalarla afet bölgelerindeki yerleşimler devlet eliyle boşaltılmış ve gene Kapadokya'da görüldüğü gibi afet nedeniyle boşaltılan bölgelerden bazıları tekrar yerleşime açılmıştır. Bunun yanı sıra her iki yerleşimde de turistler tarafından aşırı kullanıma ve vandalizme dayalı deformasyonların olduğu bilinmektedir. Tüm bunlara ek olarak her iki yerleşim bölgesinde de yerel dokuya uyumsuz yapılaşmaların varlığı görülmektedir. Kapadokya bölgesindeki bazı hasarlı veya tamamen yıkılmış

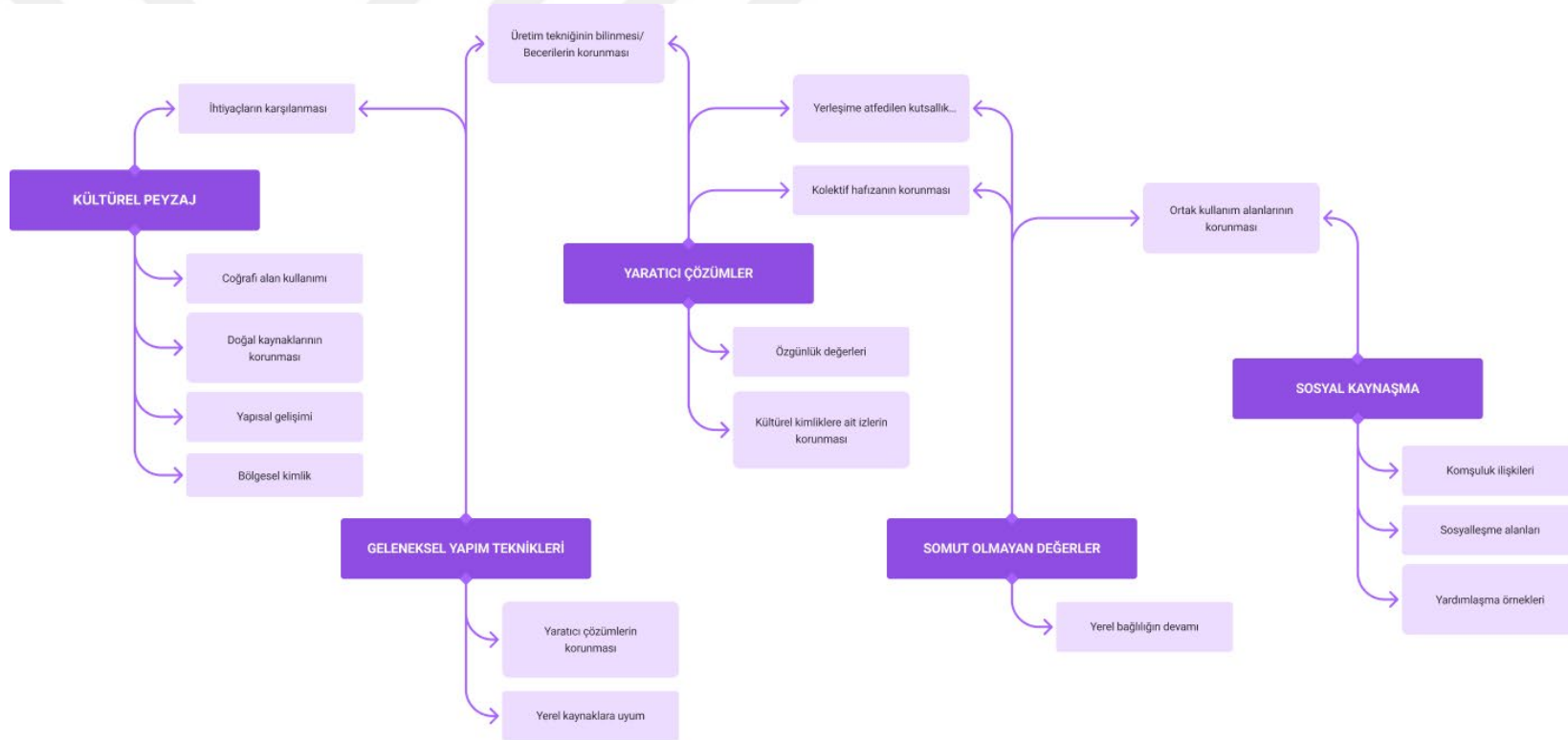
yapıların restorasyon yöntemiyle yeniden inşa edilerek butik otel kapsamında turizm sektörünün bir parçası haline getirilmesi Matera’da da yöntem haline gelmiştir. Matera’nın bu tezde incelenen Sassi yerleşiminde ise buradaki birkaç mağara evlerinin milattan önceki dönemlere ait de izleri barındıran ve ilgi gören bölümlerinin rekonstrüksiyon çalışmaları sonucunda turizm için yeniden kullanılmasının önerildiği bilinmektedir.

Ancak her şeye rağmen bugün her iki yerleşimde de devlet tarafından tescillenerek korunmaya alınmış yapıların yanı sıra, bireysel duyarlılıklar sayesinde korunan yapıların da olduğu bilinmektedir.

BÖLÜM IV
MUSTAFAPAŞA-SİNASOS VE SASSİ YERLEŞİMLERİNİN SOSYO-
KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde tez kapsamında araştırılarak analizleri yapılan Mustafapaşa-Sinasos ve Sassi vernaküler yerleşimlerinin günümüzdeki durumlarının sosyo-kültürel sürdürülebilirlik açısından değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu çerçevede bu bölüm, tezin kavramsal çerçevesinin yazıldığı 2. bölümün 4. alt başlığında belirlenen sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kriterleri doğrultusunda seçilen vernaküler yerleşimlerin günümüzdeki durumlarına göre değerlendirilmiştir. Bu çalışmada yerel halkın ihtiyaçlarına göre organik şekillenen vernaküler yerleşimlerin sosyo-kültürel sürdürülebilirliklerinin değerlendirilmesi için seçilen kriterler, farklı başlıklar altında yeniden ele alınmıştır. Bu durum, seçilen herhangi bir başlık altındaki kriterin birbirlerini dışlamadan bütünsel bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Şekil 48: Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Değerlendirilmesi İçin Seçilen Kriterlerin, Farklı Başlıklar Altında Ele Alınmasını Gösteren Şema.

Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.1 KÜLTÜREL PEYZAJ

Vernaküler yerleşimlerin kültürel peyzajları, çeşitli kültürel değerler atfedilen inşa edilmiş alanlara ek sahip oldukları peyzaj dokularını da kapsamaktadır. Vernaküler yerleşimlerin kültürel peyzaj alanları, doğa ve kültürel yaşantı arasında köprü değeri taşıması dolayısıyla büyük önem taşımaktadır. Tez kapsamında vernaküler yerleşimlerin kültürel peyzajları, coğrafi alanların kullanılması, doğal kaynakların korunması, yapısal gelişim, ihtiyaçların karşılanması ve bölgesel kimlik kriterleri bakımından değerlendirilmiştir.

Tezde incelenen Mustafapaşa-Sinasos ve Sassi yerleşimlerinin kültürel peyzajları coğrafyalarının getirileri üzerine organik olarak şekillenmiştir. Yerleşimlerin kültürel peyzajları günümüzdeki kent planlamalarından farklı olarak baştan planlanarak değil, yerel halkın değişen, gelişen ihtiyaçlarına göre zamanla katmanlanarak şekillenmiştir. Her iki yerleşim dokusu da sürekli bir dönüşüme maruz kalmıştır. Bu yönüyle günümüzdeki Mustafapaşa-Sinasos ve Sassi yerleşimlerindeki organik yerleşim dokusu herhangi bir planlama olmadan büyümesi dolayısıyla bitmiş bir proje olarak görülemez.

Mustafapaşa-Sinasos yerleşimi vadi tabanlı bir arazi üzerine, coğrafyanın getirisi olan tuf bloklarının kazılması sonucunda oluşmuştur. Yerleşimdeki kaya mekanlarının yer yer doğal teraslamalarla oluştuğu yerel halkın kentteki dolaşım ağını kent dokusundaki yollara ek kayaya oyulmuş dar basamaklı yollarla sağladığı bilinmektedir. Ayrıca yerleşimdeki kaya oyma yerleşimlerde görülen yer altı dehlizlerinin yerin altında farklı bir dolaşım ağı oluşturması dolayısı ile, açık ve kapalı mekanlar arasında kurulan ilişkinin yerleşim için farklılaşarak özgünleştiği bilinmektedir. Günümüzde de vernaküler yerleşim dokusunun çoğunlukla korunmakta olduğu bilinmektedir. Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde bulunan kaya oyma mekanlar coğrafi özelliklere göre şekillenirken aynı zamanda yerleşimin savunma sistemini de oluşturmuştur. Bölgedeki saldırıların azalmasıyla birlikte karma (kaya oyma ve yığma) ve yığma teknikleriyle konutların üretilmeye başlandığı bilinmektedir. Bölgenin tarihi ve coğrafik özelliklerine göre şekillenerek çeşitlenen vernaküler doku büyük oranda korunarak günümüze ulaşmıştır. Bu durum yerleşimdeki kültürel peyzajın korunmasına katkı sağlaması dolayısıyla yerleşimin sosyo-kültürel sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından olumludur.

Ancak Mustafapaşa-Sinasos'un girişinde yer alan betonarme konutlar yerleşimin otantik silüetini bozmasına rağmen, yerleşimin dokusunun 2003 yılında çıkarılan

Koruma Amaçlı İmar Planı ile yerleşim dokusunda gözlenmesi muhtemel çarpık büyüme önemli ölçüde durdurulmuştur. Yerel dokuyla uyumlu olmayan yapı üretiminin kanunlarca sınırlandırılması, yerleşimin kültürel peyzaj dokusu için olumludur.

Mustafapaşa-Sinasos'lu yerel halkın sürdürdüğü tarımsal faaliyetler ve ticarete bağlı ekonomik yaşantıları da hem bölgede yaşanan kültürel kopuşlar hem de günümüz yaşam standartları dolayısıyla büyük oranda değişmiştir. Yerleşimin günümüzde büyük çoğunlukla turizme hizmet eder hale gelmesi bölgedeki tarımcılık faaliyetlerinin azalmasına sebep olmuş, yerel halkın doğal kaynaklarla kurduğu bağı zayıflatmıştır. Aynı zamanda bölgede geçmişte yaşanan kültürel kopuş ve günümüzdeki hızlı değişim, yerleşim kimliğinin değişmesine ve dönüşmesine neden olmuştur.

Sassi yerleşimi akarsular tarafından oluşan doğal çöküntüler üzerindeki tuf blokların kazılmasıyla oluşmuştur. Doğal çöküntüler üzerine kurulan yerleşim vadi yamaçlarında inşa edilmeye başlamıştır. Vadi yamacında kurulan yerleşimdeki konut dokuları teraslama tekniğiyle meydana gelmiş olup, her konutun çatısı bir diğer konutun yolunu ya da bahçesini oluşturmuştur. Sassi'deki yerleşim dokusunun kaya oyma yapım tekniğiyle üretilmeye başlandığı, sonrasında karma (kaya oyma ve yığma) ve yığma teknikleriyle geliştirilerek şekillendirildiği bilinmektedir. Yerleşimdeki konutlar bir araya gelerek yerel halkın sosyal yardımlaşma mekanları olarak tanımlanan, ortak avlu birimleri olan *viccinatileri* oluşturmuştur. Yerel halkın vernaküler konut dokusundaki temel dolaşımın inşa edilen nispeten geniş yollara ek kayaya oyulan dar basamaklı yollarla sağlandığı bilinmektedir. Sassi yerleşiminde değişerek çeşitlenen vernaküler yapıların büyük çoğunluğu korunarak günümüze ulaşmıştır. Bu durum Sassi'deki kültürel peyzajın korunmasına katkı sağlamıştır.

Ancak 1950'li yıllarda yerleşimin boşaltılması Sassi yerleşiminde kültürel bir kopuşa sebep olmuş dolayısıyla da boşaltılan yapılarda bozulmalar meydana gelmiştir. Bu durum bölgesel kimlik kayıplarına neden olmuştur. Sassi halkının bölgeden tahliye edildiği dönemde yerel tarım işçileri için tasarlanan yeni konut projeleriyle bölgenin tarım arazileri tahrip edilmiştir. Tarım arazileri üzerinde yapılan kültürel dokuya uygun olmayan yapılar yerleşimin kültürel peyzajına zarar vermiştir. Doğal çöküntüler arasında kurulan mahallelerin birbirlerine oldukça uzak olduğu ve yerleşim birimleri arasındaki ulaşımın dar merdivenlerle sağlandığı bilinmektedir. Ancak günümüzde yerleşim birimleri arasına devlet eliyle inşa edilen asfalt yol ile yerleşimin kültürel peyzajı bozulmuştur. Ek olarak uzun yıllar tarım kasabası olan yerleşimin günümüzde

turistik bir kasabaya dönmesi de bölgedeki kültürel peyzajın korunmasını sekteye uğratan bir diğer etkidir.

4.2 GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİ

Vernaküler yerleşimler yerleşim birimlerini oluşturan yapı ustalarının ve yerel halkın bilgi birikimlerinin, becerilerinin ve buldukları coğrafyaya uyum sağlama süreçlerinin göstergesi niteliğindedir. Tez kapsamında vernaküler yerleşimlerdeki geleneksel yapım teknikleri, yaratıcı çözümlerin korunması, üretim tekniklerinin bilinmesi, yerel kaynaklara uyum ve ihtiyaçlara yanıt verilebilmesi kriterleri bakımından değerlendirilmiştir.

Mustafapaşa–Sinassos yerleşimindeki vernaküler konutlar; kaya oyma, karma (kaya oyma ve yığma) ve yığma yapım teknikleriyle oluşturulmuştur. Günümüzde bölgedeki vernaküler yapıların çeşitli restorasyon çalışmalarıyla farklı kullanımlara açıldığı bilinmektedir. Vernaküler yapılarda doğru uygulanan restorasyon çalışmalarıyla, yapıların üretim tekniklerinin korunarak günümüze taşınmasına olanak sağlanmaktadır. Buna karşılık yerleşimde uygulanan yanlış restorasyon ve rekonstrüksiyon çalışmaları vernaküler yapılardaki üretim tekniklerinin algılanamayarak yok olmasına neden olmaktadır.

Mustafapaşa-Sinassos’da yürütülen alt yapı ve turizm çalışmalarıyla, geleneksel sokak dokusunun ve buna bağlı olarak vernaküler konutların bir kısmının zarar gördüğü bilinmektedir. Bu durum geleneksel konut ve sokak dokusuna ait yapım tekniklerinin de zarar görmesine sebep olmuştur. Ayrıca Mustafapaşa-Sinassos su ihtiyacının alt yapı hizmetleriyle sağlanması, yerleşimdeki geleneksel yöntemlerle inşa edilen tarihi su kanallarının ve çeşmelerin günümüzde kullanılmamasına da neden olmuştur.

Mustafapaşa-Sinassos yerleşimindeki vernaküler yapılar günümüzde çoğunlukla turizm sektörüne hizmet etmektedir. Turizm sektörüne hizmet eden yapıların çoğunda restorasyon çalışmaları (günümüz modern ihtiyaçlarının karşılanarak temiz ve bakımlı bir görüntü sağlayabilmek için) yerel olmayan malzemelerle yapılmaktadır. Günümüzde otel olarak kullanılan vernaküler yapıların içlerinin mermerle kaplanması, mobilyaların yerleştirilebilmesi için iç mekânın oyulması gibi müdahaleler vernaküler yapılarda deformasyonlara sebep olmaktadır.

Ayrıca Mustafapaşa-Sinassos bölgesindeki kaya oyma mekanlarda yürütülen bazı restorasyon çalışmalarında kullanılan malzemelerin yerel malzeme dokusundan uzak

olduğu, ancak yerelmiş gibi kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum yapıların üretim teknikleri hakkındaki bilginin kaybolmasına, bozulmasına ve çoğu vernaküler yapının otantik görünümünü kaybetmesine neden olmaktadır. Özellikle yerleşim merkezinde uygulanan restorasyon çalışmaları, merkezdeki vernaküler yapıların otantik görüntüsünden uzaklaşmasına sebep olmuştur.

Mustafapaşa-Sinasos yerleşimindeki duvar işlemleri yerleşimin tarihi için büyük değer taşımaktadır. Yerleşimin vernaküler konut dokusunda görülen renkli iç mekan işlemlerinin ve boyamalarının replikalarının günümüzde yerel işletmelerce de uygulandığı bilinmektedir. Eski yapım tekniklerinin ve malzemelerin dikkate alınmadığı bu müdahaleler, vernaküler dokuya zarar vermektedir. Ayrıca bu uygulama ile yapıların tarihi değeri basite indirgenmekte ve geleneksel süsleme tekniklerinin anlaşılabilir olarak unutulmasına neden olmaktadır.

Mustafapaşa-Sinasos bölgesinde bulunan çeşitli vernaküler yapılar günümüzde Kapadokya Üniversitesi bünyesinde kullanılmaktadır. Özellikle yerleşimdeki Mehmet Şakir Paşa Medresesinin üniversite bünyesinde yeniden kullanılması kolektif hafızanın devamlılığı açısından olumlu etki oluşturmaktadır. Ancak medrese yapısının günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde ve yoğun kullanımının yapısal deformasyonlara sebep olacağı da açıktır.

Sassi yerleşimindeki vernaküler konut dokuları da kaya oyma, karma (kaya oyma ve yığma) ve yığma yapım teknikleriyle oluşturulmuştur. Bölgede görülen vernaküler yerleşim birimlerinin restorasyon çalışmalarıyla çeşitli kullanımlara açıldığı bilinmektedir. Yerleşimdeki vernaküler yapılar çeşitli restorasyon çalışmalarıyla turizm sektörünün parçası haline gelmeye başlamış, bölge tarım kasabasından turizm kasabası haline gelmiştir.

Vernaküler konutların yerel dokuya uygun olmayan malzemelerle restore edilmesi, yerel inşa tekniklerinin zarar görmesine sebep olmaktadır. Özellikle turizme açılan vernaküler konut dokularında kullanılan mermer zeminler, küvetler ve yerel halkın geleneklerini yansıtmayan mobilyalarla vernaküler konutlar yeniden dekore edilmiştir. Bu durum yerel özelliklere bağlı oluşan yapım tekniklerinin bozulmasına sebep olmaktadır. Bölgede uygulanan yanlış koruma çalışmalarıyla da eski yapım tekniklerinin konut ve şehir dokusundaki okunurlukları azalmıştır. Böylece yerleşim sanayi öncesi bir toplumun otantik harabeleri olmaktan çıkarak, yoğun bir şekilde yenilenmiş alanlarıyla günümüz kullanıcılarının estetik değerlerini geçmişten daha

fazla yansıtır hale gelmiştir. Sassi'nin günümüzdeki temiz ve bakımlı görüntüsü yerleşimin tarihi dokusunu yansıtmaktan uzaktır.

Sassi yerleşimindeki venaküler yapıların rekonstrüksiyon yöntemiyle tekrar yapılması da yerleşimdeki vernaküler dokuların sahip olduğu yapım tekniklerinin tarihi katmanlarının görülmesine engel olmaktadır.

Sassi yerleşiminde yaşanan kültürel kopuşla beraber yerleşimin tarım arazisi olarak kullanılan kısmında çiftçi aileler için -genel konut dokusundan uzak- betonarme konut birimlerinin yapıldığı bilinmektedir. Bu durum vernaküler konut yerleşiminde görülen ahengin ve sürekliliğin kopmasına neden olmaktadır.

Devlet eliyle yapılan müdahalelerden biri olan *grabliyon* (doğal çöküntüler) arasına inşa edilmiş, iki Sassi yerleşimini birbirine bağlayan dar ve basamaklı yol yerine yapılan asfalt yol, yerel yerleşimin geleneksel yapım tekniğini yok eden bir diğer müdahaledir. Bu müdahale ile yerleşimdeki gündelik yaşama ait hafızaya ve vernaküler sokak ve yol dokusuna zarar verilmiştir.

Ayrıca vernaküler Sassi yerleşiminde su ihtiyacını karşılamak amacıyla tasarlanan su sarnıçları, bölgede yürütülen alt yapı çalışmalarısıyla kullanılamaz hale gelmiştir. Günümüzde yerleşimin su ihtiyaçlarını karşılamamaktadır.

4.3 YARATICI ÇÖZÜMLER

Vernaküler yerleşimler yerel halkın kolektif zekalarının, kaynaklara uyumlu geliştirdikleri günlük alışkanlıklarının ve zamanla geliştirdikleri mekansal deneyimlerinin göstergesi niteliindedir. Vernaküler yerleşimler yerel halkın yaratıcı çözümlerinden dolayı sahip oldukları estetik ve sanatsal değerlerden dolayı büyük değer taşımakta, gelecek için ilham kaynağı olmaktadır. Tez kapsamında vernaküler yerleşimlerin barındırdığı yaratıcı çözümler, toplum hafızası, becerilerin korunması, özgünlük değerleri, yerleşimlere atfedilen kutsallık değerlerinin korunması ve kültürel kimliklere ait izlerin korunması kriterleri bakımından değerlendirilmiştir.

Mustafapaşa-Sinasos vernaküler yerleşimindeki kaya oyma mimariler, bölge halkının coğrafi ve iklimsel koşullara uygun geliştirdikleri yaratıcı özelliklerin başında gelmektedir. Volkanik tüf tabakasının kolay kazılabilen yapısıyla açık sonlu plan tipolojisine göre genişletilebilen kaya oyma konut dokusu, yöre halkının yaşantısını şekillendirmiştir. Coğrafi özelliklerden yararlanılarak geliştirilen kaya oyma mekanlar bölgenin savunma amacıyla korunmasına da olanak sağlamıştır. Savunma amacıyla kullanılan kaya oyma mekanlarda kullanılan daire şeklindeki taş kapıların dışarıdan

açılmayan bir mekanikle tasarlanması bölge halkının yaratıcılıklarının göstergesidir. Yerleşimde şarap üretimi ve depolanması için oluşturulan kaya oyma alanlar ve su depolamak için kullanılan alanlar yerel halkın geliştirdikleri yaratıcı çözümlerin göstergesidir. Yerleşimdeki koşulların ve üretim tekniklerinin değişmesine bağlı olarak kaya oyma mekanlar yerel halk tarafından zaman içinde terk edilerek depolama alanları olarak kullanılmıştır. Günümüzde büyük çoğunlukla turizme kazandırılan kaya oyma mekanlar çeşitli deformasyonlara uğramış olsa da bölgenin yaratıcı çözümlerinin nesiller boyunca akılda kalmasına olanak sağlamaktadır.

Yerleşimde görülen karma (yığma ve kaya oyma) tekniğiyle yapılan konutlarda da oyma birimler güneş ışığını doğrudan almaması sebebiyle ürünlerin depolandıkları alanlar olarak kullanılmışlardır. Yine bu kullanım bölge halkının yaratıcı çözümlerine örnektir. Karma yapım tekniğiyle üretilmiş konutların kaya oyma mekanları günümüzde de depolama alanı olarak kullanılması yerel halkın yaratıcı çözümlerinin devam etmesine ve dolayısıyla kolektif hafızanın sürekliliğine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde yerel halkın tarımsal üretimleri için gerekli olan şaraphaneler, arı kovanları, güvercinlikler sarnıçlar ve su kanalları da vernaküler mimariye yaratıcı bir şekilde uyarlanmıştır.

Yerel halkın kültürel kimliklerine ait özellikler taş işlemlerde ve konutlardaki dini mekanlarda kendini göstermektedir. 1923 yılında Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde yaşanan kültürel kopuşla beraber konutlardaki Hıristiyan dinine ait motiflerin deformasyona uğradığı bilinmektedir. Bu durum yerleşimde varlık gösteren kültürel kimliklere ait izlerin yok olmasına sebep olmaktadır.

Sassi yerleşiminde de kaya oyma mekanlar yerel halkın yaratıcı çözümlerinden bir tanesi olmuştur. Kolay kazılması, açık sonlu plan tipolojisine sahip olması ve dışarıdan kolay fark edilemeyen yapısıyla savunma amaçlı kullanılan kaya oyma yerleşimler yerel halkın coğrafi ve fiziksel özelliklere karşı geliştirdikleri ilk yaratıcı çözümlerdendir. Sassi yerleşimindeki kaya oyma konut dokuları coğrafyanın iklim özelliklerine göre iç mekânda eğimli ve dışarıya açılan küçük açıklıklarla tasarlanmıştır. İç mekândaki eğim ve konutun küçük açıklığa sahip olması; kışın güneş ışığının konutun içine daha çok girmesini sağlarken yazın ise güneş ışınlarının daha az gelmesine olanak tanımıştır. Sassi'deki kaya oyma mekânlarda bölgenin iklimine özgü geliştirilen bu çözüm iç mekânda sıcaklıkların nispeten sabit kalmasına olanak sağlamıştır. Günümüzde yerleşimdeki kaya oyma mekanların turizm sektörü içinde

kullanılması yerel halkın geliştirdiği yaratıcı çözümlerin sürekliliğine katkı sağlamaktadır.

Yerleşimin bir kısmındaki karma (yığma ve kaya oyma) konut dokusunun teraslanarak konumlanması, bir konutun çatısının diğer konutun bahçesini ya da yolunu oluşturması da yine yerel halkın coğrafyaya özgü geliştirdiği yaratıcı çözümlerinden biridir. Benzer şekilde konutların dışlarında görölen taş işlemler, oymalar ve farklı tasarlanan baca yapıları da konut dokusunun kullanıcılar tarafından öznelleştirilmesini sağlamıştır. Yerel halk konutlarını kendi kimliklerine göre süslemişlerdir. Bu süslemelerin zarar görmesinin yerele ait yaratıcılığın görölememesine ve yerleşimdeki kültürel kimliğin anlaşılamamasına sebep olacağı açıktır.

Sassi'deki yerel halk, bölgede yaşanan su sıkıntısını çözmek için de coğfyanın özelliklerinden yararlanmışlardır. Bölgenin yukarısında topladıkları yağmur sularını yamaç boyunca kurulu yerleşimlerine sarnıçlarla aktarmışlardır. Sarnıçlarla taşınan sular konutların içlerinde ya da ortak avlularda toplanmıştır. Bu durum yerel halkın yaratıcı çözümlerinden birine örnektir.

4.4 SOMUT OLMAYAN DEĞERLER

Vernaküler yerleşimlerde görölen somut olmayan değerlerin farkına varılması, yerleşimlerin barındırdıkları kültürel değerlerin ve yerel halkların kültürel değerlerin anlaşılması için oldukça önemlidir. Vernaküler yerleşimlerdeki somut olmayan değerler yerel halkın mekân ile kurduğu bağın göstergesidir. Yerleşimlerin barındırdıkları somut olmayan değerler bu tez kapsamında, kolektif hafızanın korunması, yerel bağlılıkların devamı, kutsallık değerleri ve ortak kullanım alanlarının korunması kriterleri bakımından değerlendirilmiştir.

Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde 1923 yılında yaşanan nüfus mübadelesi ile yerleşimin Sinasos olan eski Rumca adının Mustafapaşa olarak değiştirilmesi, bölgede yaşamaya devam eden yerel halkın yerleşimle kurduğu aidiyet bağlarını zayıflatmıştır. Bu durum yerleşimin somut olmayan değerlerin zedelenmesine neden olan en büyük faktörlerden biri olmuştur.

Nüfus mübadelesinden önce Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde Hıristiyan ve Müslüman halkın bir arada yaşadığı bilinmektedir. Yerleşimde farklı dine mensup insanlar için farklı mahallelerin oluştuğu ancak insanların bir arada uyum içerisinde yaşadığı bilinmektedir. Ancak yerleşimde yaşanan kültürel kopuşlarla birlikte

günümüzde Hıristiyan ailelerin bölgede yaşamadığı, inançlara göre değişiklik gösteren mahallelerin bölgede varlığını sürdürmediği bilinmektedir.

Çok kültürlü bir dokuya sahip olan Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde görülen duvar süslemeleri, taş işlemleri bölge halkının yaratıcılıklarının simgesidir. Yerel halk konutlarında kendi kültürel kimliklerini ve dini inançlarını ekonomik gelirlerine göre yansıtmışlardır. Yerleşimde 1923 yılında yaşanan kültürel kopuş sonrasında konut dokularındaki taş işlemlerin pek çoğu zarar görmüştür. Ayrıca Bizans İkonolastik dönemi için büyük önem teşkil eden Mustafapaşa-Sinasos kiliselerindeki duvar süslemeleri de bölge halkının inançlarına bağlı gelişen yaratıcılık sembollerindedir. Ancak kiliselerin duvar süslemelerinin de çok iyi korunamadığı ve deformasyonlara uğradığı bilinmektedir. Ayrıca yine Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde Hıristiyan halkın evlerinde çeşitli işlemler, kabartmalar ve renklendirmelerden oluşan konut şapellerinin olduğu bilinmektedir. Yine bu konut şapellerinin de yerleşimde yaşanan kültürel kopuşla birlikte yerel halkın dini inançlarına uymaması dolayısıyla büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Aynı zamanda Mustafapaşa-Sinasos konutlarında görülen konut süslemelerinin yerel halkın kültürel ve geleneklerinin bir yansıması niteliğinde olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda konutlarda görülen süslemeler, taşıdıkları dini, kültürel ve geleneksel anlamlar dolayısıyla yerleşimin somut olmayan değerlerinin göstergesidir.

Yerleşimde yaşanan nüfus mübadelesi sonucunda meydana gelen kültürel kopuşun ardından yerleşimin adının değişmesi, yerleşimde görülen yeni sosyal yaşam, bölgede görülen çok dinli hayatın sona ermesi ve buna bağlı vernaküler yapılarıdaki dini motiflerin deformasyona uğraması yerleşimin somut olmayan değerlerinin zedelenmesine neden olmuştur.

Sassi yerleşimi de Mustafapaşa yerleşimi gibi çok katmanlı bir kültürel yapıya sahiptir. Pek çok kültürel gruba uzun süreler boyunca ev sahipliği yapmıştır. Sassi'deki vernaküler yerleşimler de yerel halkın kültürel katmanlarının yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1950'li yıllarda Sassi'deki yerel halkın bölgeden tahliyesi ile yerleşimin hayalet şehir haline geldiği bilinmektedir. Sassinin boşaltılmasından sonra bölgede yaşamaya başlayan halkın, eski kültürel hayata ve yerel değerlere yabancı olduğu bilinmektedir. Bu durum yerleşimdeki kültürel ve sosyal hayatın unutulmasına ve yerleşimdeki düzenlerin yeni gruplara göre değişmesine ve vernaküler yerleşim ile kullanıcı grup arasındaki yerel bağın giderek bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca yerleşimde var olduğu bilinen yaklaşık 150 kaya

kilisesi dolayısıyla bölgenin Hıristiyan dini için önemli bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Yerleşimdeki kaya kiliseleri bölgenin kutsallık değerini belirleyen önemli özelliklerdendir. Kaya kiliselerinin bir kısmının günümüzde korunarak aslına uygun olarak kullanılıyor olması da yerleşimdeki somut olmayan değerlerin sürdürülebilirliği açısından değerlidir.

4.5 SOSYAL KAYNAŞMA

Vernaküler yerleşimler mimari değerlerinin yanı sıra yerleşimdeki toplulukların alışkanlıklarını, bir aradalık süreçlerini yansıtmaktadır. Yerleşimlerdeki toplumların birbirleri ile kurdukları ilişkiler yerleşimlerdeki pek çok kentsel mekanla desteklenmektedir. Bu bakımdan tez kapsamında yerleşimlerin sahip oldukları sosyal kaynaşma göstergeleri, toplu yaşam alanları, komşuluk ilişkileri, sosyalleşme alanları ve yardımlaşma örnekleri kriterleri bakımından değerlendirilmiştir.

Mustafapaşa-Sinasos'daki kültürel hayata göre yerleşimdeki konut dokusu ve sosyal hayat şekillenmiştir. Yerleşimde bulunan kahvehaneler, çeşmeler, okullar, dini mekanlar ve çarşılar yerel halkın sosyalleşme komşuluk mekanları olarak karşımıza çıkmıştır. Vernaküler doku üzerinde kurulan sosyalleşme alanlarının çok kültürlü yerel halkın sosyal kaynaşmasının gelişmesinde büyük etkisi olduğu bilinmektedir.

Mustafapaşa-Sinasos yerleşimindeki yerel Rum ve Türk halkın mübadele öncesine kadar bir arada uyum içerisinde yaşadığı, bilinmektedir. Yerel mahallelerin Rum mahallesi ve Türk mahallesi olarak ayrıldığı ancak Rum mahallelerinde Türk evlerinin olduğu da bilinmektedir. Yerleşimdeki ekonomik kaynakların çoğunlukla yerel Rum halk tarafından kurularak ve idare edilmesine karşın, yerel Türk halkının da ekonomik faaliyetler içerisinde Rumların yanında yer aldığı ve onlara iş gücü sağladığı bilinmektedir. Mustafapaşa-Sinasos'un ihtiyaçlarının giderilmesi için kurulan köy heyetinin, Rum ve Türklerden oluşan yerel üyeler tarafından oluşturduğu ve köy idaresinin de heyetçe alınan ortak kararlarla yürütüldüğü bilinmektedir. Bu durum yerleşimdeki farklı kültürel grupların komşuluk ilişkilerinden yerel yönetime kadar hayatın her alanında sergiledikleri sosyal kaynaşmanın göstergesidir (Balta, 2007: 64).

Ancak 1923 yılındaki nüfus mübadelesi sonrasında yaşanan kültürel kopuşla beraber yerleşimin çok kültürlü ve çok dinli yapısı bozulmuştur. Bir arada büyük bir uyum içerisinde yaşayan Rum ve Türk halkının sosyal düzenlerinin bölgeye getirilen yeni Türkler ile sağlanması zaman gerektirmiş, düzen hemen kurulamamıştır. Uzun süre bölgeye yabancılaşan yeni Türk halkı, vernaküler dokunun ve sosyal yaşamın

değişmesine sebep olmuşlardır. Kendi gündelik alışkanlıklarını yerleşim dokusuna yansıtmaya başlayan yeni Türk halkı ve yerel Türk halkı arasında yeni bir sosyal yaşantı başlamıştır. Bu durum Mustafapaşa-Sinasos yerleşimindeki kolektif hafızanın yok olmasına sebep olmuştur.

Günümüzde ise küresel dünyanın ihtiyaçlarına göre Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde yeni bir kültürel dokunun geliştiği açıktır. Yerleşimin çoğunlukla turizm sektörüne hizmet etmesi, bölgedeki yerel halkın yaşam standartlarını ve gündelik ihtiyaçlarını değiştirmiştir. Bu duruma bağlı olarak yerel halkın sosyal kaynaşmasının geçmiştekenden farklılaşmasına, günümüzde insanlar arasındaki sosyal bağın yeni meslek kolları ve yeni sosyal mekanlar üzerinden şekillenmesine neden olmaktadır.

Sassi'li yerel halkın 1950'li yıllarda bölgeden tahliye edilmesiyle birlikte yerleşimde farklı kültürel gruplardan insanların yaşamaya başladığı bilinmektedir. Vernaküler yerleşimde yerel halkın gündelik hayat alışkanlıklarına uzak grupların yaşamaya başlaması; yerel halka göre gelişen sosyal mekanların işlevlerini yerine getiremeyerek değişip dönüşmesine sebep olmuştur. Tarım kasabasından turizm kasabasına dönüşen yerleşimin sosyal mekanları da günümüz ihtiyaçlarına göre değişerek şekillenmeye başlamıştır.

Vernaküler Sassi yerleşimindeki yerel halkın sosyal kaynaşmanın en temel göstergesi *vicinato* olarak adlandırılan ortak avlu yapılarıdır. *Vicinato* 'lar insanların sosyalleşme ve yardımlaşma mekanları olmuştur. Günümüzde yerleşimin büyük ölçüde turizm sektörüne hizmet etmesiyle beraber bu komşuluk mekanları çeşitli kafe ve restoranlar tarafından kullanılmaktadır. Kafeler tarafından kullanılan bu alanlar günümüzdeki kültürel yaşantıya göre farklı bir sosyalleşme alanını temsil etse bile, sadece kafelerden hizmet alan kullanıcılara açıktır. Bu durum *vicinato* 'ların taşıdığı topluluk değerini doğru şekilde yansıtamamaktadır.

Günümüzde yerleşimin tarımsal üretimden uzaklaşması, bölgede ikamet eden yerel Sassi halkının çok azınlıkta olması bölgenin geleneksel sosyal değerlerinin zayıflamasına sebep olmaktadır.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Tezde, Mustafapaşa-Sinasos (Kapadokya) ve Sassi (Matera) vernaküler yerleşimlerinin korunmasında sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin önemi incelenmiştir. Tezin temel amacı, vernaküler yerleşimlerin sürdürülebilirliği konusunda yapılan araştırmalarda genellikle göz ardı edilen sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kavramının, vernaküler yerleşimlerin korunması kapsamında değerlendirmesinin yapılmasıdır. Bu çalışma ile kültürel öneme sahip iki yerleşimdeki sosyal ve kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanarak gelecek nesillere aktarılmasının önemi vurgulanmak istenmiştir. Bu kapsamda, yürütülen çeşitli koruma çalışmalarıyla yeniden işlev kazanan vernaküler mekanların, kültürel farkındalık yaratma konusundaki önemi tartışılmıştır. Buna ek olarak yerleşimlerde yaşanan kültürel kopuşların kentlerin sosyo-kültürel yapısının yanı sıra kültürel peyzajlara olan etkileri incelenmiştir.

Tarihi yapıların korunmasıyla ilgili çalışmalar, tarihin eski dönemlerinden beri yürütülmektedir. Ancak, 20. yüzyılda uluslararası boyuta taşınarak, koruma yaklaşımları ve kapsamı değişmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yıkıcı etkiler, koruma kavramının yeniden gözden geçirilmesine ve kültürel mekanların ve yerleşimlerin insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Modern koruma yaklaşımları, farklı kültürlerin kendi tarihlerini korumak için geliştirdikleri çeşitli yaklaşımlardan etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Günümüzde, koruma kavramı ve kapsamı tarihi kentler, geleneksel yerleşimler, kültürel peyzajlar ve kültürel değerleri de içerecek şekilde genişletilmiştir. Uluslararası kuruluşlar da kültürel mirasın korunmasına destek olmak amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmektedir.

Tarihi yerleşimler sahip oldukları çok katmanlı kültürel dokularıyla özgün değerlere sahiptirler. Vernaküler yerleşimlerin özgün yapılarının korunamaması yerleşimlerdeki kültürel peyzajın ve geleneksel yapıım tekniklerinin unutulmasına, dolayısıyla bölgelerin tek tipleşmesine sebep olacaktır. Yapılacak yanlış

uygulamaların, yerleşimlerin somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin geri döndürülemez şekilde tahribata uğratarak, tarihi değerlerinin yok olmasına sebep olacağı açıktır. Vernaküler yapıların, kullanıcı gruplarının kültürlerinin ve yaşam tarzlarının bir göstergesi olduğu bilinmektedir. İnsanların alışkanlıklarına göre şekillenen vernaküler yerleşimler geçmiş yaşantılara dair pek çok bilgiyi barındırmaktadır. Kendi deneyimleri ve bakış açılarına göre çevrelerini şekillendiren insanların alışkanlıkları vernaküler yerleşimlerle günümüze aktarılmaktadır. Bu yerleşimlerin sürdürülebilirliği hem somut hem de somut olmayan kültürel değerlerinin korunmasına bağlıdır. Valetta İlkeleri'nde de belirtildiği gibi tarihi kentler ve kentsel alanlar toplumların kültürel kimliklerinin evrimini yansıtan, doğal veya insan yapımı bağlamın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda Valetta İlkeleri'nde de belirtildiği gibi, tarihi kasabalar ve kentsel alanlar, onları oluşturan geçmişin canlı kanıtları olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla geçmişe dair pek çok alışkanlığın, ritüelin, yaşam stiline, sergilendiği vernaküler yerleşimlerde uygulanacak yanlış uygulamalar ve denetim olmaksızın fazla ve/veya yanlış kullanımlar, bölgenin sosyo-kültürel sürdürülebilirliğine de zarar vermektedir. Bu amaçla tez kapsamında vernaküler yerleşimlerin gelecek kuşaklar için ders niteliğinde olduğundan bahseden ve yerleşimlerin sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kriterlerini belirleyen VerSus projesinin sosyo-kültürel sürdürülebilirlik değerleri, analiz için temel alınmıştır. Yerleşimlerin sosyo-kültürel sürdürülebilirliklerinin değerlendirilmesi;

- Kültürel peyzajın korunması
- Yapı kültürünün aktarılması
- Yaratıcı ve yenilikçi çözümlerin geliştirilmesi,
- Somut olmayan değerlerin farkına varılması ve
- Sosyal kaynaşmanın teşvik edilmesi alt başlıkları altında incelenmiştir.

Tez kapsamında incelenen Mustafapaşa-Sinasos (Kapadokya) ve Sassi (Matera) vernaküler yerleşimleri günümüzde her iki ulusun özel kanunları ve uluslararası kuruluşlar tarafından koruma altındadır. Bugün, önemli turizm merkezleri olduğu bilinen yerleşimlerin; vernaküler dokularının benzerliği, bölgelerde yaşanan kültürel kopuşları izleyen süreç içerisinde geliştirilen koruma stratejileri, bu yerleşimlerin tez kapsamında incelenmesi için temel kriterlerden olmuştur. Çok kültürlü yapıya sahip oldukları bilinen yerleşimlerde kültürel ve sosyal anlamda pek

çok değişiklik yaşanmıştır. Yaşanan değişimlerin etkilerinin incelenebilmesi için Kapadokya bölgesindeki Mustafapaşa-Sinasos yerleşiminde Lozan Antlaşması'nın imzalandığı 1923 senesinde yaşanan nüfus mübadelesi ve sonrasındaki süreç seçilmiştir. Bu kapsamda yerlerinden edilen Rum halk yerine getiren Türk halkın yerleşim dokusu ve sosyal yaşantı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Aynı kapsamda Matera bölgesindeki Sassi yerleşimi için ise 1950'li yıllarda İtalyan yazar Carlo Levi'nin kitabıyla alevlenen, yerleşimin “ulusal utanç” kaynağı olarak anılmasının ardından bölgenin tahliyesi sonrasındaki süreç seçilmiştir. Bakımsız ve tekinsiz olarak görülen yerleşimin günümüze kadar geçirdiğı değişim süreçleri incelenmiştir.

Tezde ele alınan Kapadokya ve Matera bölgelerinde, insanlar tarafından coğrafyanın getirdiğı kaya dokusunun tanınması sonucu doğayla uyumlu vernaküler yerleşimler oluşturulduğu görülmektedir. Kapadokya ve Matera'daki vernaküler yerleşimlerin farklı tarihsel dönemlerde pek çok farklı kültürel gruplara ev sahipliğı yaptığı bilinmektedir. Sürekli yerleşimlerin bulunduğu bölgelerdeki vernaküler mekanlar, ev sahipliğı yaptıkları halkların kültürleri ve dolayısıyla mekansal ihtiyaçları doğrultusunda zamanla büyüyerek Şekillenmiştir. Geçmişte bu yerleşimlerde yaşayan çeşitli kültürel gruplar vernaküler yapıların zenginleşerek kültürel peyzaj dokusunun oluşmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca yerel halkın kültürel değerlerine saygı göstermek, vernaküler yerleşimlerin srdrlebilirliğı için önemlidir, nkn bu, yerel halkın geleneksel bilgi, beceri ve tecrübelerini gelecek nesillere aktarmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Kapadokya ve Matera'daki vernaküler yerleşimlerin kentsel ölçekte bütün olarak büyük bir uyum ve denge içerisinde olduğu görülmektedir. Vernaküler yerleşimlere yapı ölçeğinde baktığımız zaman tekil yapıların farklılaşarak özgün değerlere sahip olduğu da açıktır. Her iki bölgede de kültürel kopuşun yaşandığı döneme kadar geçen süre boyunca coğrafi özellikler kültürel çıktıların temel kaynağı olmuştur. Bu bağlamda tezde konusu geçen vernaküler yerleşimlere ait kaya oyma bilgisinden başlayarak pek çok yerel bilginin günümüzde unutulma riski taşıdığı görülmektedir. Mustafapaşa-Sinasos ve Sassi yerleşimlerinin özlerine ait sahip oldukları belge değerlerinin yok olmasının, mekanların yeterince anlaşılamamasına ve yerleşimlerdeki geleneksel yapım tekniklerine ek yaratıcı üzümlerin anlaşılamamasına sebep olacağı açıktır. 1975 Amsterdam Bildirgesi'nde tarihi yerleşimlerdeki geleneksel yapı malzemelerinin sabit kalarak, geleneksel el sanatlarının ve geleneksel yapım tekniklerinin kullanılmaya devam edilmesi gerektiğı

vurgulanmıştır. Bu kapsamda yerel bilgilerin unutulması yerleşime ait değerlerin anlaşılmasından yapılacak müdahaleler, yerel dokulara zarar vererek geleneksel yapımların tekniklerinin yanı sıra somut olmayan değerlerinin yok olmasına sebep olacaktır. Örneğin, yerleşimde yerel halkın kültürel ve tarihi mirasına yabancılaşması, yerleşimlerin karakteristik özelliklerinin bozulması ve hatta yerleşimlerin terk edilmesi gibi durumların yaşanmasına sebep olmaktadır.

Burra Tüzüğü'ne göre sosyal değer kavramı; "bir yerin bir çoğunluk veya azınlık grubuna yönelik manevi, politik, ulusal veya diğer kültürel duyguların odağı haline gelmesine neden olan nitelikler" olarak açıklanmıştır. Tezde seçilen yerleşimlerde yaşanan kültürel kopuşlar yerele özgün gündelik alışkanlıkların ve buna bağlı olarak sosyo-kültürel hayat düzeninin değişmesine sebep olmuştur. Mustafapaşa (Sinassos) ve Sassi bölgelerinde yaşanan kültürel kopuşlarla yerleşim yerlerine ait bellek ve kimlik değerlerinin yok olduğu görülmektedir. Değer kaybına bağlı yaşanan sosyo-kültürel değişimlerin izleri, farklı ölçeklerdeki kentsel ve mimari mekân düzenlerinde kendilerini göstermektedir. Bu bağlamda yerleşimlerde yaşanan kültürel kopuşların yerleşimlerin özgünlük, tarihi belge değerlerini zedeleyerek yerleşimlerdeki sosyal uyumun, geleneksel yapımların tekniklerinin ve yerleşime özgün geliştirilen yaratıcı değerlerin ve niteliklerin zarar görmesine neden olmaktadır. Tezde konusu geçen yerleşimlerde yaşanan kültürel kopuşlar sonrasında yerleşimler büyük oranda turistik cazibe merkezi haline gelerek ekonomik yapılarında da değişiklikler yaşanmıştır.

Buna karşı yerleşimlerde kültürel kopuşlar yaşanmasaydı bile günümüz koşullarında bölgelerde değişikliklerin yaşanacağı da açık bir gerçektir. Günümüz insanların geçmişten farklı yaşam şekilleri, konfor arayışları ve mekansal beklentilerinin, kültürel kopuşun yaşanmadığı durumda da değişikliklerin yaşanmasına sebep olması beklenir. Bu nedenle, kültürel sürekliliğin sağlanması halinde yerleşimlerdeki yerel hayatın aynen kalabileceği, alışkanlıkların ve gündelik yaşantının değişmeden korunabileceği düşüncesi gerçekçi değildir. Küreselleşme, teknolojik ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak her iki yerleşimde farklı kültürel yaşantıların yeniden oluştuğu görülmektedir. Sassi ve Mustafapaşa yerleşimlerinde görülen yeni sosyo-kültürel hayat devam ederken, toplumsal bilinçlenme ile eski tarihi değerlerin korunması da sağlanmalıdır.

Vernaküler yerleşimlerde sosyo-kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması yerleşimlerin sadece fiziksel yapılarının korunmasından daha fazlasını sağlamaktadır.

Kültürel değerler yerleşimlerin mimari ve yapısal özellikleri ile sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Yerleşimlerin oluşturdukları kültürel peyzaj, yapım teknikleri, barındırdıkları somut olmayan değerler gibi unsurlar, yerleşimde yaşayan topluluğun kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Farklı kültürel gruplar bu yapısal özellikleri koruyarak, kendi kültürel özelliklerini de ekleyerek yerleşimleri kullanabilmektedir. Tarihi Kentsel Peyzajlar (HUL) kavramı, şehirleri dinamik organizmalar olarak tanımlayarak, şehirlerin ev sahipliği yaptıkları toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerine göre şekilleneceğini belirtmiştir. Bu bağlamda Tarihi Kentsel Mekanlar (HUL) bildirisinde, tarihi yerleşimlerin değişim süreci içerisinde sahip oldukları somut ve somut olmayan kültürel miras öğelerinin korunabilmesinin, kamu yetkilileri ve yerleşimdeki dinamizme yön veren yerel halkın ortak katılımı ile sağlanacağı vurgulanmıştır. Ancak, yerleşimin sosyo-kültürel değerlerinin kaybolmaması ve korunması için yerel halkın katılımı ve yönetiminde yer alması yerleşimin geleceği için önem taşımaktadır.

Kapadokya ve Matera'daki vernaküler mimari yapıların, genellikle koruma kanunları çerçevesince restorasyon ve onarım çalışmalarıyla yeniden işlevlendirilerek turizm sektörünün parçası haline getirildiği de bilinmektedir. 1999 yılı Uluslararası Turizm Tüzüğü (ICOMOS International Cultural Tourism) bildirgesinde de belirtildiği gibi tarihi yerleşimlerin turizm sektörüne kazandırılması yerel halk için yeni istihdam kaynağı yaratmakta ve bölge ekonomisine olumlu etki sunmaktadır. Ek olarak, yerleşimlerin yeni kullanıcılar tarafından çeşitli yollarla deneyimlenmesi kişiler üzerinde kullandıkları mekanlara dair farkındalıkların gelişmesine sebep olmaktadır. Yine aynı şekilde yerleşimlerde turistik amaçla bir araya gelen farklı kültürel grupların etkileşimleri de sosyo-kültürel sürdürülebilirliğe büyük katkılar sağlamaktadır. Mekanların kullanımına ve kültürel etkileşimlere bağlı olarak yerleşimlerde kültürel ve sosyal değişikliklerin yaşandığı da açıktır. 1982 tarihli Tlaxcala Sözleşmesi'nde de küçük yerleşim yerlerinin korunması ve canlandırılmasına yönelik girişimlerin, bölgenin tarihi, antropolojik, sosyal, ekonomik yönlerini ve yeniden canlandırma olanaklarını kapsayan bir programın parçası olarak tasarlanması gerektiği vurgulanmıştır. Tarihi kasaba ve kentsel alanların kitle turizmi için tüketim ürünü haline gelmesi, bölgedeki yaratıcı çözümlerin kaybolmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca turizm sektörün hizmet eden vernaküler yapılardaki yanlış restorasyon ve onarım çalışmaları Mustafapaşa-Sinasos ve Sassi yerleşimlerinin geleneksel yapım tekniklerini zedelerken yerleşimlerdeki, somut olmayan değerlerin yok olmasına da

sebeptir. Bu durumun göstergesi her iki yerleşimde turizme hizmet eden ultra lüks, havuzlu, jakuzili kaya oyma otel yapılarıdır. Bu bağlamda venaküler yerleşimlerdeki sosyo-kültürel değerlerin anlaşılabilir her türlü müdahalenin değerlere saygılı biçimde yapılmasının, yerleşimlerdeki turizm faaliyetlerinin kültürel değerleri yok etmeden daha sürdürülebilir şekilde sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Yerleşim bölgelerindeki onarım ve koruma çalışmaları ile mekanların sadece turizme hizmet edecek şekilde kullanılmasının bölgede yaşamın sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından tek yönlü bir yaklaşıma sebep olacağı bilinmektedir. Avrupa Mimarlık Mirası Sözleşmesi'nde de tarihi kasaba ve köylerin faaliyet yelpazesinin genişletilerek, sosyal kaynaşmayı destekleyerek, sosyal adalet ruhu içerisinde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda günümüzde Sassi ve Mustafapaşa-Sinasos yerleşimlerdeki vernaküler yapıların farklı kullanımlarla yeniden işlevlendirilmesi her iki yerleşim için de olumlu bir gelişmedir. 1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğünde; tarihi belge niteliği taşıyan tarihi yapıların çevreleriyle birlikte, özlerinde sahip oldukları işlevlere uygun olarak korunması gerektiğine değinilmektedir. Bu kapsamda Mustafapaşa'daki eski medrese yapısının Kapadokya Üniversitesi tarafından kullanılması yerleşimdeki mekansal ve işlevsel sürekliliğin korunabilmesi ve sosyal uyum değerlerinin sürekliliği açısından oldukça olumludur. Ancak bu mekanların günümüz koşullarında ve oldukça fazla kullanılmasının da mekansal bozulmalara neden olacağı açıktır.

Tarihi alanlara uygulanacak müdahalelerin yerin tarihi değerleri üzerinde değişikliğe sebep olabileceği uluslararası kuruluşlarca yayınlanan bildirelerle vurgulanmıştır. Yapılması planlanan müdahalelerin, uygulanmadan önce dikkatle değerlendirilmesi ve müdahale sonrasında yerleşimde meydana gelen değişikliklerin analiz edilmesi önemlidir. Bu kapsamda, Matera ve Kapadokya yerleşimlerinde restorasyon çalışmaları adı altında yapılan müdahalelerle de mekanların özüne zarar verildiği görülmektedir. Yerleşimlerde uygulanan rekonstrüksiyon çalışmalarıyla, aslıyla alakası olmayan yeni mekanların oluşturularak tarihi mekanlar gibi kullanıma açıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Sassi ve Mustafapaşa-Sinasos yerleşimlerinde yanlış koruma çalışmalarının yapılması; yerleşimlerdeki yaratıcı çözümlerin ve geleneksel yapım tekniklerinin yok olarak her iki tarihi yerleşimin neredeyse birbirinin aynı; özgün olmayan kaya oyma mekanlara dönüşmesi olasıdır. Günümüzdeki estetik değerler, vernaküler yapılara da entegre edilmeye çalışılmaktadır. Bu durum mekanların tek tipleşerek geleneksel yapım tekniklerinin

kaybolma tehlikesi altında olduğunun göstergesidir. Günümüzde bölgelerin neredeyse tamamına yansıyan fazla düzenli, temiz ve bakımlı görüntü yerleşimlerin sanayi devrimi öncesindeki toplumların yaşantılarını yansıtmaktan uzaktır.

Sonuç olarak vernaküler yerleşimler, buldukları yerlerin geçmiş hayatlarına dair tarihi bir anlatı niteliğindedir. Matera ve Kapadokya bölgelerinde de görüldüğü gibi vernaküler yerleşimlerdeki anlatılar zaman içerisinde farklı kültürel gruplar ve dolayısıyla farklı bakış açılarına göre şekillenmiştir. İnsanların günümüzde olduğu gibi geçmişte de mekan anlayışları kendi deneyimlerine göre şekillenmiştir. Her iki yerleşimde de mekanların deneyimler aracılığıyla özgün anlamlar kazandığı görülmüştür. Yakın geçmişte yaşanan kültürel kopuşlara rağmen her iki bölgede de günümüz dünya düzenine uygun yeni alışkanlıkların oluştuğu görülmektedir. Tarihi Kentsel Peyzajlar (HUL) bildirgesinde de belirtildiği gibi yerleşimlerde görülen değişim ve dönüşüm süreçleri doğaldır. Ancak bu değişiklikleri kabul ederken mekanların sosyo-kültürel sürdürülebilirliklerinin sağlanabilmesi için vernaküler yerleşimlerdeki kültürel peyzajın, geleneksel yapım tekniklerinin, yerleşimlerde karşılaşılan yaratıcı çözümlerin, yerleşimlerin somut olmayan değerlerinin ve yerleşimlerde sosyal kaynaşma alanlarının bütün olarak korunması gerekmektedir. Bu kapsamda vernaküler yerleşimlerin sahip oldukları sosyo-kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanarak korunması, gelecek nesillerin de yerleşimlere ait değerleri kendilerine temel alabilmeleri için önemlidir (Guillaud 2014).

Yerleşimlerdeki sosyo-kültürel yaşantıların gelecek nesillere aktarılması sadece devletlere bağlı olmayıp aynı zamanda bireyler düzeyinde oluşturulacak farkındalıklarla sağlanabilmektedir. Bu çerçevede gelişen yeni kültürel yaşantıların, eski kültürel yaşantıları dışlamadan gelişmesi sağlanmalıdır. Her iki yerleşimde de yerleşim değerlerinin ulusal ve uluslararası anlaşmalarla korunması bu sürece etki etmektedir. Vernaküler yerleşimlerin değerlerinin uluslararası ve ulusal düzeyde yürütülen çeşitli çalışmalarla anlaşılması yerleşimlerin korunması açısından önemli olmuştur. Yerleşimlerde geçmişte uygulanan yanlış koruma uygulamalarına rağmen günümüzde, koruma çevreleri ve yerel vakıfların yerleşim değerleri üzerinde yürüttükleri uygulamalar umut vericidir. Unutulmaya yüz tutan sosyo-kültürel yaşantıların ve miras değerlerinin anlaşılacak korunmak istenmesi şehirlerin sürdürülebilir gelişimleri açısından olumlu ve cesaret vericidir. Bunlara karşın; yerleşimlere uygulanacak müdahalelerin plansız ve yerleşimlerin sahip oldukları sosyo-kültürel değerlerden uzak olması halinde, her iki bölgenin özgün değerlerinin

yok olması olasıdır. Yanlış koruma uygulamaları ile vernaküler yerleşimlerde tarihi ve kültürel değerlerin yok olacağı açıktır. Mustafapaşa-Sinasos ve Sassi yerleşimlerindeki fiziksel, sosyal ve hatta yerele özgü ekonomik katmanların kaybolması; her iki bölgenin de özgün değerlerinin yok olmasına sebep olacaktır. Özgün değerlerini kaybeden Mustafapaşa-Sinasos ve Sassi yerleşimlerinin adeta turizm amacıyla kurulan bir sahneye dönüşeceği açıktır. Yerleşimlerin geçirdikleri benzer tarihsel süreçlere rağmen biricikliklerinin sosyo-kültürel değerlerinden geldiği unutulmadan koruma çalışmalarının yürütülmesi her iki bölge için de hayati önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AKBARISHAHABI Leila (2022), “Ecocultural Design Model For Historical Settlements: Case Study Of Mustafapasa”, *Current Research in Architecture, Planning and Design*, Gece Kitaplığı, Bölüm 7, ss. 1-14, Ankara.
- ANDOLFATO Ugo ve ZUCCHI Franco (1972), “A: The Physical Setting”, *İçinde Arts of Cappadocia*, Ed. L. Giovannini, Barrie and Jenkins, 1. Edition, ss. 51-80, Nagel, England.
- ARABACIOĞLU F. Pınar (2007), “Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı”, *YTÜ Mimarlık Fakültesi Megaron Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, ss. 204-212.
- ARAOZ F. Gustavo (2008), “World Heritage Historic Urban Landscapes: Defining and Protectinf Authenticitiy”, *Journal of Preservation Technology*, Cilt 39, Sayı 2, ss. 33-37.
- SEVİN Veli (1998), “Tarihsel Coğrafya”, *İçinde, Kapadokya*, Ed. Sözen M., ss. 19-42, Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AGENDA 21 FOR CULTURE (2022), *Milestones of Culture*, <https://www.agenda21culture.net/2002-2004>, ET.08.06.2022.
- BALTA Evangelia (2007), *Sinasos Mübadeleden Önce Bir Kapadokya Kasabası*, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- BAYRAM Ö. Faruk (2014), *Doğu Karadeniz Bölgesinde Geçmişten Günümüze Vernaküler Mimari* (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- BERNARDO Marcello ve DE PASCALE Francesco (2016), “Matera (Basilicata, Southern Italy): A European Model of Reuse, Sustainability and Resilience”, *Advances in Economics and Business*, Cilt 1, Sayı 4, ss. 26-36.
- BİNAN D. Ulusoy (1994), *Güzelyurt Örneğinde Kapadokya Bölgesi Yiğma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırılması* (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- BIONDI Lucia, DEMARTINI Paola, MARCHEGIANI Lucia ve MARCHIORI Michela (2020), “Understanding Orchestrated Participatory Cultural Initiatives: Mapping The Dynamics of Governance and Participation”, *Cities*, Cilt 96, ss. 1-9.
- BOCCADI Giovanni (2018), “Authenticity in the Heritage Context: A Reflection Beyond the Nara Document”, *The Historic Environment: Policy & Practice*, Cilt 10, Sayı 1, ss. 1-15.
- BOSMAN Gerhard ve WHITFIELD Colleen (2018), ”Vernacular Architecture: Towards a Sustainable Future”, *İçinde, Perception of Vernacular Architecture*”, Ed. Mileto C., Vegas F., Garcia L ve Cristini V., ss. 157-162, Taylor & Francis Group, London.
- BRUMANN Christoph (2015), “Cultural Heritage”, *İçinde International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Ed. James D. Wright, 2. Baskı, ss. 414-419, Elsevier, Holland.
- BRUNTLAND G. Harlem (1987), “Our Common Future-Call for Action” *Environmental Conservation*, Cilt 14, Sayı 2, ss. 291-294.
- BURRA CHARTER (1999), *The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*, Australia.
- CARLOS D. Gilberto, CORREIA M., ROCHA S. ve FREY P. (2015), “Vernacular Architecture?”, *İçinde, Seismic Retrofitting: Learning From Vernacular Architecture*, Ed. Correia Mariana, Lourenco B. Paulo, Varum Humberto, ss. 11-16, CRC Press, Florida. DOI:10.1201/b18856-4.
- CARR D. Lopez ve NORMAN S. Emma (2008), “Global civil society The Johannesburg World Summit on Sustainable Development”, *Geoforum*, Cilt 39, Sayı 1, ss. 358-371, DOI:10.1016/j.geoforum.2007.07.006
- CITY POPULATION (2022), *The Population development of Matera*, https://www.citypopulation.de/en/italy/basilicata/077__matera/, ET. 21.12.2022.
- COHEN A. Micheal (1996), “Habitat II: A Critical Assessment” *Environment Impact Assess Rev*, Cilt 16, Sayı 4-6, ss.429-433.
- CONCIL OF EUROPE (2017), *Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century*, Committe of Minister, Cyprus.

- DEDEHAYIR Handan (2010), *Yerelden Ulusala, Ulusaldan Yerele Koruma Bilincinin Gelişmesi*, Stil Matbaacılık, İstanbul.
- D'A. ALFANO S. Ferlisib, PALELLAC B. I., JULIA E. Riccioc ve RONNIE Guillet (2017), "Analysis of Evapotranspiration process in the Sassi of Matera (Southern Italy)", *Energy Procedia*, Sayı 133, ss. 109-120.
- DIRIK Aytülü ve TEKİNALP Pelin (2022), "19. Yüzyılda Ürgüp'te Rumların Yaşadığı Mahallelerde Yer Alan Konutlar Üzerine Mimari Değerlendirme", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 39, Sayı 2, ss. 1-30.
- DİNÇER İclal (2013), "Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramının Sunduğu Olanaklar", *International Journal of Architecture and Planning*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 22-40.
- MATERA EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE (2019), *Education*,
<https://www.matera-basilicata2019.it/en/processes/education.html>, ET.
16.11.2022
- ERDER Cevat (1977), "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, ss.167-190.
- ERSEN Ahmet (2015), "E.E. Viollet-Le-Duc Stilistik Rekompozisyon " Üslup Birliği" Anlayışı ve Rekonstrüksiyon Düşüncesinin Kökenleri", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, Sayı 14, ss. 3-16.
- ESCOLA SUPERIOR GALLAECIA (2014), *VERSUS: lessons from vernacular heritage to sustainable architecture*, İtalya,
https://openarchive.icomos.org/id/eprint/1501/1/versus_booklet.pdf
ET.01.21.2023
- EVANS Brian, ELISEI Pietro, ROSENFELD Orna, GULNARA Roll, AMIE Figueiredo ve MARCO Keiner (2016), "HABITAT III – Toward a New Urban Agenda", *The Planning Review*, Cilt 52, Sayı 1, ss. 86-91.
- FATIGUSO Fabio, DE FINO Mariella, CANTATORE Elena ve CAPONIO Viviana (2017), "Resilience of Historic Built Environments: Inherent Qualities And Potential Strategies", *Procedia Engineering Journal*, Sayı 180, ss.1024-1033.
- FELICETTI Michela (2016), "Cultural Innovation and Local development: Matera as a Cultural District", *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, Sayı 223, ss. 614-618.

- FONDAZIONE MATERA BASILICATA (2020), *Matera is a producer of culture, Matera European Capital of Culture 2019 Monitoring Report*, Matera 2019 Open Future, Italy.
- FREDIANI Gianluca (2012), “Earth-City: the “Sassi” Settlement in Matera Space and Identity Between Utopia And Rehabilitation”, *Journal of Comparative Cultural Studies in Architecture*, Cilt 6, ss. 4-15.
- GIZZI F. Terenzio, SILEO Maria, BISCIONE Marilisa, DANESE Maria ve DE BUERGO M. Alvarez (2016), “The Conservation State Of The Sassi Of Matera Site (Southern Italy) and Its Correlation with the Environmental Conditions Analysed Through Spatial Analysis Techniques”, *Journal of Architectural Heritage*, Cilt 17, ss.61-74.
- GOOGLE EARTH (2022), *Matera Sınırı*,
https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1497-S7sKRxgjpvvYR7tjyN7Exc&hl=en_US&ll=0%2C0&z=16, ET.28.11.2022.
- GODWYN Mary ve GITTELL Jody Hoffer (2012), “What is Culture?” *İçinde, Sociology of Organizations Structures and Relationships*, Ed. SCHEIN H. Edgard, ss. 311-337, SAGE Publications, California.
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZİM BAKANLIĞI (2022), *Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir)*, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44433/goreme-milli-parki-ve-kapadokya-nevsehir.html>, ET. 21.12.2022.
- GUILLAUD Hubert (2014), “Socio-Cultural Sustainability in Vernacular Architecture”, *İçinde, European Research Project VERSUS: Heritage for Tomorrow*, Ed. Correia M., Dipasquale L., Mecca S., ss. 48-55, Firenze University Press, Italya.
- HASOL Doğan (1975), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, , Cilt 2, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- IAMANDI Cristina (1997), “The Charters of Athens of 1931 and 1933”, *Concervation and management of Archaeological Sites*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 17-28.
- ICOMOS (1992), *World Heritage List-Matera, 1993 Advisory Body Evaluation (ICOMOS)*, <https://whc.unesco.org/en/list/670/documents/>, ET.26.11.2022.
- ICOMOS (1994), Nara Özgünlük Bİldirgesi. *Nara Özgünlük Bildirgesi*,
[http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.p](http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf)
df, ET.08.10.2022.

- ICOMOS (1999), *International Cultural Tourism Charter Managing Tourism At Places Of Heritage Significance*,
https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/INTERNATIONAL_CULTURAL_TOURISM_CHARTER.pdf, ET.15.11.2022.
- ICOMOS (2011), *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*, https://civvih.icomos.org/wp-content/uploads/2022/03/Valletta-Principles-GA-_EN_FR_28_11_2011.pdf, ET. 15.11.2022.
- ICOMOS (2011), *European Charter of the Architectural Heritage – 1975*, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0458431001536681780.pdf, ET. 15.11.2022.
- ICOMOS (2011), *Adopted at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Athens 1931*,
<https://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>, ET. 21.03.2022.
- ICOMOS (2012), *Tlaxcala Declaration on the Revitalization of Small Settlements*,
<https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/385-tlaxcala-declaration-on-the-revitalization-of-small-settlements>, ET. 21.03.2022.
- ICOMOS (2013), *The Burra Charter*, <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>, ET. 22.12.2022.
- ICOMOS (2013), *ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi 2013*,
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf, ET. 19.11.2022.
- ICOMOS (2022), *ICOMOS International Cultural Heritage Tourism (2022)*,
https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2023/CSI/eng-franc_ICHTCharter.pdf, ET. 08.12.2022.
- İŞÇEN Yavuz (2011), “Ürgüp'te Tarihin Adımları”, *İçinde Ürgüp Düşler Ülkesinde Bir Kültür Yolculuğu*, ss. 15-22, Ürgüp Tanıtma Vakfı, Ankara.
- İTALYA ONLİNE (2022), *İtalya'nın Bölgeleri*,
<http://www.italyaonline.net/Italya/bolgeler.html>, ET. 28.11.2022.

- JANETIUS S. T. (2020), “Indigenous, Vernacular Architecture”, *İçinde, Architectural Psychology: Space, Psyche, Enigma & Symbol*, Ed. Janetius S.T., ss. 53-59, Mishil & Js Publishers, United States.
- JOKILEHTO Jukka (1999), *A History of Architectural Conservation*, Butterworth Heinemann, England.
- KADERLİ Leyla (2014), “Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi”, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, Sayı 12, ss. 29-41.
- KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ (2021), *Üniversitemizin Merkezi Mustafapaşa Köyü “En İyi Turizm Köyü” Oldu*, Nevşehir, <https://kapadokya.edu.tr/haberler/universitemizin-merkezi-mustafapasa-koyu-en-iyi-turizm-koyu-oldu#:~:text=%C4%B0spanya'n%C4%B1n%20ba%C5%9Fkenti%20Madrid'de,%C4%B0yi%20Turizm%20K%C3%B6y%C3%BC%E2%80%9D%20ilan%20edildi,ET.05.01.2023>.
- KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ (2023), *Tarihçe*, <https://kapadokya.edu.tr/hakkimizda/tarihce>, ET. 09.01.2023.
- KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ (2023), *Kapadokya Yerleşkesi*, <https://kapadokya.edu.tr/hakkimizda/kapadokya-yerleskeleri>, ET. 04.01.2023.
- KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ (2023), *Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü*, <https://lisansustu.kapadokya.edu.tr/>, ET. 05.05.2023.
- KARA Beyhan (2019), “The Impact of Globalization on Cities”, *Journal Of Contemporary Urban Affairs*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 108-113.
- KAVAS Kemal Reha (2009), “Sanat Tarihi- Mimarlık Tarihi Arasındaki Değişen İlişkilerin Sivil Konut Mimarisi Araştırmaları Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, ss. 37-46.
- KEEBLE R. Brian (1988), “The Brundtland Report: 'Our Common Future'”, *Medicine And War*, Cilt 4, Sayı 1, ss. 17-25.
- KIRBAŞ Berrak ve HIZLI Neslinur (2015), “Learning from Vernacular Architecture: Ecological Solutions in Traditional Erzurum Houses”, *Sciencedirect*, Sayı 216, ss. 788-799.
- KISA OVALI Pınar ve DELİBAŞ Nilay (2016), “Yerel Mimarının Sürdürülebilirliği Kapsamında Kayaköy'ün Çözümlemesi”, *YTÜ Mimarlık Fakültesi Megaron Dergisi*, Cilt 11, Sayı 4, ss. 515-529.

- KONUK Sinem (2006), *Bir Planlama Yaklaşım Biçimi Olarak Kültürel Sürdürülebilirlik Kumkapı Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- KÖKEN Kayhan (2019), *Sürdürülebilir Kentsel Planlama ve Tasarım Kriterlerine Göre Yeni Gelişmiş Kent İçi Mahallelerin Değerlendirilmesi: Çukurambar Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KUBAN Doğan (1995), *Türk Hayatlı Evi*, Mısırlı Yayınları, İstanbul.
- KURNIAWAN Heri, SALIM Agus, SUHARTANTO Heru ve HASIBUAN A. Zainal (2011), “E-Cultural Heritage And Natural History Framework: An Integrated Approach To Digital Preservation”, *International Conference on Telecommunication Technology and Applications*, ss. 177-182, Singapore.
- LABADI Sophia (2010), “World Heritage Authenticity And Post-Authenticity”, *İçinde, Heritage and Globalisation*, Ed. Sophia Labadi, Colin Long, ss. 56-75, Routledge, London.
- LAH Ljubo (2001), “From Architectural Conservation, Renewal And Rehabilitation To Integral Heritage Protection (Theoretical And Conceptual Starting Points)”, *The Built Environment*, Cilt 12, Sayı 1, ss. 129-137.
- LAUREANO Pietro (2022), *Bibliography*, <https://laureano.it/pietro-laureano-en/>, ET. 20.11.2022.
- MACKAY Richard (2023), “Values-Based Management and the Burra Charter: 1979, 1999, 2013”, *İçinde, Values in Heritage Management*, Ed. Erica A., Susan M., Randall M. Ve David M., ss. 110-126, The Getty Conservation Institute, Los Angeles.
- MANAL Ginzarlya, CLAUDINE Hpuvart ve JACQUES Teller (2018). “The Historic Urban Landscape Approach to Urban Management”, *International Journal of Heritage Studies*, Cilt 25, Sayı 10, ss. 999-1019.
- MASON Randall (2002), “Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices” *İçinde, Assessing the Values of Cultural Heritage Research Report*, Ed. Marta de la Torre, ss. 5-30, The Getty Conservation Institute, Los Angeles.
- MEHR S. Yazdani (2019), “Analysis of 19th and 20th Century Conservation Key Theories in Relation to Contemporary Adaptive Reuse of Heritage Buildings”, *History*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 920-937.

- MEMMOTT Paul ve KEYS Cathy (2015), “Redefining Architecture To Accommodate Cultural Difference: Designing for Cultural Sustainability”, *Architectural Science Review*, Cilt 58, Sayı 4, ss.1-12.
- MIHAELA Hărmănescu ve CRISTINA Enache (2015), “Vernacular and Technology. InBetween”, *İçinde, International Conference, Environment at a Crossroads: SMART approaches for a sustainable*, Ed. Ioan C. L., Laura C. ve Liliana D., ss. 413-419, Elviesier, Amsterdam.
- NORMAN Emma S. ve CARR David (2009), “Rio Summit”, *İçinde, International Encyclopedia Of Human Geography*, Ed. Rob K. ve Nigel T., ss. 406-411, Elviesier, Rio.
- ONTARIO MINISTRY OF THE ENVIRONMENT (1976), *Summary & Observations on Proceedings of HABITAT, U.N. Conference on Human Settlements Vancouver*, ss. 1-100, Crown.
- OKTAY Derya (2011), “Human Sustainable Urbanism: In Pursuit of Ecological and Socio-Cultural Sustainability”, *ASEAN Conference on Environment-Behaviour Studies*, ss. 16-27, Indonesia.
- OLIVER Paul (1997), “Encyclopedia of Vernaculer Architecture of the World”, *İçinde, Traditional Dwellings and Settlements*, 3. Cilt, Ed. NABOKOV Peter, ss.69-75, Cambridge University Press, England.
- OLIVER Paul (2006), *Built to Meet Needs Cultural Issues in Vernacular Architecture*, Elsevier Ltd. Press, İngiltere.
- OUSTERHOUT G. Robert (2019), *Bizans Toplumunu Görünür Kılmak, Kapadokya’da Sanat, Maddi Kültür ve Yerleşim*, İlk basım, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- OZATA Şerife (2014), “Socio-Cultural Sustainability within the Context of Geological Effects: The Case of Cappadocia Vernacular Architecture”, *The Asian Conference on Sustainability, Energy & the Environment 2014 Official Conference Proceedings*, ss. 349-360, Japan.
- ÖZBAY Aslı (2004), “Kapadokya'nın Uyuyan Güzeli: Mustafapaşa – Sinasos”, *Mimarlık Dergisi*, Sayı 319,
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=39&RecID=800>, ET. 12.09.2022.
- ÖZCAN Koray ve TER Ümmügülsüm (2015), “Sürdürülebilir Kentsel Koruma Yaklaşımı; Mustafapaşa (Sinasos) Örneği” *Arkitekt Dergisi*, Sayı 525, s.58-66.

- ÖZÇAKIR Özgün (2018), *In-Between Preservation And Economics: Establishing Common Ground Between Socio-Cultural And Economic Values For The Sustainability Of Urban Heritage Places In Turkey* (Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÖZTÜRK BÜKE Fatma Gül (2010), *Comperative Architectural Investigation of The Middle Byzantine Courtyard Complexes in Açıksaray-Cappadocia: Questions of Monastic and Secular Settlement* (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZTÜRK BÜKE Fatma Gül (2018), “ ‘Reconstructing’ Traditional Settlements In Cappadocia: Questions Of Sustainability”, *Beyond All Limits 2018: International Congress On Sustainability in Architecture, Planning, And Design*, ss. 629-633, Ankara.
- ÖZTÜRK BÜKE Fatma Gül (2021), “Challenges Between Heritage And Tourism: The Case Of Cappadocia”, *Delftde Heritage Conference*, ss. 118-127, Uta, Pottgiesse.
- PORCARI D. Vito ve GUIDA Antonella (2022), “Modernity and tradition in the Sassi of Matera (Italy), Smart community and underground (hypogeum) city”, *Journal of Architectural Conservation*, Cilt 28, Sayı 2, ss. 126-143.
- PRONK P. Jan (2002), “The Johannesburg Summit: Coalitions For Civilization and Humankind”, *Natural Resources Forum*, Cilt 26, Sayı 3, ss. 171-172.
- RIZZI Chiara (2018), “Matera-Basilicata 1950-2019”, *İçinde, Dynamics Of Periphery Atlas for Emerging Creative and Resilient Habitats*, Ed. Shröder j., Carta M., Ferretti M. Ve Lino B., ss. 142-149, Jovis, Italy.
- RODWELL Dennis (2012), “The Unesco World Heritage Convention, 1972–2012: Reflections and Directions”, *The Historic Environment: Polict and Practice*, Cilt 3, Sayı 1, ss. 64-85.
- RONCHI M. Alfredo (2009), “Cultural Diversity and Cultural Models”, *İçinde eCulture Cultural Content in the Digital Age*, Ed. Verlag Berlin Heidelberg, ss. 24-46, Springer, İtalya.
- ROTOLO Marina (2019), “Internationalizing small-sized cities through mega-events: the case of Matera-Basilicata 2019 European Capital of Culture”, *European Planning Studies*, Cilt 30 , Sayı 3, ss. 554–565.

- RUDOLFSKY Bernard (1964), "An Introduction to Nonpedigreed Architecture", *İçinde, Architecture Without Architects*, ss.4-156 University of New Mexico Press, NewYork.
- SEPETÇİOĞLU Tuncay Ercan (2014), "İki Tarihsel 'Eski' Kavram, Bir Sosyo-Kültürel 'Yeni' Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?", *DergiPark Akademiki*, Cilt 180, Sayı 180, ss. 49-83.
- SEVİMİGE Simay (2018), *Cultural Sustainability Of Interiors Of Sığacık (Seferihisar) Inner Castle Houses* (Yüksek Lisans Tezi), Yaşar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- SEZGİN Haluk (1984), "Vernaküler Mimari ve Günümüz Koşullarındaki Durumu", *Mimarlık Dergisi*, Yıl 22, Sayı 3-4, ss. 44-47.
- SOHN B. Louis (1973), "The Stockholm Declaration on the Human Environment", *The Harvard International Law Journal*, Cilt 14, Sayı 3, ss. 1-94.
- SOLMAZ ŞAKAR Funda (2020), *Kapadokya Kültürel Miras Alanlarının Değişimi Ve Yorumlanması 1960-2020* (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- SOLMAZ Funda (2013), *Construction Techniques Of Traditional Houses In Nevşehir; Case Study On Ürgüp, Mustafapaşa and İbrahimpaşa* (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- SONKOLY Gabor (2017), "The History of Historic Urban Landscape", *İçinde, Historical Urban Landscape*, 1. Baskı, ss. 9-76, Prace Macmillian Press, Hungary.
- SÖZEN İrem (2019), *An Approach to the Evaluation of Vernacular Settlements in Hot Drt Climate in Terms of Termal Confort: The Case of Mardin* (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- STOVEL Herb (2008), "Origins and Influence of Nara Document on Authenticity", *Journal Of Preservation Technology*, Cilt 39, Sayı 2/3, ss. 9-17.
- T.C. KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2004), *Kültür ve Doğa Varlıklarımız Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara.
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZİM BAKANLIĞI (2023), *Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri*, <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-89583/nevsehir.html>, ET.01.01.2023.

- TELESETSKY Anastasia (1999), “Kyoto Protocol”, *Ecology Law Quarterly*, Cilt 26, Sayı 4, ss. 797-813.
- TENZON Michele (2018), “Rural modernity in post-war Southern Italy: the La Martella village in Matera”, *The Journal of Architecture*, Cilt 23, Sayı 3, ss. 498-522.
- TER Ümmügülsüm, ÖZCAN Koray ve ERYİĞİT Sedef (2014), “Cultural Heritage Conservation In Traditional Environments: Case Of Mustafapaşa (Sinassos), Turkey”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Sayı 140, ss.138-144.
- TOXEY Anne Parmly (2011), *Materan Contradictions, Architecture, Preservation and Politics*, Ashgate Publishing Limited, England.
- TUZTAŞI Uğur ve CİVELEK Yusuf (2011), “Yüksek Kültürden Halk Kültürüne: Batı Mimarlığında “Ulusal Anıt” Düşüncesi ve Vernaküler”, *The Journal of International Social Research*, Cilt 4, Sayı 18, ss.274-289.
- TÜMTAŞ Sertaç ve ERGUN Cem (2016), “ Küreselleşme ve Kentlere Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37, ss. 135-150.
- TÜRK DİL KURUMU (2022), *Sürdürmek*, <https://sozluk.gov.tr/>, ET. 08.06.2022.
- ULUBAY Serhat ve ÖNAL Feride (2021), “Mübadele Sürecinin Yer(leşim) Kurma Pratiği: Sinassos (Mustafapaşa) - Nea Sinassos”, *Mimarlık Dergisi*, Sayı 422, ss. 70-76.
- UNEP (1972), United Nations of Environment Programme, *Stockholm Declaration*, ss. 1-6, Stockholm.
- UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2022), *Türkçe Çevirileri Yenilenen “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları” için Birlikte Çalışmaya Devam*, <https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/turkce-cevirileri-yenilenen-surdurulebilir-kalkinma-amaclari-icin-birlikte-calismaya-devam>, ET. 08.06.2022.
- UNESCO (1992), *World Heritage List Matera*, Italy.
- UNESCO (2011), “Recommendation On The Historic Urban Landscape”, *Recommendation on the Historic Urban Landscape adopted by the General Conference at its 36th session*, Paris.
- UNESCO (2013), *New Life For Historic Cities (The historic urban landscape approach explained)*, ss. 1-24.
- UNESCO (2022), *World Heritage List, Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia*, <https://whc.unesco.org/en/list/357>, ET. 08.06.2022 .

- UNESCO (2023), *Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia*, World Heritage Convention, <https://whc.unesco.org/en/list/357/>, ET. 04.01.2023.
- UNITED NATIONS (1999), “Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu (Hedef ve İlkeler, taahhütler ve Küresel Eylem Planı)”, *United Nations Conference On Human Settlements*, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, ss. 1-3, Ankara.
- UNITED NATIONS (2017), “Habitat III”, *New Urban Agenda*, Ecuador: United Nations, ss. 3-48.
- UNIVERSITY OF BASILICATA (2022), Basilicata University, *Phd Programmes*, <https://portale.unibas.it/site/en/home/study-at-unibas/phd-programmes.html>, ET. 13.10.2022.
- UNITED NATIONS CONFERENCES (2022), *Environment and Sustainable development*, <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>, ET. 08.04.2022.
- UNWTO (2023), *Best Tourism Villages, Mustafapaşa*.
<https://www.unwto.org/tourism-villages/en/villages/mustafapasa/>, ET. 05.01 2023.
- UPTON Dell (2002), “Architecture in Everyday Life”, *New Literary History*, Cilt 33, Sayı 4, ss. 707-723.
- UYSAL ÜREY Çiğdem Zeynep (2019), “The Sociocultural Role of Architectural Types: Cultural Sustainability in Architecture and the Possibility of Convention”, *GRID Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss.83-99.
- VENICE CHARTER (1964), *Charter For The Conservation and Restoration Of Monuments And Site*, ICOMOS.
- VIKIPEDI (2022), *Matera*, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Taranto>, ET. 24.09.2022.
- VIKIPEDI (2022), *Matera*,
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0talya%27n%C4%B1n_b%C3%B6lgele ri#:~:text=Merkez%3A%20Lazio%2C%20Marche%2C%20Tuscany,Adalar%3A%20Sardinia%2C%20Sicil, ET. 25.10. 2022.
- VIKIPEDI (2022), *Bizans İkonoklazmı*,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Bizans_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu, ET. 17.12.2022.
- UN (1987), *United Nations, Report of the World Commission on Environment and Development*, ss. 1-300, New York.

YAYLI Hasan (2012), “Küreselleşmenin Kentler Üzerine Etkisi: İstanbul Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 24, ss. 331-356.

YAZICI Büşra (2020), *Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Ve Mekânsal Dönüşüm: Beyoğlu Boğazkesen Caddesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

ZOGRAFOS Stamatis (2019), *Architecture and Fire: A Psychoanalytic Approach to Conservation*, UCL Press, England.

